

СУЧАСНІ АСПЕКТИ НАУКИ

у рамках Видавничої групи «Наукові перспективи»

Колективна монографія

2020 р.

Central European Education Institute (Братислава, Словаччина)
Національний інститут економічних досліджень (Батумі, Грузія)
Батумський навчальний університет навігації (Батумі, Грузія)
Регіональна Академія Менеджменту (Казахстан)
**Громадська наукова організація «Всеукраїнська Асамблея докторів
наук з державного управління» (Київ, Україна)**
Міжрегіональна академія управління персоналом (Київ, Україна)
Громадська організація «Асоціація науковців України» (Київ, Україна)
у рамках Видавничої групи «Наукові перспективи»

СУЧАСНІ АСПЕКТИ НАУКИ

Колективна монографія

2020 р.

Схвалено до друку Президією Громадської організації «Всеукраїнська Асамблея докторів наук з державного управління» (Рішення № 09/3-3 від 09.09.2020 р.).

*Матеріали підготовлені за підтримки Інституту права та суспільних відносин
Університету «Україна»*

Рецензенти:

Дачій О.І. – доктор економічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри фінансів, банківської та страхової справи Міжрегіональної Академії управління персоналом.

Жукова І.В. – кандидат наук з державного управління, доцент, заступник директора з навчально-виховної роботи Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України.

Макаренко О.М. – доктор медичних наук, професор, академік Міжнародної академії освіти та науки, професор кафедри загальномедичних дисциплін Міжрегіональної Академії управління персоналом.

Непомнящий О.М. – доктор наук з державного управління, професор, академік Академії будівництва України, Заслужений будівельник України, професор кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної Академії управління персоналом.

Романенко Є.О. – доктор наук з державного управління, професор, Заслужений юрист України, Проректор Міжрегіональної Академії управління персоналом.

Федоренко В.Л. – доктор юридичних наук, професор, DrHb – доктор хабілітований наук правничих (Польська академія наук), Заслужений юрист України, директор Науково-дослідного центру судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України.

Колектив авторів

C91 Сучасні аспекти науки: колективна монографія / за ред. Є.О. Романенка, І.В. Жукової. – Київ; Братислава: ФОП КАНДИБА Т.П., 2020. 268 с.

У колективній монографії розглянуті: законодавчі трансформації медичної логістики та принципів державного регулювання логістики в медицині через реформування системи охорони здоров'я, децентралізацію управління медичними закладами, автономізацію; основні тенденції впровадження цифрових технологій у практику надання послуг з працевлаштування; засади розробки механізму для формування інформаційного суспільства держави.

Монографія буде цікавою та корисною як науковцям, так і педагогічним працівникам, державним службовцям, представникам органів державної влади та місцевого самоврядування, громадським діячам.

Матеріали подані в авторській редакції. Відповідальність за зміст та орфографію матеріалів несуть автори.

УДК 001.32:1/3](477)(02)

© автори, 2020

© Громадська організація «Всеукраїнська Асамблея докторів наук з державного управління», 2020

© Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом», 2020

© Громадська організація «Асоціація науковців України», 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
РОЗДІЛ 1. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ, САМОВРЯДУВАННЯ І ДЕРЖАВНА СЛУЖБА	7
<i>§ 1.1 ЗАКОНОМІРНОСТІ, ПРИНЦИПИ, МЕТОДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОЇ ТА НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТЕЙ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ (Михайлов В.М.)</i>	7
<i>§ 1.2 ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ (Олійник С.Р.)</i>	24
<i>§ 1.3 РОЗРОБКА МЕХАНІЗМІВ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА ДЕРЖАВИ (Романенко Є.О., Жукова І.В.)</i>	39
<i>§ 1.4 МІКРО-ПОЛІСИ: ДЕЛІБЕРАТИВНИЙ ВПЛИВ НА МАКРОПОЛІТИКУ (Сичова А.О.)</i>	51
<i>§ 1.5 НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІДНОСИН (Хассун Мухамед Абдель Маджет)</i>	65
<i>§ 1.6 СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ГЛОБАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ (Щур Н.О.)</i>	75

РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ	90
<i>§ 2.1 ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ІНДИКАТОРІВ І КРИТЕРІЇВ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ (Голованова М.А., Лебедченко В.В.)</i>	90
<i>§ 2.2 СВІТОВІ ПРАКТИКИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НАДАННЯ ПОСЛУГ З ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ (Плисенко Г.П., Літвінчук Л.Й.)</i>	108
<i>§ 2.3 ЗНАННЄВА ОСНОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ МОДЕРНИХ СУСПІЛЬСТВ (Шевчук В.О.)</i>	121
РОЗДІЛ 3. МЕДИЦИНА	140
<i>§ 3.1 ЗАКОНОДАВЧІ ОСНОВНИ ТА ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЛОГІСТИКИ В МЕДИЦИНІ (Михальчук В.М., Коломоєць А.В., Гбур З.В.)</i>	140
<i>§ 3.2 ВИБІР ЕНДОПРОТЕЗІВ КОЛІННИХ ТА КУЛЬШОВИХ СУГЛОБІВ, ПРОФІЛАКТИКА «МЕТАЛОЗУ»(Сокрут М.В., Сокрут О.П.)</i>	156
<i>§ 3.3 МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМУ ВЗАЄМОДІЇ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ В МЕЖАХ ОДНОГО ГОСПІТАЛЬНОГО ОКРУГУ НА ПРАКТИЦІ (Стовбан М.П., Стовбан І.В., Толстанов О.К., Гбур З.В.,)</i>	181

РОЗДІЛ 4. ПРАВО 199

*§ 4.1 КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ ПРАВА
ОБИРАТИ ТА БУТИ ОБРАНИМ (Діденко О.М.)* 199

*§ 4.2 КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ДУМКИ І
СЛОВА У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
ЖУРНАЛІСТІВ (Довгань О.О.)* 217

*§ 4.3 ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ СТВОРЕННЯ
ЗАГРОЗИ ЗАГИБЕЛІ ЛЮДЕЙ ЧИ НАСТАННЯ
ІНШИХ ТЯЖКИХ НАСЛІДКІВ НА БУДІВНИЦТВІ
(Крупка А.А., Дузь Л.Є., Крालюк М.О.)* 231

**РОЗДІЛ 5. ПСИХОЛОГІЯ, ПЕДАГОГІКА,
ОСВІТА, ФІЛОСОФІЯ ТА ФІЛОЛОГІЯ** 245

*§ 5.1 РЕАЛІЗАЦІЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО
РІВНЯ ІМПЕРАТИВА В ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ
ДИСКУРСІ (Бортун К.О.)* 245

*§ 5.2 УКРАЇНСЬКЕ НАУКОВЕ МОВЛЕННЯ:
ВИМІР ЛОГІЧНОСТІ / НЕЛОГІЧНОСТІ
(Демченко В.М.)* 257

ПЕРЕДМОВА

У монографії розміщені наукові напрацювання з державного управління, права, економіки, медицини, психології, педагогіки, соціології та ін.

Проаналізовані законодавчі трансформації медичної логістики та принципів державного регулювання логістики в медицині через реформування системи охорони здоров'я, децентралізацію управління медичними закладами, автономізацію; визначені основні тенденції впровадження цифрових технологій у практику надання послуг з працевлаштування; обґрунтовані засади розробки механізму для формування інформаційного суспільства держави.

Особливий інтерес представляють матеріали з питань формування освітнього та наукового процесів у навчальних закладах цивільного захисту; впровадження цифрових технологій в практику надання послуг з працевлаштування; трансформації медичної логістики та принципів державного регулювання логістики в медицині через реформування системи охорони здоров'я; досудового розслідування реальних загроз загибелі людей, чи настання інших тяжких наслідків на підприємствах будівельної галузі; українського наукового мовлення у вимірі їх логічності та органічності.

Монографія буде цікавою та корисною як науковцям, так і педагогічним працівникам, державним службовцям, представникам органів державної влади та місцевого самоврядування, громадським діячам.

Є. О. Романенко

Президент громадської наукової організації

«Всеукраїнська Асамблея докторів наук із державного управління», доктор наук з державного управління, професор,

Заслужений юрист України

РОЗДІЛ 1. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ, САМОВРЯДУВАННЯ І ДЕРЖАВНА СЛУЖБА

§ 1.1 ЗАКОНОМІРНОСТІ, ПРИНЦИПИ, МЕТОДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОЇ ТА НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТЕЙ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Вступ. Система освіти та науки у сфері цивільного захисту населення передбачає прогресивно-інтегративний напрям навчального та наукового процесів. Фактично, модель функціонування навчальних закладів у науковій та освітній сферах спрямована на повне, всебічне, ефективне та гнучке навчання задля, попередження, усунення, або нівелювання, наслідків надзвичайних ситуацій природного, або техногенного, характеру. Основна мета даної моделі полягає у формуванні кваліфікованого, компетентного персоналу, який спеціалізується на ефективній протидії загрозам, що виникають для населення, адміністративно-територіальних одиниць та держави, загалом. Це питання має дуалістичну природу, адже містить як суто теоретичні, так і практично-прикладні аспекти існування. Отже, особливо важливим є повноцінне розуміння природи та специфіки освітньо-наукової діяльності закладів цивільного захисту, а, також, їхньої системи, ієрархічності та взаємної підпорядкованості. Проблематика даного питання потребує розгляду на прикладі закладів вищої освіти, які пропонують галузеве навчання у сфері цивільного захисту. Порівняння та комплексний аналіз є ключовими у контексті виокремлення характерних особливостей запровадження та втілення методологічно-організаційних підвалин діяльності навчальних закладів цивільного захисту у сфері освіти та науки.

Наукові та науково-методичні розробки, присвячені проблемним питанням закономірностей, принципів та методів організації освітньої та наукової діяльності навчальних закладів цивільного захисту, здійснені такими фахівцями, як : О. Барило, Н. Вовчасти, П. Волянський, М. Коваль, М. Козяр, А. Ренкас, В. Садковий, Т. Ткаченко, Ю. Харламова та інші.

Мета даної роботи полягає у повноцінному аналізі та перегляді закономірностей науково-освітньої діяльності навчальних закладів цивільного захисту, а, також, дослідженні принципово-засадничих методологічних особливостей їх профільної діяльності.

Виклад основного матеріалу. На часі, в Україні створено принципів, базові передумови для стабільного, безперебійного та ефективного функціонування системи освітньо-наукової діяльності навчальних закладів цивільного захисту. Першочерговим законодавчим актом, який, у даному випадку, є керівним, можна вважати закон України «Про освіту» [1], який був прийнятий Верховною Радою України 05 вересня 2017 року. Він є важливою складовою організаційної форми освітньо-наукового процесу у сфері цивільного захисту, адже визначає загальну систему, структуру та закономірності діяльності навчальних закладів даної сфери.

У 2012 році було прийнято Кодекс цивільного захисту України № 5403-VI [2], яким регламентується питання методики та закономірностей організації механізму цивільного захисту населення. Відтак, вищезазначені нормативно-правові акти стилістично та концептуально визначають освітнє та наукове спрямування навчальних закладів цивільного захисту у процесі підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації у сфері цивільного захисту, а, також, під час проходження курсів щодо

підвищення особами власного рівня кваліфікації. Існує велика кількість Постанов Кабінету Міністрів у галузі цивільного захисту, а також Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16 березня 2000 року № 1550-III-[3].

Ідеологічною метою кожного законодавчого акту у сфері цивільного захисту варто вважати культивуацію у фахівців, у процесі навчання, норм та цінностей, що сприятимуть активній та високовідповідальній праці у відповідності до усіх профільних норм та вимог. Власне кажучи, освіта, наука та діяльність навчальних закладів у сфері цивільного захисту підпорядковуються та спрямовуються наявною в Україні законодавчою базою. Необхідно відзначити факт взаємозв'язку між концепцією розвитку у сфері нормативно-правового регулювання цивільного захисту, а, також, освітньо-наукової сфери діяльності навчальних закладів щодо вивчення та розвитку сфери цивільного захисту як окремої навчальної дисципліни та науки на території України-[4].

Закономірності, принципи та методи організації освітньої та наукової діяльності навчальних закладів цивільного захисту мають законодавче та нормативно-правове підґрунтя. Принципові положення та закономірності концепції навчання визначаються, перш за все, кожним закладом вищої освіти окремо. Рівень автономії дозволяє власноруч формувати засади власного функціонування та здобуття освітньо-кваліфікаційних рівнів під час навчання; в той же час, Закон України «Про освіту» виступає «посередником» та регламентує усталені норми професійної та освітньої етики для наукового світу, загалом. Насправді, рівні та структура навчання мають власну індивідуально сформовану специфіку, тому навчальні заклади уповноважені прямим чином впливати на формування гідної

навчально-освітньої моделі з точки зору її гуманності та ефективності - [5, с. 291].

У законі України «Про освіту», прийнятому Верховною Радою України у 2017 році, акцентується увага на людиноцентричному підході до ведення освітньо-наукової діяльності, заснованому на принципі верховенства права. Якість освіти та діяльності у сфері освіти є ще однією складовою державної політики у даній сфері. Тобто, логічним є висновок про наявність ланцюга, який включає правові, організаційні, системні та освітянські складові формування освітньо-наукового підґрунтя для створення стратегічної моделі діяльності навчальних закладів цивільного захисту.

Освітня та наукова діяльність нерозривно пов'язані між собою, адже предмет вивчення та регулювання у цій сфері можна визначити як систему освітніх послуг, до складу яких входять знання, інформація, навички та вміння, використання яких є слушним та вмотивованим у процесі соціалізації особистості та її всебічного розвитку. Саме тому, однією з найважливіших рис освітньо-наукової діяльності навчальних закладів цивільного захисту є її науковий характер. Під цим варто розуміти наявність розгалуженого, комплексного та цілісного понятійно-категоріального апарату: норм, способів, засобів та прийомів, за допомогою яких досягається необхідний рівень ефективної та кваліфікованої системи освіти у сфері цивільного захисту [6, с.53].

Необхідно зауважити, що, окрім аспекту наукового, процес впровадження освіти навчальними закладами цивільного захисту ґрунтується на соціальному принципі. Він є двовимірним, адже включає, по-перше, залучення якомога більшої кількості людських ресурсів задля вивчення, аналізу та

обробки інформації; по-друге, його мета, як зазначає науково-освітній портал Державної служби України з надзвичайних ситуацій [7], полягає у превенції та недопущенні негативних, згубних та трагічних наслідків для населення. Соціальний характер освітньо-наукового процесу ототожнюється із гуманізмом, що, відповідно до закону України «Про освіту», є його засадою. Останній, у свою чергу, кореспондує принципу поваги до людської честі та гідності, а, також, презумпції визнання людини найвищою соціальною цінністю, який закладено в Основному законі – Конституції України [8].

Закон України «Про освіту» визначає її як основу інтелектуального, духовного та культурного розвитку особистості. Водночас, слушною є позиція законодавця, який логічно обґрунтовує зв'язок між процесом здобуття освіти та подальшим рівнем самореалізації особистості. У контексті дослідження проблематики закономірностей, принципів та методів організації освітньої та наукової діяльності навчальних закладів цивільного захисту вищезазначене видається особливо важливим: захист населення, територій, навколишнього середовища, майна від наслідків надзвичайних ситуацій (або їх своєчасне попередження) надає змогу соціалізуватися та застосувати на практиці ті теоретико-методологічні навички та надбання, що були здобуті під час профільного навчання у цивільно-захисній сфері.

Поняття цивільного захисту визначене Кодексом цивільного захисту України від 02 жовтня 2012 року № 5403-VI. Відтак, під цивільним захистом, відповідно до статті 4 вищезазначеного закону України, необхідно розуміти функціональне призначення держави, метою якої необхідно вважати запобігання та попередження негативних наслідків від

надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру шляхом здійснення захисних та охоронних функцій щодо населення незалежно від обставин: у мирний та особливий періоди часу. Відповідно, необхідним є виховання акцентів важливості, відповідальності та необхідності здобуття освіти за даним фахом. Створення належного рівня освітніх заохочень, інтерактивних, динамічних та сучасних концепцій професійного розвитку фахівців, їх навчання надає необхідний фундамент задля подальшої розбудови широкомасштабної системи освітньо-наукової діяльності навчальних закладів цивільного захисту.

Науково-освітній процес у сфері цивільного захисту повинен мати прямий зв'язок із основами соціальних, природничих наук, а, також, психології.

Окрім того, необхідно виділити інші профільні, фахові дисципліни, вивчення яких є необхідним задля повноцінного розуміння цивільного захисту як комплексу знань, вмінь та навичок майбутніх фахівців у даній галузі: Національний університет цивільного захисту України (м. Харків) за першим рівнем фахової підготовки пропонує вивчення дисциплін “Цивільний захист”, “Телекомунікаційні системи в управлінні”, “Аудит пожежної та техногенної безпеки”; за магістерським рівнем освіти, натомість, надається можливість вивчати такі дисципліни, як : “Охорона праці”, “Управління у сфері цивільного захисту”, “Пожежна безпека”, “Техногенно-екологічна безпека” тощо.

Водночас, розповсюдженою є практика вивчення не лише профільних, але й загальнонаукових дисциплін. Черкаський інститут пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України пропонує вивчення

дисциплін “Право” та “Екологічна безпека”. Доцільно зауважити, що дана концепція освітньо-наукового процесу є сучасною та прогресивною. Це виражається, в першу чергу, у її комплексному характері, адже процес навчання за спеціальністю повинен ототожнюватися із всебічним розвитком особистості.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності пропонує вивчення вузькогалузевої дисципліни “Інженерне забезпечення саперних, піротехнічних та вибухових робіт”. Окрім цього, здійснюється підготовка фахівців у сфері цивільного захисту завдяки вивченню таких дисциплін, як : “Комп’ютерні науки та інформаційні технології”, “Соціальна робота”, “Управління інформаційною безпекою”, “Менеджмент”. Окрім того, до вивчення надається дисципліна “Управління проєктами”, що тісно пов’язана і доповнює дисципліну “Менеджмент”.

Доцільно зауважити, що саме повноцінне вивчення психології як окремої науки та навчальної дисципліни створює фундаментальні аспекти розуміння концепції навчання у сфері цивільного захисту у всій її багатоаспектності. Зокрема, у Національному університеті цивільного захисту України (м. Харків) під час здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра для вивчення доступна дисципліна «психологія» та її спеціалізації (підвиди): «екстримальна та кризова психологія», «робота з персоналом». Зауважимо, що вивчення психології в аспектах специфіки роботи фахівців у сфері цивільного захисту є аргументованим, вірним та логічним підходом. Окрім детального вивчення поведінкових реакцій людини в екстримальних, або кризових, кондиціях важливо розуміти характерні особливості розподілу людей на психотипи. Окрім цього, потрібно розуміти концепцію та стилістику людської свідомості задля роботи з

персоналом, адже у сфері цивільного захисту населення міжособистісні стосунки персоніфікованого характеру відіграють важливу роль. Здатність комунікувати, швидко та оперативно обмінюватися інформацією, злагоджено обробляючи та аналізуючи наявні статистичні дані є важливою для ефективної роботи фахівців сфери цивільного захисту відповідно до власних професійних обов'язків [9, с.315].

Раніше зазначалося про тісний зв'язок освітньо-наукового процесу у сфері цивільного захисту із загальним рівнем соціалізації. Отже, особливо важливою складовою надання відповідного рівня наукової кваліфікації фахівцям є напрям навчання за спеціальністю «соціальна робота». Зокрема, за першим рівнем вищої освіти (бакалаврським) підготовка спеціалістів здійснюється у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності. Спеціалізація, що підлягає глибокому та комплексному вивченню, носить назву «соціальна робота». Актуальність даної тематики як об'єкта та предмета вивчення у процесі здобуття освіти у галузі цивільного захисту виявляється через залежність та взаємне доповнення охоронно-попереджувальної функції цивільного захисту населення, що є законодавчо задекларованою у Кодексі цивільного захисту України, та соціальною функцією, адже її метою є формування згуртованого, ідейного колективу, призначенням якого є виконання та реалізація поставлених функцій та нормативно визначених обов'язків.

Варто відмітити, що процес вивчення психології має індивідуальну специфіку у різних навчальних закладах цивільного захисту. Так, порівнявши структуру та стилістику навчання у Національному університеті цивільного захисту України (м. Харків) та у Львівському державному університеті

безпеки життєдіяльності можна помітити принципово різні підходи до характеру вивчення аспектів психології та відповідної специфіки процесу навчання. Якщо у Харкові вивчаються такі дисципліни, як «екстримальна та кризова психологія», «робота з персоналом», то у Львові предметом вивчення та аналізу майбутніх фахівців сфери цивільного захисту є практична психологія. Не можна однозначно відповісти на питання, що де-факто є дієвішим та ефективнішим. Вивчення психологічних реакцій специфічного характеру надає змогу повною мірою розуміти стиль виникнення та трансформації поведінки людини під час надзвичайної ситуації; водночас, практична психологія є менш галузевим, проте більш комплексним та систематизованим полем дослідження та наукових диспутів. Зрештою, можна констатувати той факт, що будь-який навчальний заклад цивільного захисту під час формування принципів та методів організації діяльності керується, наданою йому законом, автономією. Так, відповідно до статті 23 закону України «Про освіту», автономія закладів освіти гарантується державою, включаючи в себе академічну, організаційну, фінансову та кадрову самоврядність навчального закладу. Логічно, що використання такого права у сфері науково-освітньої діяльності університетом, чи інститутом, має характер абсолютного та невід’ємного. Саме тому, зауважимо, стилістично та концептуально процес здобуття профільних вмінь та навичок у навчальних закладах цивільного захисту може мати принципово різне спрямування [10, с.92].

Отже, у зв’язку з глобалізаційними та освітніми перетвореннями, процес здобуття освіти та здійснення наукових досліджень у навчальних закладах цивільного захисту набуває більш гнучкого, гуманістичного та дипломатичного підходу.

Окрім того, норми, що декларуються законом України «Про освіту», мають здебільшого диспозитивний характер: автономія та самоврядність закладів вищої освіти яскраво це підтверджує. Також логічним є факт спрямованості освітньо-наукової діяльності у сфері цивільного захисту за курсом, що концептуального закладений Кодексом цивільного захисту України від 02 жовтня 2012 року. У цьому контексті важливо згадати, що цивільний захист може розглядатися у різних академічних площинах: в якості науки, та навчальної дисципліни. Конкуренція науково-освітнього процесу у сфері цивільного захисту полягає у тому, що Кодексом фактично ненадані повноцінне тлумачення та визначення поняття «цивільний захист». Відзначимо статичний понятійний апарат, відсутність чіткого опису практичної складової діяльності фахівців у сфері цивільного захисту України, їх підготовки, перепрофілювання тощо [11, с. 146].

Освіта та наука навчальних закладів цивільного захисту, принципи їх діяльності та функціонування, а також методи організації діяльності повинні базуватись на основоположних засадах, визначених у статті 7 Кодексу цивільного захисту України. У процесі навчання та виховання майбутніх фахівців заклади вищої освіти повинні сформувавши комплекс уявлень та поглядів, концептуально спрямованих на розуміння цінності захисту життя громадян. Має культивуватися основоположність забезпечення конституційних прав людини та громадянина, важливість та першочерговість забезпечення комплексного спрямування у вирішенні проблем цивільного захисту. Життя та здоров'я громадян, одночасно із захистом та превенцією власності від негативного впливу можна визначити як засадничий принцип процесу навчання у навчальних закладах

цивільного захисту. Наприклад, у Вищому професійному училищі Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (м. Вінниця) серед завдань визначено формування у фахівців з питань цивільного захисту поняття пріоритетності завдань, мета яких визначена як рятування життя та збереження здоров'я громадян. Виправданим з галузевої точки зору є вибіркове використання під час освітньо-наукового процесу принципів гласності та прозорості, а також вільного отримання та поширення публічної інформації про стан цивільного захисту. Логічним є впровадження цілісного комплексу теоретико-практичних вмінь та навичок, які базуватимуться на законодавчому базисі, закладеному Кодексом цивільного захисту України. Відкритість та гласність є основоположними загальноправовими принципами, а вільне збирання, поширення, доступ до інформації передбачені Конституцією України. Галузевий освітній принцип може і повинен кореспондувати загальносоціальним, конституційно-правовим принципам, закладеним Основним Законом. Така концепція створює рівні та вільні можливості задля доступу до освітнього процесу, прозорості та ефективності наукової діяльності та можливостей навчання за фахом у сфері цивільного захисту. [12]

Науковий процес дослідження та вивчення проблем цивільного захисту, натомість, повинен виражатися у неухильному дотриманні принципів академічної доброчесності, комплексному підході до вивчення проблематики, а також слідуванню основних принципів наукового пізнання. Поняття цивільного захисту як науки може бути визначене як сукупність теорій, ідей, концепцій, підходів та поглядів науковців на процеси вивчення цивільного захисту як окремої галузі пізнання,

а, також, навчальної дисципліни. Погляд науковця на колізійні питання, що є предметом його вивчення, повинен мати індивідуальний, авторський та автентичний підхід, заснований на застосуванні методів аналізу, спостереження та синтезу. Цивільний захист є динамічною наукою, що розвивається. Саме тому, формування ідейних поглядів та концептуальних положень щодо вдосконалення наукового процесу (як наслідок, освітянського) у даній сфері можна визначити як ідеологічно-перспективне поле наукового процесу та прогресивних перетворень цивільно-захисної сфери у майбутньому. [13]

Сфера навчально-наукової бази закладів вищої освіти цивільного захисту суттєво різниться та не є однорідною. Так, у Інституті державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту коло вивчення дисциплін є широким, не обмежуючись лише профільними спеціалізаціями та спеціальностями сфери цивільного захисту. Наприклад, широкоповсюджено тут є вивчення іноземних мов (здебільшого, англійської) працівниками ДСНС та іншими державними службовцями: такий підхід покликаний продемонструвати, що цивільний захист як професія не є статичним, його розвиток є динамічним, а глобалізаційні та диджиталізаційні перетворення не оминули стороною цивільно-захисну сферу. Важливо зазначити, що даний навчальний заклад цивільного захисту проводить перепідготовку фахівців, адже є закладом післядипломної освіти. Цивільний захист функціонально пов'язаний із органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Через це, особливої актуальності набуває вивчення специфіки співвіднесення та співпраці сфер цивільного захисту та державного управління. Вищезазначений заклад вищої освіти надає можливості

комплексного, фахового та галузевого навчання у сфері цивільного захисту на основі диплому про вищу освіту [14; 15].

Варто зазначити, що процес вивчення англійської (та інших іноземних мов) як складова частина навчання у сфері цивільного захисту набуває все більшого рівня актуальності серед закладів вищої освіти. Так, у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності здійснюється підготовка фахівців за спеціалізацією “Германські мови та літератури (переклад включно)”, що підтверджує євроінтеграційний потенціал навчання у сфері цивільного захисту. [16]

Необхідно звернути увагу на підхід, обраний Інститутом державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту. Так, процес вивчення англійської мови у даному закладі проводиться за стандартом НАТО STANAG 6001. Навчання відбувається за п'ятьма мовними рівнями : SMP0+ (Завчений мінімум), SMP1 (Виживання), SMP1+ (Виживання +), SMP2 (Функціональний), SMP2+ (Функціональний+). Інститут займається поданням звітів про результати вивчення англійської мови фахівцями. Зазначається, що курс вивчення, починаючи з 2001 року, пройшли 1900 осіб. Навчальний процес здійснюється за принципом залученості співробітників та комунікативності, що дозволяє повноцінно зосередитись на аспектах та проблематиці вивчення іноземної мови фахівцями у галузі цивільного захисту, у тому числі працівниками ДСНС. У діяльності, пов'язаній із вивченням англійської мови, Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту керується Наказом ДСНС від 19.09.2019 № 538 «Про організацію роботи курсів англійської мови для персоналу ДСНС у 2019/2020 навчальному році» та Наказом №727 від 18.12.2019 р. «Про внесення змін до наказу ДСНС від 19.09.2019 №538».

Нещодавно стала доступною інтерактивна платформа MyEnglishLab, на базі якої було створено навчально-методичні курси англійської мови SpeakOut. Це надає можливість вивчати іноземну мову віддалено, одночасно здійснюючи моніторинг освітніх компетентностей у режимі онлайн. Зазначимо, що викладачами англійської мови в Інституті є досвідчені, фахово компетентні викладачі, які мають сертифікати міжнародних зразків (TOEFL, IELTS).

Навчальні заклади цивільного захисту формують ієрархічну, сталу структуру освітньо-наукового процесу у зазначеній галузі. Важливо зазначити, що необхідним, при цьому, є навчання майбутніх фахівців у сфері цивільного захисту у практичній площині. Нерідкими та непоодинокими є випадки некомпетентності, недостатньої ефективності роботи працівників даної галузі. Завданням закладів вищої освіти є формування гнучкого графіку навчання із поступовим та впорядкованим навчально-методичним планом та учбовим графіком. Необхідною є концентрація уваги на планомірному, логічно розподіленому способі надання інформації та її подальшій обробці та відтворенні майбутніми фахівцями у сфері цивільного захисту населення.

Висновки. Проаналізувавши закономірності, принципи та методи організації освітньої та наукової діяльності навчальних закладів цивільного захисту, можна дійти висновків щодо ієрархічного, ступеневого формату здобуття освітніх рівнів фахівцями у галузі цивільного захисту та проведення наукової діяльності. Варто акцентувати увагу на залежності та зв'язку освітньо-наукового процесу сфери цивільного захисту із профільними законодавчими актами (Кодекс цивільного захисту України № 5403-VI від 02 жовтня 2012 року), нормативно-

правовими актами, що визначають концептуальне спрямування діяльності закладів вищої освіти сфери цивільного захисту в освітній та науковій сферах (закон України «Про освіту» від 05.09.2017 року № 2145-VIII), іншими нормативно-правовими актами у сфері цивільного захисту, основним законом – Конституцією України від 28 червня 1996 року. Гуманний підхід до освітнього процесу та наукової діяльності виявляється у трирівневній системі освітньо-кваліфікаційних рівнів, доступних для здобуття за спеціалізацією цивільного захисту : бакалаврський (перший), магістерський (другий), освітньо-науковий (третій) рівні освіти. Важливо зазначити, що такі новації, як вивчення іноземних мов посадовими особами ДСНС, або фахівцями та працівниками цивільного захисту, позитивно впливає на розбудову даної сфери у суспільно-соціальній та в освітньо-науковій площинах. Процеси удосконалення у питаннях надання освіти та проведення наукових досліджень є взаємопов'язаним, і повинні ґрунтуватись, у першу чергу, на високоморальних, загальноправових, юридично та науково грамотних принципах, закладених Конституцією України, законом України «Про освіту», Кодексом цивільного захисту України та іншими галузевими нормативно-правовими актами зазначеної сфери.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про освіту» від 05 вересня 2017 року № 2145-VIII. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Кодекс цивільного захисту України від 02 жовтня 2012 року № 5403-VI. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>

3. Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16 березня 2000 року № 1550-III. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text>

4. Малеван О.Ю., Переверзін Ю.П. Аналіз структури системи підготовки кадрів у сфері цивільного захисту / Електронне наукове фахове видання „Державне управління: удосконалення та розвиток”. – No 2, 2013.

5. Барило О.Г., Потеряйко С.П. Удосконалення форм і методів підготовки фахівців сфери цивільного захисту / Стратегія державної кадрової політики – основа модернізації країни: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Київ, 31 трав. 2012 р.: до 15-річчя галузі науки „Державне управління”. – К.: НАДУ, 2012. – С. 291-293.

6. Харламова Ю.Є. Підготовка фахівців служби цивільного захисту як об’єкт державного управління [Електронний ресурс] / Ю.Є. Харламова // Аспекти публічного управління: Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2015. No 9 (23) С. 51-56. Офіційний сайт журналу Аспекти публічного управління. – Режим доступу: <http://aspects.org.ua/index.php/journal>.

7. Науково-освітній портал Державної служби з надзвичайних ситуацій. — Режим доступу : <http://edu-mns.org.ua/ukr/osvita/>

8. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

9. Барило О.Г., Потеряйко С.П., Тищенко В.О. Шляхи удосконалення системи підготовки фахівців сфери цивільного захисту / Публічне управління: виклики ХХІ століття: матеріали ХІІІ Міжнар. наукового конгресу, Харків, 21-22 березня 2013 р. – Харків: ХарРіНАДУ „Магістр”. – С. 315-317.

10. Андрієнко В.М. Шляхи удосконалення системи підготовки фахівців сфери цивільного захисту / матеріали 14-ї Всеукр. наук.-практ. конф. рятув., 26-27 вер.2012 р.: тези доп. - К., 2012. - С. 91-94.

11. Гудович О.Д. Проблемні питання підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації штатних працівників

суб'єктів національної економіки в сфері ЦЗ / Гудович О.Д., Мазуренко В.І. // матеріали 14-ї Всеукр. наук.-практ. конф. рятув., 26-27 вер.2012 р.: тези доп. - К., 2012. - С. 145 – 147.

12. Напрями удосконалення вищої освіти з питань цивільного захисту та безпеки життєдіяльності: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. сем. / Херсонська державна морська академія.- Херсон, 2012. - 236 с.

13. Шейко В. М. , Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково- дослідницької діяльності. – К. : Знання-Прес, 2003. – 295 с.

14. Сайт Інституту державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту (ІДУ НД ЦЗ). — Режим доступу : <https://idundcz.dsns.gov.ua>

15. Стратегические приоритеты государственно-гражданской коммуникации: монография / В.Н. Козаков, А.В. Рашковская, В.А. Ребало, Е.А. Романенко, И.В. Чаплай - LAP Lambert Academic Publishing, 2017.- 274 с.

16. Формування готовності до професійного іншомовного спілкування майбутніх фахівців цивільного захисту / Н. Вовчаста. // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогіка. - 2016. - Вип. 3. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2016_3_4

§ 1.2 ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Вступ. Всі цивілізовані держави в сучасному світі, не залежно від їх природних відмінностей, сходяться сьогодні в єдиній думці, що досягнути гідного та якісного життя кожного члена суспільства можна лише за рахунок правильної і раціональної організації управління цим суспільством. Саме це привело до того, що будь-які розсудливі уряди звертають пильну увагу на проблеми організації публічної влади. Суспільство стає інформаційно відкритим, при цьому відбувається принципове оновлення розуміння ролі державного управління, його соціальної обумовленості, масштабності та ефективності. Україна в цьому контексті не є винятком.

Серед науковців, що займалися проблематикою осмислення та концептуалізації питань публічної влади, варто відзначити розробки Ю. Ковбасюка, Ю. Сурміна, Е. Афоніна, І. Тулик, Н. Діденко, А. Слободянюка, М. Варвинчук, В. Мартиненко І. Мінаєвої та ін. Проте, проблеми наділення органів публічної влади певними повноваженнями, їх делегування, передачі, контролю, незважаючи на велике практичне їх значення, мало проаналізовані та узагальнені в науковій літературі. Як результат – відбуваються конфлікти між органами державної влади та органами місцевого самоврядування, порушення чинного законодавства як з одного, так і з іншого боку, загострення соціальної та політичної ситуації в країні. Це відбулося тому, що велику роль у суспільстві почали відігравати об'єднання людей, різні організовані колективи. І як наслідок, докорінним чином змінилася концепція влади, стали іншими реалії володарювання в сучасному світі. Умови

сучасного суспільства висувають нові проблеми організації влади в ньому.

Виклад основного матеріалу. За роки незалежності в Україні в усіх сферах життєдіяльності суспільства склалася певна система владних відносин, спрямованих на вирішення суспільних справ і яка сприймається суспільством виключно в межах конституційного правопорядку. Останнім часом для характеристики цієї системи в науковій та навчальній літературі використовують поняття «публічна влада». Влада є постійною та невід’ємною рисою будь-якого суспільства та необхідною умовою його існування.

Влада є складним за сутністю і багатоманітним за формами вияву явищем суспільного життя. Поняття «влада» трактується по-різному філософами, економістами, юристами, соціологами, політологами, але всі вони доходять висновку що влада – це вмотивовані дії відповідних суб’єктів. У суспільстві існують різноманітні види влади – політична, суспільна, соціальна, державна, публічна, влада народу та ін. Відносини влади завжди асиметричні і припускають домінування однієї зі сторін.

В науковій літературі є багато трактувань поняття «влада».

Поняття влади є дуже широким і тому може розглядатись на різних рівнях пізнання. В широкому, соціально-філософському розумінні влада - це здатність і можливість для окремих людей, груп, сил (суб’єктів влади) справляти визначальний вплив на діяльність інших людей, людських спільностей, на життєдіяльність суспільства (об’єктів влади) з допомогою знарядь влади - економічних, юридичних, ідеологічних, моральних та інших засобів [1].

Розуміння влади як відношення між двома партнерами широко розповсюджене в західній політології та соціології політики. Воно враховує те безперечне положення, що здійснення влади у будь-якому суспільстві спирається на загальноприйняті або юридично закріплені принципи та цінності. Останні визначають статус та соціальну роль різних індивідів та їх груп у системі суспільних відносин, а також на організації та заклади, які володіють необхідним авторитетом та матеріальними благами для контролю за дотриманням соціальних норм та принципів [2].

М. Вебер, Дж. Френч, Б. Рейвен, П. Блау, Д. Ронг та ін. визначали поняття «влада» як пануюче становище окремих соціальних груп у суспільстві («володіння владою»). Е. Кеплен, Г. Саймон, Р. Даль, Н. Полсбі та ін. визначали поняття «влада» як засіб чи інструмент, що використовується певними соціальними одиницями суспільства для досягнення власних цілей («використання влади») [3].

Враховуючи велику кількість підходів до даної дефініції, ми зупинились на визначеннях дослідників пострадянського періоду (таблиця 1), які дозволять проводити подальше дослідження.

Таблиця 1

Визначення сутності дефініції «влада»*

№	Джерело	Визначення
1.	Енциклопедія державного управління [4]	Здатність і можливість особи, соціальної групи, інституту, організації провадити свою волю через певні засоби та канали впливу на діяльність і поведінку людей, їх спільності. Сутнісно владою є відносини управління (керівництва), панування, підпорядкування, покори.

2.	В. Чиркін [5, С. 170]	Феномен влади полягає в тому, що основою влади є колектив, тобто більш або менш організована об'єднана спільнота людей, що володіють свідомістю та волею. Але не усяка спільнота є колективом, для цього повинні виникнути загальні, спільні для групи інтереси різного характеру (політичного, соціально-економічного). Для реалізації цих інтересів виникає необхідність визначеної єдності дій. Таким чином виникає потреба в управлінні колективом, що породжує владу в колективі.
3.	Г. Атаманчук [6, С. 293]	Влада – це взаємозв'язок між людьми, у процесі якого одні особистості в силу різних причин признають верховенство волі інших.
4.	В. Лісничий [7, С. 11]	Влада має здатність і можливість нав'язати волю одного суб'єкта іншим суб'єктам за допомогою доступних способів як морального та ідейного впливу, так і прямого фізичного примусу.
5.	О. Сушинський [8]	Стан векторального функціонування суспільних відносин, що здійснюється шляхом їх контролю через різні види діяльності: встановлення (законодавчої), виконання (виконавчої), забезпечення (судової), перевірки, спрямування (контрольної).
6.	В. Лісовий [9, с. 94-95]	Влада як здатність спрямовувати процеси, події, дії та поведінку людей у бажаному напрямі, що передбачає наявність, по-перше, суб'єкт влади (того, хто застосовує владу), по-друге, об'єкта влади (до чого чи до кого владу застосовують), по-третє, засоби, з допомогою яких досягають влади, і, по-четверте, мету, заради якої її застосовують.

7.	Н. Нижник [10, С. 10]	Сутність влади полягає в забезпеченні існування та розвитку суспільної цілісності і реалізується через її функції, відповідну діяльність суб'єктів та носіїв влади.
8.	І. Куян [11, С. 54]	В основу змісту влади покладена воля. Влада завжди є проявом волі. Владарювати означає нав'язувати комусь власну волю, підкоряти своїй волі. З іншої точки зору, влада – це сила, здатність підкоряти, підпорядковувати. Сила підкріплює волю. Сила влади ґрунтується на її авторитеті та засобах примусу.
9.	Е. Афонін [1]	Влада є характерною ознакою суспільного життя, компонентом суспільного управління, що необхідний для взаємоузгодження волі і дій людей з метою спрямування їхньої діяльності на вирішення спільних завдань. Влада виявляється у будь-яких людських спільностях і ланках суспільної системи (сім'я, організація, держава тощо) і здійснюється з допомогою волі, авторитету, права, примусу.
10	М. Вавринчук [12]	Суспільне явище, що відображає об'єктивну потребу розвитку суспільства, його організації та регуляції. Влада - це необхідний і незамінний механізм регулювання життя всього суспільства і збереження його єдності. Функціонування політичної влади є фактором і умовою саморозвитку політичної системи суспільства, всіх інших її елементів. Політична влада пов'язує в єдину систему всі політичні структури, виступає гарантом політичного розвитку, ефективності політики і життєдіяльності всього суспільства.

*Власні узагальнення автора.

Як бачимо, у науковій думці існує різноманіття концепцій і визначень поняття «влада». За вихідне можна взяти визначення влади як вплив однієї частини суспільства на поведінку іншої у бажаному для себе напрямі.

Еволюція поняття «влада» відбувається в напрямі від розуміння її як виявлення волі людини, наділеної повноваженнями, які виражались у застосуванні певних санкцій, ухвал, обіцянок, до волі, яка ґрунтується на певних формах переконань [4].

Найбільш поширеним видом влади є державна влада, основною особливістю якої є публічний характер. Розглянемо сутність терміну «публічний».

У широкому значенні публічність означає відкритість, доступність управління для громадян. Таким чином, первинним елементом публічності, що має принципове значення, є громадянин, тому що саме на нього, як остаточного бенефіціанта й спрямоване сучасне управління. Враховуючи те, що громадянство становить собою особливий політико-правовий зв'язок особи з державою, у результаті якого у них виникають взаємні права та обов'язки [13], то необхідно виходити з того, що громадянин – це фізична особа, не абстрактна, а конкретна, тобто персону. Через те, для створення реальних передумов підвищення ефективності публічного управління сучасну управлінську систему потрібно зорієнтовувати не на громадянина як на формально-юридичне поняття, а на громадянина як конкретну персону.

Згідно з Великим тлумачним словником сучасної української мови, «публічний» – це такий, який відбувається в присутності публіки, людей, прилюдний» [14].

Р. Кобець у Філософському енциклопедичному словнику трактує категорію «публічність» як поняття, що позначає сферу людського буття, яка стосується взаємодії з іншими людьми з метою досягнення блага для всіх..., охоплює справи і речі, які однаковим чином стосуються всіх (*res publica*), а також зазначає, що діяльність задля досягнення загального блага має на меті вільний характер участі в ній кожного індивіда [15, с. 535–536].

За визначенням Леслі Пала, публічний – це державна (або публічна) влада для розв’язання певної проблеми або сукупності взаємопов’язаних проблем [16, С.101].

А. Селіванов акцентує увагу на тому, що термін «публічність» є «юридичною ознакою присутності держави у суспільних відносинах, які врегульовані позитивним правом, коли громадянин, сприймаючи Конституцію як Основний Закон, погоджується із передачею державі окремих природних суб’єктивних прав, які можуть відчужуватися», і таким чином публічна влада за своєю конституційно-правовою характеристикою набуває ознаки правосуб’єктності від суверенітету народу» [17].

І. Ярмач вважає, що публічність передбачає доведення інформації до зацікавлених осіб, відповідних державних органів, а в певних випадках, передбачених законодавством, таке інформування є обов’язковим. Враховуючи відкритість інформації, вона повинна бути доступною до широкого кола осіб, тому до неї висувуються певні вимоги – лаконічність, зрозумілість, точність, суттєвість” [18, С. 175].

«Принцип публічності», на думку Г. Атаманчука, включає «широкий доступ громадян до участі в питаннях управління шляхом обрання відповідних органів та громадського контролю за їх функціонуванням, відкритості функціонування згаданих

органів, а також судовий контроль за дотриманням в управлінських процесах закріплених конституційно інтересів суспільства, прав і свобод громадян» [19].

Загалом, «публічність» походить від латинського *publicus*, що в перекладі означає «громадський». З наведених вище трактувань можна зробити висновок, що у владному аспекті публічність виступає інструментом доступності та обізнаності громадськості, народу, суспільства.

Публічність є основною формою виявлення публічної влади, але не єдиною. Звичайно, і публічна, і державна влада є владою в суспільстві, і в цьому розумінні мають суспільний, а не особистий характер [20].

Отже, поняття реальної публічності тісно пов'язане із поняттям персоніфікованого. Якщо публічне управління, очевидно, не може розвиватися без опертя на персоніфіковане (персоніфіковане розуміння, персоніфіковане сприйняття, персоніфіковане прагнення, персоніфіковане оцінювання тощо), то персоніфікація як явище таким чином стає атрибутом, невід'ємним елементом публічності. Методологічно, реформування публічного управління на європейських засадах повинно корелюватися із поглибленням принципу персоніфікації влади. Цей принцип у європейському розумінні означає постійне виявлення і усе повніше врахування персоніфікованих прагнень громадян у системі управління. У такий спосіб забезпечується розширення і персональної, і соціальної баз здійснення сучасного управління, тобто відбувається розширення його публічності [21].

Категорія «публічна влада» є похідною від її складових «публічність» і «влада», а також взаємопов'язаною з ними. Публічна влада має різні форми, джерела походження та

механізми впливу і прояву, та як феномен проявляється в різних сферах життєдіяльності суспільства.

Сьогодні науковцями в управлінській сфері все більше уваги приділяється сутності, механізмам розвитку та процесам розбудови публічної влади. Спробуємо узагальнити напрацювання у цій сфері в частині визначення сутності дефініції «публічна влада» (таблиця 2).

Таблиця 2

Визначення сутності дефініції «публічна влада» *

№	Джерело	Визначення
1.	Юридична енциклопедія [22, С. 196]	Публічна влада – суспільно-політична влада, народовладдя, а основними її видами відповідно: влада народу як безпосереднє народовладдя, безпосередня демократія (вибори, референдуми тощо); державна влада (законодавча, виконавча, судова); місцеве самоврядування – місцева публічна влада, що здійснюється, зокрема, територіальними громадами, представницькими органами місцевого самоврядування (радами), виконавчими органами рад, сільськими, селищними і міськими головами тощо. Термін «публічна влада» ототожнюється з терміном «народовладдя».
2.	В. Лісничий [7]	Публічна влада – це державна організація політичного життя, що здійснюється за допомогою спеціального ієрархічно та територіально організованого апарату, легітимного використання примусу та права видавати нормативні акти, обов’язкові для

		всього населення. Крім прямого примусу або заради його використання, держава в реалізації публічної влади спирається на матеріальні та моральні імпульси, які досить помітно впливають на ефективність реалізації владних повноважень.
3.	О. Сушинський [8]	Основою публічної влади є ідея контролю як необхідність реалізації прав і свобод людини і громадянина посередництвом виконання державновладних та муніципальновладних функцій та повноважень.
4.	А. Югов [23, С.12]	Публічна влада – це система загальної участі населення у вирішенні спільних справ, це влада, що реалізується за принципом представництва і ґрунтується на довірі людей.
5.	А. Селіванов [17]	Публічна влада діє постійно в правовому режимі реалізації організаційно-розпорядчих функцій і повноважень, здійснюючи безпосередньо управління державою. Існуюча багатоманітність форм реалізації публічної влади пов'язується з існуванням механізму держави, який складають державний механізм і суб'єкти публічної влади з особливим статусом.
6.	В. Солових [24, С. 18]	Публічна влада як право на прийняття рішень щодо публічних справ та їх запровадження через вплив (управління) на соціальні, економічні, політичні процеси на певній території.

7.	І. Мінаєва [25]	Публічна влада – це цілісна система органів державної влади та органів місцевого самоврядування, що здійснюють управління суспільно значущими справами від імені та за дорученням суверена – народу, постійно діють в правовому режимі при реалізації організаційно-розпорядчих функцій і повноважень через визначені Конституцією України та законами України форми реалізації управління справами держави і територіальних громад, які функціонують згідно з їх статусами у всіх сферах і в територіальних одиницях держави.
8.	А. Митко [26, С. 6]	Під «публічною владою» розуміємо систему органів державної влади, що забезпечують захист прав, свобод і законних інтересів громадян, безпеку держави й суспільства, вирішують питання соціально-економічного та культурного будівництва.
9.	Г. Чапала [27, С. 110]	Будь-яка влада в суспільстві є публічною не за формальними ознаками, а насамперед через втілення у ній принципових засад організації самого суспільства, яке завжди об'єктивно пов'язане з необхідністю пошуку «загального», і вже за своєю природою має утискати певною мірою «індивідуальне», тобто публічність слід розглядати не як специфічну ознаку влади, а як аксіому суспільної організації.
1 0	С. Ковальчук [28]	Публічна влада – вид суспільно-політичної, суверенної, легітимної влади, в основу якої покладено публічний інтерес та

		безособовий характер, що виражається у системі суспільних, публічно-політичних, вольових відносин, які виникають між органами та посадовими особами держави (які наділені владними повноваженнями), фізичними та юридичними особами, що в своїй основній масі є суб'єктами громадянського суспільства (які делегують першим свої повноваження) на основі публічного права та закону.
--	--	--

*Власні узагальнення автора.

Висновки. Аналіз сутності розглянутих вище дефініцій дає змогу стверджувати, що у науковій думці існує різноманіття концепцій і визначень поняття «влада». За вихідне можна взяти визначення влади як вплив однієї частини суспільства на поведінку іншої у бажаному для себе напрямі. Категорія «публічна влада» є похідною від її складових «публічність» і «влада», а також взаємопов'язаною з ними. Публічна влада має різні форми, джерела походження та механізми впливу і прояву, та як феномен проявляється в різних сферах життєдіяльності суспільства. Розглянувши основні точки зору наукової спільноти щодо змісту і сутності терміну «публічна влада», є підстави стверджувати, що необхідним є перехід до нового розуміння функцій публічної влади, які за своїм змістом будуть спрямовані на надання державних і громадських послуг. Функціональні особливості, форми і методи діяльності органів публічної влади, взаємовідносини між собою та іншими структурними ланками повинні повноцінно функціонувати в державі в різних сферах суспільного життя, забезпечувати інтереси держави заради блага суспільства.

Список використаних джерел:

1. Концептуальні засади взаємодії політики й управління : навч. посіб. / [авт. кол. : Е. А. Афонін, Я. В. Бережний, О. Л. Валевський та ін.] ; за заг. ред. В. А. Ребкала, В. А. Шахова, В. В. Голубь, В. М. Козакова. К.: Вид-во НАДУ, 2010. 300 с.
2. Слободянюк А., Зубар, І. . в НТКП ВНТУ. Інститут соціально-гуманітарних наук. 2017. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2017/paper/view/2495> (дата звернення: 10.07. 2020).
3. Мінаєва І.М. Відкритість і прозорість діяльності органів публічної влади 2008. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2008-4/doc/3/23.pdf> (дата звернення: 07.08. 2020).
4. Енциклопедія державного управління. У 8 т. Т. 1. Теорія державного управління / наук.-ред. колегія : В. М. Князев (співголова), І. В. Розпутенко (співголова) та ін. К. : НАДУ, 2011. С.91.
5. Чиркин В. Е. Основы сравнительного государственного управления. М., 1997. 332 с.
6. Атаманчук Г. В. Государственное управление (организационно-функциональные вопросы) : учеб. пособие. М. : ОАО «НПО «Экономика»», 2000. 303 с.
7. Лісничий В. В. Концептуальні засади політичних наук: теорія та історія. Методичні та дидактичні матеріали до модуля / укл. В. В. Лісничий. Х. : УАДУ ХФ, 2001. 36 с.
8. Сушинський О. І. Контроль у сфері публічної влади: теоретико-методологічні та організаційно-правові аспекти : моногр. Львів : ЛРІДУ УАДУ, 2002. 468 с.
9. Лісовий В. Влада. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис, 2002. 744 с.
10. Державне управління в Україні: організаційно-правові засади: навч. посіб. / Н. Р. Нижник, С. Д. Дубенко, В. І. Мельниченко та ін.; За заг. ред. Н.Р. Нижник. К.: Вид-во УАДУ, 2002. 164 с.

11. Куян І. До питання про публічність і суверенність державної влади. *Право України*. 2009. № 11. С. 52–57.
12. Вавринчук М. П. Політологічні аспекти державного управління : навч. посіб. / Хмельницький : Поліграфіст-2, 2013.– С. 33. URL: <http://catalog.odnb.odessa.ua/opac/index.php?url=/notices/index/IdNotice:276863/Source:default> (дата звернення: 12.08.2020).
13. Про громадянство України : Закон України від 18 січня 2001 р. № 2235-III // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 13. Ст. 65.
14. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь : ВТФ «Перун». 2005. 1728 с.
15. Кобець Р. Публічність. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис, 2002. 744 с.
16. Lesli A. Pal. Public policy analysis/A. Lesli/. – 1992. – Р. 2 : укр. переклад: Пал, Леслі А. № 20–21 (28 травня 1999 р.). С. 190.
17. Селіванов А. Публічна влада і громадянин в умовах застосування судової адміністративної юрисдикції (проблеми теорії і практики). *Право України*. 2006. № 9. С. 28 – 33.
18. Ярмак І. М. Поняття і зміст принципів публічності, законності, компетентності. *Наше право*. 2014. № 1. С. 174–180.
19. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления: Курс лекций. М.: Омега-Л, 2004. 584 с.
20. Чапала Г. Місцеве самоврядування і громадянське суспільство: проблема співвідношення. *Право України*. 2004. № 2. С. 127 – 132.
21. Когут П. Теоретичні засади персоніфікації політичної влади у контексті європейських стандартів публічного управління. Проблеми розвитку публічного управління в Україні : матер. наук.-практ. конф. за міжнар. уч., 6 – 7 квіт. 2017 р., Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2017. С. 142-145.
22. Погорілко В. Ф. Публічна влада. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова

редкол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 5: П–С. 2003. 736 с.

23. Югов А. А. Конституционные начала публичной власти: российское измерение. *Российский юридический журнал*. 2005. № 1. С. 43–53.

24. Концептуальні засади взаємодії політики та управління : метод. та дидакт. матеріали до частини модуля “Політична теорія та історія” / укл. В.П. Солових. – Х. : Видво ХарPI НАДУ “Магістр”, 2007. 40 с

25. Мінаєва І. М. Складові поняття «публічна влада» *Державне будівництво* 2008. №1. URL: www.kbuara.kharkov.ua/e-book/n_1_2008/ (дата звернення: 12.08.2020).

26. Митко А. М. Роль засобів масової комунікації у формуванні іміджу публічної влади (на прикладі Волинської області): автореф. дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 “Політичні інститути та процеси”. Львів, 2010. 25 с.

27. Чапала Г. В. Публічність як ознака влади – підхід до проблеми. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*: зб. наук. пр. 2011. Вип. 22. С. 106–114.

28. Ковальчук С. Проблема визначення поняття публічної влади в теорії держави і права. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Серія: Юридичні науки. Львів : Ви-во Львівської політехніки, 2017. № 884. С. 47–51.

§ 1.3 РОЗРОБКА МЕХАНІЗМІВ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА ДЕРЖАВИ

Вступ. Особливості використання в інформаційному суспільстві правових норм у системі публічного адміністрування досліджує у своєму науковому доробку А. Новицький [1; 2, с. 39]. Він провів ґрунтовний аналіз світового бачення ролі державних організацій та правових нормативів держави у процесі створення певного типу суспільства. Прослідкувавши за ходом думки автора, можна вважати, що роль органів публічної влади є першорядною у суспільних відносинах, адже вони мають безпосередній вплив на розвиток інформаційного суспільства у будь-якій державі. Цікаво, що автор робить наголос на тому, що у державній політиці країни відображено головні напрями діяльності органів публічної влади у питаннях формування інформаційного суспільства в Україні та її інтеграції у глобальне інформаційне суспільство.

Виклад основного матеріалу. Беззаперечним є той факт, що, на сьогоднішній день, в Україні, існує багато прогалин у процесі розробки механізму для формування інформаційного суспільства держави: відчувається недостатній рівень дослідженості інформаційно-комунікаційних технологій публічного адміністрування [3, с. 10].

На нашу думку, для отримання повної картини ситуації щодо діяльності органів публічної влади в питаннях концептуалізації пріоритетності прав людини, необхідним є здійснення аналізу сфери розвитку інформаційно-комунікативних систем у країні.

У середині XV століття, було започатковано абсолютно нову концепцію інформаційно-комунікативної функції держави. І. Гутенберг, у 1452 році, здійснив переворот у світовій

інформаційній сфері та запровадив промислове книгодрукарство як державний інструмент матеріалізації інформації. Саме тоді писемне слово почало перетворюватися на друковане.

У сучасному розумінні, сутність поняття «засоби масової інформації» було розкрито у 1632 році, коли у Франції з'явилась перша газета «La Gazette», поява якої мала неабияку політичну значимість у суспільному житті. Засоби масової інформації, у вигляді друкованої продукції, вже тоді відігравали роль важливих політичних інструментів для здійснення державного управління [4, с. 36-37]..

Середина XX століття знаменується створенням універсальної електронної машини для запису, зберігання та впорядкування інформаційних даних – комп'ютера. Ера впровадження комп'ютерних інформаційних технологій розпочалась у 60-х роках того ж століття у процесі масового виробництва комп'ютерів, що стало підґрунтям для стрімкого збільшення рівня автоматизації усіх операцій з інформаційними даними та, відповідно, поштовхом до інтенсивного розвитку науково-технічного прогресу у світі.

Після створення персональних електронно-обчислювальних машин стало можливим автоматизувати велику кількість важко формалізованих процесів у всіх сферах суспільного життя, що започаткувало «безпаперову» еру розвитку інформаційних технологій та спричинило інформаційно-комунікаційну революцію. Такі трансформації та нововведення у процесі збирання, перетворення та передачі інформаційних даних, дозволили значно полегшити та прискорити виконання широкого спектру задач у багатьох сферах людського життя за допомогою використання комп'ютерних інформаційних технологій [5, с. 4].

Варто зазначити, що в процесі розвитку суспільства, зокрема, впровадження прогресивних інформаційно-комунікаційних систем у життя та діяльність людей, формувалися їх конкретні етапи (див. Табл. 1).

Таблиця 1

Етапи впровадження інформаційних технологій

<i>Назва</i>	<i>Характеристика</i>
<i>Перший інформаційно-комунікаційний етап</i>	створення інформаційної технології запам'ятовування та передачі усного мовлення у просторі та часі
<i>Другий інформаційно-комунікаційний етап</i>	створення інформаційної технології у вигляді писемності та бібліографії
<i>Третій інформаційно-комунікаційний етап</i>	створення інформаційної технології книгодрукування
<i>Четвертий інформаційно-комунікаційний етап</i>	створення інформаційної технології за допомогою електричних імпульсів для оперативної передачі інформаційних даних (телеграф, радіо, телефон, телебачення)
<i>П'ятий інформаційно-комунікаційний етап</i>	створення інформаційної технології з використанням комп'ютерної мікропроцесорної техніки та сучасних систем передачі даних

Етапи розвитку інформаційно-комунікативних систем як специфічної частини загальної культури людства науковці співвідносять з етапами розвитку інформаційних засобів передачі людського досвіду, тому, що інформаційно-комунікаційні технології розвиваються в міру формування нових підходів у роботі з інформацією. В міру розвитку інформаційних засобів передачі людського досвіду, відбувається розвиток

інформаційної культури й ускладнення її компонентного складу [6, с. 3-5].

Виходячи з цього, у процесі розвитку інформаційно-комунікативних технологій можна виділити такі фази:

1. Інформаційна культура первіснообщинного устрою (примітивна) – фрагментарна наявність гуманітарного компонента.

2. Інформаційна культура періоду виникнення книгодрукарства (елементарна) визначається збагаченням компонентного складу.

3. Інформаційна культура XIX століття (базова) – поступовий розвиток як гуманітарного, так і технічного компонентів інформаційної сфери в процесі вдосконалення технічних засобів для передачі та збереження інформації.

4. Інформаційна культура XX століття (комп'ютерна) – створення електронно-обчислювальної машини як потужного засобу роботи з величезними масивами інформації.

5. Інформаційна культура XXI століття. Піднесення значення мережі Інтернет як глобального інформаційного простору для кожної людини у світі.

З кожним днем зі збільшенням темпів розвитку сучасного світу виникає нагальна необхідність здійснення безперервного дослідження наявних інформаційно-комунікативних систем, а, також, розробка та впровадження інноваційних методів управління для стрімкого розвитку цієї галузі.

Низка наукових досліджень вітчизняних вчених у напрямі публічного адміністрування, юридичних наук, соціології та політології відображає розв'язання проблем становлення та розвитку взаємовідносин органів публічної влади різного рівня та громадських об'єднань. Характерною ознакою таких наукових

добробків ми вбачаємо дослідження функціонування окремих інституцій громадянського суспільства, в тому числі, проблематики діяльності неурядових організацій та їх впливу на становлення такого суспільства. До таких науковців, у першу чергу, ми можемо віднести: А. Бодрова, Є. Бородіна, К. Левчука, В. Новака, Є. Пожидаєва та інших.

У своїй науковій праці К. Левчук ґрунтовно висвітлив процес формування громадських організацій та розвиток їх діяльності у перехідний період в Україні (1985-1996 рр.). В той же час, В. Новак здійснив всебічний аналіз зарубіжного досвіду щодо впровадження механізму соціального партнерства та побудови дієвого діалогу між органами публічної влади та громадянським суспільством за допомогою діяльності неурядових організацій. А. Бодров у науковому дослідженні розвитку громадянського суспільства в Україні визначив, що наявність неурядових організацій є певним індикатором зрілості держави [7, с. 36].

Детально розкрив проблему взаємозв'язків між органами публічної влади та громадськими організаціями у процесі створення громадянського суспільства в Україні у своїй науковій роботі В. Кравчук [7, с. 39].

В. Буряк у своїй монографії розкрив тему інституціоналізації громадянського суспільства та його глобального конструювання через призму розвитку масової комунікації у світі, а, також, визначив історичні передумови формування громадянської активності, в тому числі, діяльності неурядових громадських організацій. Такі організації, на думку вченого, представляють собою неприбуткові інституційні об'єднання громадян для досягнення певних цілей суспільства з пріоритетним набором моральних цінностей.

Маємо констатувати той факт, що в Україні органи публічної влади почали відводити для громадських організацій особливе місце у державі лише з початку XXI століття: з 2003 року, пріоритетним напрямом здійснення політичної реформи у країні стала підтримка розвитку неурядових організацій. Саме тоді вони стали виступати як один із ключових елементів громадянського суспільства та головним чинником для продовження демократизації сучасних суспільних відносин.

Показовими в аспекті нашого дослідження стали вибори Президента України 2004 року, які спричинили значну активізацію діяльності організацій громадського сектору у державі. В той час, за їх участі було проведено низку інформаційних заходів: інформування виборців у питаннях проведення виборчої кампанії, залучення виборців до участі у заходах спостереження за процесом виборів тощо [7, с. 171].

Згідно з положеннями Програми діяльності Кабінету Міністрів України «Український прорив: для людей, а не політиків» [8] 2008 року саме розвиток громадянського суспільства було визначено пріоритетним напрямом здійснення державної підтримки. Це було можливе за умови налагодження плідної взаємодії між громадянами, органами публічної влади та неурядовими організаціями. Наголос у такому порядку робився на приведення нормативно-правових документів про діяльність неурядових організацій до міжнародних стандартів. Але, на жаль, проєкт Закону України «Про громадські організації» від 14 листопада 2008 року [9] так і залишився неприйнятим, що також помітно сповільнило розвиток у країні громадянської активності.

В Україні, довгий час, існував брак взаємної довіри у представників неурядових організацій та органів публічної влади – громадський сектор відігравав роль опозиції по відношенню до

державних структур. Головними чинниками, що сповільнювали ефективну взаємодію державних органів влади та громадських організацій, ми вважаємо відсутність реально діючих механізмів громадського контролю [7, с. 172].

Концепцію громадського контролю, розроблену Д. Валадесом, ми вважаємо актуальною у ракурсі нашого дослідження, адже вона розкриває залежність між громадським контролем за діяльністю органів публічної влади та стабільністю функціонування галузі публічного адміністрування. Вчений визначив функціональну роль здійснення громадського контролю у суспільстві та зазначив, що він стимулює до безперервного процесу вдосконалення механізму управління. Зміст такої концепції полягає у здійсненні систематичного професійного спостереження за дотриманням усіх законодавчих норм у діяльності органів публічної влади та безпосередньо посадових осіб, а, також, у забезпеченні виконання функціональних повноважень та захисту інтересів суспільства [10, с. 59-60].

На нашу думку, з використанням даної методологічної конструкції, вчений розкриває сутність громадського контролю як інструменту для отримання необхідної інформації, розробки напрямів оптимізації сфери публічного адміністрування та виконання відповідних нормативів для здійснення регулювання суспільно-державних відносин.

У контексті функціональної різноступеневості громадського контролю чітко прослідковується залежність діяльності державних органів влади від встановлених нормативів, які регламентують сфери життєдіяльності суспільства та захищають інтереси громадян. Отже, у процесі здійснення громадського контролю за виконанням органами

публічної влади своїх обов'язків, спостерігається чітке визначення відповідності нормативним приписам певної діяльності об'єкта, над яким здійснюється контроль, а це, в майбутньому, має забезпечити високий рівень результативності виконання такої діяльності.

З точки зору Г. Атаманчука, для дієвого функціонування будь-якої держави, за сучасних умов, необхідна наявність наступних ознак державного контролю:

- політична форма організації суспільства, за якої держава здійснює реалізацію відповідних цілей та завдань;
- дієвий державний апарат для поєднання фахівців, які здійснюють професійний контроль за виконанням рішень органів публічної влади;
- функція контролю покладається на органи публічної влади, незалежно від виду їх діяльності;
- обов'язковість виконання підконтрольними об'єктами вказівок щодо усунення недоліків, виявлених контрольним органами;
- можливість притягнення до відповідальності порушників та застосування до них низки заходів державного примусу.

З нашої точки зору, такі характерні ознаки державного контролю показують чітку відмінність його від громадського контролю, разом з тим, їх легітимність має регламентуватись виконанням контролюючих повноважень представниками громадських організацій. Дана ситуація визначена тим, що синхронність здійснення державного контролю, по відношенню до громадського контролю, виступає головною умовою для підвищення рівня демократизації системи публічного

адміністрування держави, а, також, збільшення результативності діяльності самого державного контролю.

Така форма реалізації публічного адміністрування як контроль з боку держави має забезпечувати перевірку виконання законодавчо встановлених норм та правил з метою недопущення будь-яких порушень [10, с. 67-68].

Участь громадського сектору, у цьому випадку, необхідна для демократизації діяльності органів влади та збільшення її результативності, а, також, для досягнення рівноваги у процесі реалізації державного контролю.

Висновки. Отже, у процесі розробки механізму для формування інформаційного суспільства держави з метою забезпечення її сталого розвитку, в тому числі соціального, економічного, технологічного та культурного напрямів, вкрай необхідним ми вбачаємо впровадження та широке застосування громадського контролю у всіх сферах життєдіяльності людини.

На основі документів Туніського та Женевського самітів, а, також, згідно прийнятих рішень в Окінавській хартії глобального інформаційного суспільства [11], можна сказати, що для успішного розвитку сучасного світового суспільства пріоритетним курсом є поступовий його перехід до відкритого для всіх інформаційного простору та переорієнтація на захист інтересів суспільства, забезпечення активної взаємодії між органами публічної влади, приватним сектором та громадою на засадах рівноправності [12; 13].

До того ж, у Плані дій, затвердженому Женевським самітом, особливу увагу приділено провідній ролі органів публічної влади у процесі впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у державі, в тому числі, пріоритет у

розробці та імплементації загальнодержавних електронних стратегій [14, с. 5].

Список використаних джерел:

1. НЕСТЕРЯК ЮРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНІ Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 - механізми державного управління НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ Київ 2016, 404 с.

2. Матвейчук Л.О. / Інформаційне суспільство: теоретичні аспекти // ВІСНИК КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА 2(6) /2016/ Серія державне управління, 59 с.

3. Салій Олександр Вячеславович РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ Спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування / Подається на здобуття кваліфікації: ступінь вищої освіти магістр спеціальність «Публічне управління та адміністрування» Харків – 2019 50 с.

4. Інформаційна складова державної політики та управління : монографія / Соловйов С. Г., та ін. ; заг. ред. Грицяк Н. В. ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Каф. інформ. політики та електрон. урядування. — Київ : К.І.С., 2015. — 320 с.

5. САЛО Наталія Миколаївна / Інформаційно-комунікаційні технології в контексті сучасних міжнародних відносин / Тернопільський національний економічний університет Навчально-науковий інститут інноваційних освітніх технологій спеціальність: 8.02010501 - Документознавство та інформаційна діяльність Магістерська робота ТЕРНОПІЛЬ – 2017 80 с.

6. Тріфаніна Л. С. Виникнення та розвиток інформаційної культури / Л. С. Тріфаніна // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка: збірник наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. – Вип 22. – С. 185-191.

7. Мороз Н. О. Становлення громадянського суспільства незалежної України (1991 – 2010 рр.). – Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 07.00.01 історія України – Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Миколаївський національний університет імені В.О.Сухомлинського, Міністерство освіти і науки України, Миколаїв, 2018. 253 с.

8. Програма діяльності Кабінету Міністрів України "Український прорив: для людей, а не політиків" Документ п0001120-08, поточна редакція — Затвердження від 16.01.2008

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/p0001120-08#Text>

9. ligazakon / Проект Закону України від 14.11.2008 № 3371 <https://ips.ligazakon.net/document/jf2ln00a?an=3>

10. Терещенко М.М. Взаємодія державного та громадського контролю як інструмент реалізації публічного управління. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 - механізми державного управління. Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України. Київ, 2020. 211 с.

11. Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства Документ 998_163, поточна редакція — Прийняття від 22.07.2000

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_163#Text

12. Асоціація підприємств інформаційних технологій України/ Женевський План дій <http://old.apitu.org.ua/wsis/pd>

13. Романенко Е.А. Жукова И.В. Генезис коммуникационного развития в условиях политическо-

общественных трансформаций. - «Қазақстандағы PR және БАҚ. Ғылыми еңбектер жинағы», 2019. – № 18 2019. - С. 68-75.

14. Ларіна Н. Б. Інформаційно-комунікаційне забезпечення ефективної діяльності влади: навч.-метод. матеріали / Н. Б. Ларіна, О. М. Руденко. – К. :НАДУ, 2013. – 52 с.

1.4 МІКРО-ПОЛІСИ: ДЕЛІБЕРАТИВНИЙ ВПЛИВ НА МАКРОПОЛІТИКУ

Вступ. На думку Г. Сміта, термін «демократичні інновації» має відношення до «інститутів, спеціально створених з метою розширення і поглиблення участі громадян у процесі прийняття політичних рішень» [1]. Зазначена дефініція передбачає, що демократичні інновації доповнюють інші форми громадської участі, у першу чергу голосування на виборах. Такі демократичні нововведення спонукають громадян розглядати нагальні політичні питання, а не пасивно оцінювати програми та ідеологічні платформи партій або окремих кандидатів.

У своєму недавньому звіті за проектом UK POWER, Г. Сміт перераховує 57 новаторських інструментів демократії. Частина з них виступають пропозиціями щодо перегляду виборчої реформи, інші пов'язані з поліпшенням консультативних процедур або електронними ініціативами. Проте їхньою спільною рисою виступає орієнтація на залучення окремих соціальних анклавів до формування національної політики.

Причиною подібного фокусування уваги виступає той факт, що зазвичай інститути представницької демократії дотримуються суворого суверенітету щодо ухвалення та реалізації політичних рішень, надаючи механізмам обговорення на мікрорівні виключно формальний характер. Тобто виникає проблема кореляційного зв'язку між мікро- і макрорівнями у політиці. Коли мова йде про ступінь впливу мікрополітичних тенденцій на макрополітику, міні-соціуми украй рідко самостійно визначають вектори руху держави. Про реальний політичний вплив можна говорити лише через залучення ширшої

публічної сфери, традиційних інститутів представницької демократії та встановлених адміністративних процедур.

Крім названого, офіційні інститути влади мають у своєму розпорядженні легальні повноваження визначати остаточні результати фактично будь-якого політичного диспуту завдяки офіційному обранню або призначенню на певні державні посади. На відміну від формально наділених повноваженнями структур, міні-поліси не можуть похвалитися правом участі в прийнятті офіційних макрополітичних рішень. У кращому випадку, їм відводиться політично гарантоване місце в розробці політики з конкретного питання, хоча звичним станом речей постає дефіцит формальної влади або авторитету у межах загального системного контексту. Звіти міні-полісів носять рекомендаційний характер і позбавлені будь-якої передбачуваної законодавчої сили. Таким чином, гостро постає проблема сприйняття представниками макрополітики мікроделіберативного вкладу.

У даній статті ми фокусуємося на участі міні-анклавів, які претендують на репрезентацію нації в цілому шляхом залучення різних соціальних характеристик і множинності вихідних позицій, властивих широкій громадськості, через інструменти дорадчої демократії. Окремий акцент робиться на участі непрофесіоналів і безпартійних у дискусії в обхід знайомих консультативних механізмів, де учасники обираються самостійно або на основі їхніх політичних уподобань.

Виклад основного матеріалу. Інструменти прямої демократії, з позиції Р. Даля [2, с.142], володіють вищим ступенем відкритості. Референдуми та інші форми громадянської активності ґрунтуються на агрегованому погляді на природу демократії, де політична рівність означає, що кожен голос повинен мати однакову вагу при визначенні кінцевих

результатів. Така позиція на політичну рівність неодноразово піддавалася критиці з огляду на потенційні ефекти у вигляді тиранії більшості. В академічних колах існує альтернативна точка зору щодо політичної рівності через дорадчий процес зважування та оцінки політичних аргументів.

Після появи серед трендів демократичних інновацій категорій колаборації та дорадчості незмінно виникає питання щодо суб'єктів альтернативної форми співпраці. Інституціоналісти покладають надії на традиційні інститути влади, тоді як прихильники мережевого підходу вказують на реципрокний характер зв'язків у розвиненому громадянському суспільстві або комунікації в соціальних мережах.

Представники деліберативної демократії схилиються до формування та залучення так званих «міні-полісів», або «міні-паблік» (mini-publics), які, на їхню думку, виступають більш досконалою формою консультування порівняно з іншими видами громадської участі. Йдеться про групи невеликого розміру, які репрезентують різні соціальні когорти, з метою пошуку компромісного вирішення загальної проблеми. Подібні міні-паблік включають в себе дорадчі опитування, конференції з досягнення консенсусу, громадянські журі, групи планування, ін.

Ідея міні-паблік тотожна “міні-полісу” Р. Даля [3, с.202], тобто групі громадян, які представляють весь демос, для обговорення політичних питань. Р. Гудін [4] зверталися до категорії міні-паблік задля ідентифікації проектів, спрямованих на максимальну репрезентативність соціуму в політичному циклі. Варто зазначити, що рівень соціальної диверсифікації міні-паблік необов'язково повинен відповідати суворим пропорціям, ідентичним національній вибірці, а члени міні-

громадськості не є підзвітними населенню, на відміну від обраних представників.

На думку Р. Даля, такі міні-поліси можуть ранжуватися залежно від складності конкретної ситуації [5, с.253]. Так, один міні-поліс міг би займатися поточними питаннями, тоді як інший – присвятити більшу частину часу стратегічним рішенням. Дискусійні міні-паблік розрізняються з огляду на формат і тривалість обговорення. Наприклад, у дорадчих опитуваннях динаміка думок вимірюється індивідуально, а також відсутня практика ухвалення колективних рішень, тоді як на консенсусних конференціях і громадянських журі результатом обговорення є письмова політична рекомендація.

Міні-паблік має право залучати до консультацій вчених, адміністративний персонал, а також замовляти додаткові дослідження для отримання актуальних даних з проблеми. «Таким чином, - пише Р. Даль, - демократичний процес може успішно адаптуватися до світу» [6, с. 291]. Проте вчений заперечує заміну традиційних владних структур міні-паблік, розглядаючи їх виключно як доповнення до політичної системи.

Міні-поліси, нарівні з референдумами, також орієнтовані на інклюзивність участі, хоча сама категорія інклюзивності інтерпретується іншим способом. Так, на референдумах інклюзивність означає, що електорат має рівні права на участь, тоді як для дорадчих міні-спільнот пріоритетним завданням постає формування групи громадян, яка представляє точки зору всіх демосів. До того ж, референдум передбачає більш пасивний рівень активності, що полягає в заповненні відповідного бюлетеня і очікуванні результатів голосування. Консультативна міні-громадськість закликає до участі в обговореннях та аналітичній роботі, неможливих без попередньої ретельної

підготовки. Серед найбільш цікавих форм міні-паблік можна виокремити наступні:

- Громадянські журі, функція яких полягає в зборі даних, заслуховуванні аргументів сторін і обговоренні заздалегідь заданого питання. Так, у 2004 р., у Канаді, уряд Онтаріо призначив міністра з питань впровадження демократичних інновацій, який очолив створення громадянських журі за допомогою стратифікованої вибірки, для надання рекомендацій щодо конкретних аспектів бюджету провінції.
- Консensusні конференції вважаються найкращим інструментом узгодження етичних, правових, екологічних та інших аспектів конкретного питання, а також вирішення складних з технічної та наукової точки зору питань. Процес обговорення завершується формулюванням письмової заяви, яка містить рекомендації щодо майбутнього вектора політики. Проаналізувавши 13 консensusних конференцій в Данії за 1987-1995 рр., С. Джос виявив, що більшість членів парламенту знайомляться зі звітами консensusних конференцій, а близько 70% чиновників вважають їх використання корисним для роботи парламенту [7, с.14].
- Дорадчі опитування, ініціатором яких вважають Дж. Фішкіна [8], передбачають механізм випадкової вибірки 250-500 громадян, а також відстеження динаміки зміни думок до і після вислуховування експертних свідчень.
- Форуми з національних питань від Фонду Кеттеринга щорічно створюють мережу з більш ніж 3000

спонсорованих на місцевому рівні громадських форумів різного масштабу і процедур відбору для обговорення конкретної проблеми. Фонд збирає відгуки у звіти, які потім розсилаються обраним посадовим особам. Так, на основі форумів напередодні президентських виборів у США 1996 р. були проведені дебати, які транслювалися по PBS і зібрали близько 10 млн. глядачів. Другий дорадчий форум з національних проблем 2003 р. був проведений у співпраці з McNeil-Lehrer Productions і присвячений місцю Америки на світовій арені.

Незважаючи на порівняно невелику кількість учасників, міні-паблік можна розглядати як акумуляцію обізнаної громадської позиції з конкретного питання. На думку розробників дорадчих опитувань, учасники «презентують собою науково сформовану випадкову вибірку, погляди яких відображають позиції громадян у разі поглиблення їх інформованості» [9, с.134]. Подібне трактування надає міні-громадськості можливість впливати на формування державної політики у різний спосіб.

Так, функція фактичної розробки політики спрацьовує у випадку, якщо громадянський форум наділений формальними повноваженнями як один із суб'єктів політичного циклу. Відомим прикладом є участь Громадянської асамблеї в реформуванні виборчого законодавства в Британській Колумбії, коли 160 випадково вибраних громадян були уповноважені надати рекомендацію щодо найбільш прийнятною для провінції виборчої системи. Тобто макрополітичне сприйняття думки міні-поліса прирівнювалося до рішень центральної влади, яка відмовилася від ігнорування консультацій громадськості.

Оскільки досить частою практикою виступає наділення міні-полісів виключно рекомендаційними властивостями, іноді організатори форуму заздалегідь запитують у чиновників «гарантії» вагомості громадянського диспуту в процесі прийняття рішень. Наприклад, у Данії, конференції 1980-х рр. вплинули на прийняття закону про обмеження використання генетичного скринінгу під час прийому на роботу та страхування. Звичайно, не можна однозначно довести, що саме конференція зробила вирішальний вплив на зміну політичного курсу уряду, але датські чиновники не звикли діяти в обхід громадянської думки.

Міні-поліси також можна використовувати для тестування певних політичних позицій в контексті їхньої виграшності для макрополітичної системи у цілому. У даному випадку варто навести приклад планування майданчика Всесвітнього торгового центру після терактів 11 вересня. Так, громадянський форум продемонстрував наочний негативний вплив на плани відновлення Нижнього Манхеттена. Одним з основних завдань власника ділянки було швидке реанімування комерційних площ для відновлення річного потоку коштів розміром 120 млн. дол. Корпорація розвитку Нижнього Манхеттена, відповідальна за затвердження планів, хотіла дізнатися оцінку громадськості відповідних змін з метою уникнення політичних хвилювань. У результаті форум рекомендував переглянути 6 планів реконструкції і скоротити кількість комерційних об'єктів, що загальмувало відновлення майданчика і негативно вплинуло на середній і малий бізнес. Щоправда, в наступні роки органи місцевого самоврядування змогли розвернути політику до стандартних комерційних інтересів. Подібне тестування політичного ринку дозволяє

оцінити майбутню реформу з точки зору її функціональності і легітимності, при цьому політики уникають втрат напрацьованого політичного капіталу.

Проте, часті випадки, коли політики завчасно відмовлялися давати чіткі відповіді на рекомендації громадян. Так, громадянське журі, скликане і профінансоване урядом Нового Південного Уельсу щодо зміни закону про зберігання відходів, з самого початку розглядалося як потенційне джерело небезпеки з боку представників індустрії напоїв, які заручилися підтримкою прем'єр-міністра Б. Карра. Зокрема, останній заявляв про відсутність наміру вносити зміни до законодавства, незалежно від позиції журі, що істотно похитнуло трикутник «влада – бізнес – соціум».

Використання міні-паблік досі є неінституціоналізованим, що дозволяє органам державної влади звертатися до міні-демосу на разовій основі. Державні органи, які ініціюють консультації з міні-полісами, зазвичай заздалегідь встановлюють порядок денний для подальшого обговорення. Відомо лише кілька прикладів, коли саме представники міні-громадськості визначали майбутній формат роботи. При цьому, мотивація владних структур щодо звернення до міні-анклаву багато в чому схожа з мотивами проведення референдумів. По-перше, міні-громадськість використовується в якості консультативного органу для вирішення складних питань. По-друге, міні-паблік підсилює рівень легітимності конкретного процесу прийняття рішень або вироблення політики для соціуму в цілому. Прикладами останніх слугують дорадчі заходи, спонсоровані ЄС, або програма створення громадянських журі від імені лейбористського уряду Великобританії.

Прихильники деліберативної демократії продовжують відстоювати право громадян на притягнення політиків до публічної відповідальності стосовно реалізації певних позицій. А. Гутман і Д. Томпсон визначають ідею підзвітності у межах дорадчої демократії у наступний спосіб: «Громадяни та посадові особи намагаються виправдати свої рішення перед усіма, хто пов'язаний з ними, і тими, на кого вони впливають» [10, с.128].

Своєю чергою, А. Гутман і Д. Томпсон перераховують низку проблем, обумовлених вимогою дорадчої звітності в репрезентативних системах. Перша проблема походить з диверсифікації деліберативної практики. Наприклад, як громадяни, котрі не беруть участь в обговореннях, можуть зрозуміти обґрунтованість публічних рішень в дорадчих процесах? Також має місце когнітивний дисонанс між мотивами активних учасників нарад і відвертих абсентеїстів.

Друга проблема, згадана дослідниками, обумовлена тим фактом, що в сучасних демократіях представництво зазвичай ґрунтується на виборчих округах. Представники підзвітні своїм виборцям, тоді як деліберативна підзвітність вимагає раціональних обґрунтувань для всіх зацікавлених сторін, задіяних при вирішенні певного питання. Тобто підзвітність виборців і підзвітність в деліберативному сенсі вимагають різних міркувань. Несумісність між зазначеними двома поняттями підзвітності стає очевидною в ситуаціях, коли причини, прийнятні для тристоронніх учасників, повністю відрізняються від мотивації зацікавлених сторін, які очікують негативного впливу ухваленого рішення на їхню діяльність.

Проблеми підзвітності також можуть посилюватися через поляризацію громадської думки у результаті обговорення проблеми в окремих соціальних «анклавах». Як наслідок, люди,

що належать до різних соціальних когорт, відмовляються зрозуміти точки зору один одного. Також примітно, що моральне поняття відповідальності в деліберативній демократії передбачає, що певні суспільні рішення повинні бути виправдані для громадян інших країн або представників нового покоління. Тому залишається відкритим питання, якою мірою стандарти дорадчої підзвітності досяжні у нинішніх системах виборчого представництва.

Отже, теорія деліберативної демократії пояснює, чому і як слід використовувати міні-поліси, але не дає реалістичних пояснень щодо причин звернення до міні-громадськості політичних діячів. Дорадчі міні-паблік зазвичай використовувалися нарівні з консультативними референдумами, тобто владою на разовій основі для надання допомоги у вирішенні резонансних проблем і легітимації розробки політики.

Використання дорадчої міні-громадськості можна було б зробити більш інституціоналізованим через обов'язковість звернення до них під час ухвалення певних типів рішень, наприклад, технічно складних питань, поправок до конституції або законів, що регулюють виборчу систему. Така ініціатива стосується і процедур, що дозволяють фізичним або юридичним особами вимагати використання дорадчої міні-громадськості у межах законодавчого процесу щодо спірного питання. Безсумнівно, демократична теорія відводить пріоритетну роль активній участі громадян, хоча невирішеним залишається питання, яке саме практичне значення матимуть громадянські диспути у циклі ухвалення політичних рішень.

Висновки. Деліберативні форми участі міні-полісів дійсно здатні чинити серйозний вплив на макрополітику. Варто відзначити, що сама ідея парламентів як дорадчих форумів у

багатьох відношеннях застаріла. Велика частина дорадчої роботи у сучасних політичних системах виконується комітетами експертів та іншими робочими групами. Останні не є репрезентативними з демократичної точки зору, оскільки зазвичай складаються з експертів і зацікавлених сторін. Міні-громадськість пропонує більш демократичний спосіб підготовки політичних пропозицій для розгляду обраними представниками. За умови регулярного використання дорадчих міні-груп можна очікувати підвищення рівня довіри громадян до процесів розробки політики.

Деліберативні міні-паблік потенційно вирішують проблеми епістемічної, політичної та моральної складності процесу ухвалення публічних рішень в сучасних суспільствах. Пропорційно тому, як учасники дорадчих міні-полісів взаємодіють з експертами, вони поглиблюють знання стосовно проблеми. Дискусійна обстановка спонукає людей обґрунтовувати власну позицію аргументами, прийнятними для інших, у відповідь на контраргументи опонентів, що збільшує рівень політичної компетентності та довіри до представницьких інститутів демократії. Тобто можна припустити, що дорадча міні-громадськість допоможе знайти розумні рішення комплексних спірних питань.

Участь міні-полісів, якою б символічною вона не була, сприяє легітимації влади. При цьому легітимізуюча сила міні-громадськості зростає пропорційно кількості учасників. Звичайно, відкритим залишається питання, що саме оберуть фігури, які ухвалюють політичні рішення: освічену або неінформовану громадськість? З політичних міркувань перевагу, найімовірніше, може бути віддана останньому варіанту.

Варто відзначити, що міні-поліси не гарантують підтримку владних пропозицій з боку скептично налаштованого соціуму. Причиною таких настроїв може виступати досвід публічних розслідувань, результати яких або заздалегідь визначені, або їх вплив на політичний цикл мінімізовано. Міні-паблік, орієнтована на розгляд актуальності певної політики, має потенціал до свого роду легітимації непокори активістів.

Тобто для опозиційних груп, які відчують себе зобов'язаними надати системі «останній шанс», міні-громадськість виступає цілком прийнятним компромісним варіантом. У разі відсутності адекватної реакції на рекомендації міні-полісів, опозиція отримує право стверджувати, що громадянські форуми використовуються макрополітичними суб'єктами як інструмент для забовкування проблеми або затягування часу. Подібні висновки супроводжуються вибором більш агресивної форми участі в політичному процесі.

Безсумнівно, діяльність міні-груп була б ефективнішою за наявності де-юре або де-факто права вимагати від державних посадових осіб явки для проведення аналітичної роботи. Успішність такого моніторингу вимагає формування постійних міні-полісів, а не поодиноких обговорень на мікрорівні. Наприклад, американське законодавство акцентує на обов'язковому використанні громадянських журі при розробці політики в галузі нанотехнологій.

Варто відзначити, що стандартні консультативні механізми, які пропонуються владними структурами, через залучення міні-анклавів до спірного питання, можуть призвести до кооптації представників опозиційних сил, відповідно, до втрати легітимності будь-якого громадянського форуму. Крім цього, дискурсивний компонент міні-публіки робить їхню

роботу важкою для прогнозування або контролю, отже, непридатною для налагодження співпраці з певними зацікавленими сторонами, які розраховують на отримання позитивних результатів.

Ще однією проблемою мікрорівня виступає той факт, що обговорення міні-громадськості проходять практично непоміченими, отримуючи мало уваги з боку преси або політиків. Наприклад, французька консенсусна конференція феміністських організацій була проведена в червні 1998 р. під час чемпіонату світу з футболу у Франції, що позбавило захід належної освітленості в медіа.

Мають місце ситуації, коли громадську думку складно ідентифікувати через епістемічну структуру питання. У даному випадку дорадчі міні-паблік можуть бути використані для вивчення і формулювання моральних і політичних точок зору, пов'язаних зі складністю ідентифікувати проблему. По-друге, використання міні-паблік здається особливо доречним в ситуаціях анклавного обговорення, коли між різними соціальними сегментами відсутній взаємний обмін інформацією. Використання міні-громадськості допоможе представникам дистанціюватися від поляризованих поглядів своїх виборців і зрозуміти погляди опонентів. Ймовірно, саме зазначена причина була мотивом проведення дорадчих опитувань в Північній Ірландії та ЄС.

Проте, проблеми, що впливають з розширення прав і можливостей міні-громадськості, в основному гіпотетичні, зважаючи на дефіцит випадків, коли висновки міні-спільнот були обов'язковими до виконання. У разі, коли державні органи ініціюють або спонсорують дорадчі міні-групи в якості консультативних органів, слід подбати про встановлення

процедур, що визначають, як саме ці рекомендації будуть почуті і як на них варто реагувати чиновникам. Слабкість впливу міні-громадськості викликає глибокі сумніви щодо того, чи дійсно їх використання сприятиме більш широким формам прийняття рішень. Отже, необхідною умовою виступає посилення зв'язку між дорадчою міні-публікою і фактичним ухваленням рішень органами влади. Такий компроміс може бути досягнутий, наприклад, шляхом звернення до міні-громадськості при розробці законопроектів або організації публічних слухань для учасників міні-громадськості в парламентах.

Список використаних джерел:

1. Smith G., 2005. Beyond the Ballot: 57 Democratic Innovations from around the World <http://www.powerinquiry.org/publications/index.php>
2. Dahl R., 1989. Democracy and Its Critics. New Haven, Conn.: Yale University Press. – 342 p.
3. Ibid*
4. Goodin R., 2009. Innovating Democracy. Democratic Theory and Practice after the Deliberative Turn. Oxford: Oxford University Press. – 356 p.
5. Dahl R., 1989. Democracy and Its Critics. New Haven, Conn.: Yale University Press. – 342 p.
6. Ibid*
7. Joss S., 1998. Danish Consensus Conferences as a Model of Participatory Technology Assessment and Impact Study of Consensus Conference on Danish Parliament and Danish public debate // Science and Public Policy. – 25(1). – P. 2–22.
8. Ackerman B., and Fishkin J. 2002. Deliberation Day // The Journal of Political Philosophy. – 10(2). – P. 129–52.
9. Ibid*
10. Gutmann A., and Thompson D. 1996. Democracy and Disagreement. Cambridge, MA: Belknap Press. – 387 p.

§ 1.5 НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІДНОСИН

Вступ. Нормативно-правовий механізм функціонування державної політики у сфері дипломатичних відносин представляє собою сукупність міжнародно-правових, нормативно-правових актів законодавства, одночасно включаючи норми Конституції України. Така специфіка роботи механізму спрямована на повний, всебічний та чіткий розподіл повноважень суб'єктів державної політики у сфері дипломатичних відносин у відповідності до норм та положень законодавства. В той же час, юридичне закріплення прав та обов'язків суб'єктів дипломатичних відносин сприяє окресленому встановленню пріоритетності їх функціонування.

Відповідно до закону України «Про дипломатичну службу» від 07 червня 2018 р. № 2449-VIII, закону України «Про державну службу» від 23.07.2020 № 889-VIII [1], підзаконних актів України, затверджених нормативно-правових документів Кабінету Міністрів України та центральних органів влади здійснюється правове забезпечення функціонування державної політики у сфері дипломатичних відносин, організовується регулювання дипломатичних відносин структурними складовими системи дипломатичної служби в Україні, а, також, органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Виклад основного матеріалу. Загальна система дипломатичної служби на території України представляє собою сукупність організаційних, правових, соціальних та політичних заходів, а, також, органів та структур дипломатичної служби,

діяльність яких спрямована на забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері зовнішніх зносин, координацію діяльності державних органів у сфері зовнішніх зносин. До системи органів дипломатичної служби відносяться: Міністерство закордонних справ України [2], представництва Міністерства закордонних справ України на території України, закордонні дипломатичні установи України.

У широкому розумінні, механізм функціонування державної політики у сфері дипломатичних відносин на території України має такі компонентні складові:

- наявність розгалуженої системи органів дипломатичної служби, ієрархічність якої визначається у статті 5 закону України «Про дипломатичну службу» від 07 червня 2018 р. № 2449-VIII;

- система правових норм, що регулює, координує згідно вимог верховенства права, гуманізму, законності, гласності та відкритості, спрямовує та підпорядковує діяльність у дипломатичній сфері.

Необхідно окреслити основні нормативно-правові акти у сфері дипломатичних відносин. Відтак, сюди необхідно віднести закон України «Про дипломатичну службу» від 07 червня 2018 р. № 2449-VIII; закон України «Про державну службу» у редакції від 23.07.2020 № 889-VIII; постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство закордонних справ України» від 30 березня 2016 р. № 281.

Необхідно відзначити, що дипломатична служба та дипломатичні відносини, що формуються у процесі її здійснення, мають вузькопрофільний та галузевий характер. Це виявляється у динамічних змінах у галузі дипломатичних кадрів, відрядженнях, службі закордоном, підзвітності та підпорядкованості юрисдикціям української сторони та нормам

міжнародного права, одночасно. Дійсно, варто наголосити на недосконалості та неоднозначності практичної складової щодо впровадження механізмів реалізації зовнішньої політики України на законодавчо-перспективному рівні. Керівними та основоположними, у цьому контексті, є закон України «Про державну службу» у редакції від 23.07.2020 № 889-VIII та постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про МЗС» від 30 березня 2016 р. № 281. Проте, наголосимо, дані профільні законодавчі акти, що визначають концептуальне спрямування дипломатичної служби та особливості державного управління у цій сфері потребують вдосконалення та євроатлантичної орієнтованості.

Державне регулювання у сфері дипломатичних відносин в Україні здійснюється із дотриманням необхідності виділення основних проблем державно-дипломатичних зносин, їхньої постановки та подальшого перспективно-правового усунення. Відзначу, що можливість усунення перешкод у функціонуванні державної служби можлива лише за умови наявності компетентного, професійного, стабільного, авторитетного та комунікативно грамотного державного апарату належного рівня кваліфікації [3, с. 172].

Як відомо, основним завданням дипломатичної служби варто вважати підтримання та забезпечення національних інтересів України та її громадян у міжнародно-правових відносинах та на міжнародній арені. Водночас, захист прав та інтересів громадян України потребує належного рівня функціонування організаційно-управлінського апарату, тобто його практичної складової. Наприклад, закон України «Про дипломатичну службу» в імперативно-декларативному ключі затверджує організаційну складову діяльності закордонних

дипломатичних установ України, розподіляючи їх на Посольства України, Постійні представництва та Місії України при міжнародних організаціях, консульські установи України, до яких віднесено Генеральне консульство України, Консульство України, Віце-консульство України та Консульське агентство України. Формування розгалуженого політико-правового апарату забезпечення міжнародно-дипломатичних відносин сприяє сконцентрованості та залученості у процес представників дипломатичної служби України.

Постійне робоче місце, наявність законодавчо прописаних обов'язків та директив надає можливість працівникові дипломатичної установи формувати робочий графік, структуру співвідношення між роботою та вільним часом, відсоткове співвідношення між професійним навантаженням статичного характеру (робота у Консульстві, або Посольстві), або перманентно-динамічного (участь у Місіях України при міжнародних організаціях).

Досвід запровадження рівно розподіленого навантаження на представників дипломатичних установ України створює належний рівень довіри до дипломатичної служби як окремої структурної одиниці державного апарату не лише від населення, але й з боку консулів, послів та інших дипломатичних уповноважених осіб України у міжнародних відносинах та міжнародно-правових конфліктах. Особисте життя представників дипломатичної служби у такий спосіб поєднується із визначеністю майбутнього – кожен знає власні права та обов'язки, одночасно реалізуючи власні законні можливості кар'єрного зростання та розвитку, відпочинку та професійного навантаження [4].

Державна політика, своєю чергою, відіграє важливу роль у формуванні культури дипломатично-державних відносин. Адже курс, що обирається державою, розповсюджується на всі сфери її державного апарату. Державне управління не можна розглядати окремо від дипломатичної служби, адже остання спрямовується, підпорядковується та визначається саме державою. Це надає змогу зробити обґрунтований висновок про взаємний зв'язок державного апарату та його структурних одиниць (ланок), рівний розподіл галузевого навантаження та створення можливостей задля професійної реалізації працівникам та уповноваженим у дипломатичній сфері [5, с. 117].

Не можна оминати стороною євроінтеграційні процеси держави України та обраний євроатлантичний курс у контексті тенденцій розвитку дипломатичної служби на території держави. Звичайно, європейський напрям розвитку передбачає трансформаційні перетворення у сфері державної політики у бік глобалізації, стандартизації та гуманності. Гуманність, в першу чергу, має виражатися у створенні належних умов праці задля представників та працівників дипломатичних, консульських установ України за кордоном, працівників Міністерства закордонних справ України та їх представництв на території України [6, с. 175].

У законі України «Про дипломатичну службу» зазначається, що посадові особи дипломатичної служби мають ті ж привілеї, пріоритети, наділені тими ж правами та обов'язками, що і державні службовці, отже фактично – прирівнюються до них за рангом та обсягом державно-виконавчого імунітету, наданого законом України «Про державну службу». Тобто як права, так і обов'язки працівників дипломатичної служби України регламентуються нормативно-правовим актом

загального характеру, а, також, нормами міжнародного права та права держави, на території якої вони проходять службу у закордонних дипломатичних установах [7, с. 13].

В обов'язках, зазначених у статті 11 закону України «Про державну службу», окрім іншого зазначено: повага до законів, прав та звичаїв держави перебування, поєднана із гідним репрезентуванням держави Україна на міжнародній арені.

Оцінюючи позицію законодавця, можна виокремити деякі контрарверсійні концептуальні положення з точки зору не лише техніки нормпроектування, але й встановлених прав представників дипломатичної служби України. Відтак, перелік обов'язків, зазначений у статті 11 закону України «Про державну службу», є ширшим, об'ємнішим та чіткішим у формулюванні, ніж аналогічний перелік прав, зазначений у статті 10 вищезазначеного закону України «Про державну службу». Законодавча відсилка до закону України «Про державну службу» є одночасно і виправданою, і ні – у такий спосіб не видається можливим виокремити привілеї та права окремої категорії держслужбовців, якими є дипломатичні представники України у міжнародних відносинах з іншими державами.

Основні, на мою думку, проблеми нормпроектування у сфері дипломатичної служби представлені на Рис. 1.

Рис. 1. Проблеми нормпроектування у сфері дипломатичної служби

Вищевказане формує необхідність запровадження профільного, вузькогалузевого законодавчого акту, метою якого було б урегулювання прав та обов'язків працівників дипломатичної служби, законодавче встановлення та забезпечення подібних привілеїв, регламентація особливостей функціонування та роботи дипломатичних представництв та консульських установ, що юрисдикційно є підзвітними Міністерству закордонних справ України.

Не менш важливим, з точки зору аспектів функціонування державної служби у дипломатичній сфері, є порядок проходження дипломатичної служби. В першу чергу, він тлумачиться у Розділі IV закону України «Про державну службу», а, також, є предметом науково-практичних обговорень. По-перше, існує презумпція проходження дипломатичної служби

її посадовими особами винятково в органах дипломатичної служби. Це – запорука сталого функціонування дипломатії як окремого структурного підрозділу державного апарату та його системоутворюючої ланки. По-друге, важливим аспектом проходження дипломатичної служби є ротація. Її, власне, можна вважати тим принципом гуманізму, який варто визначити у якості керівного при формуванні концепції проходження державної служби у дипломатичній сфері у перспективному контексті [8, с. 55].

Частиною третьою статті 17 закону України «Про державну службу» встановлений прогресивний підхід до практичного забезпечення проходження дипломатичної служби: участь у ротації де-факто визнана обов'язковою умовою її проходження для усіх без винятку посадових осіб даної сфери державного апарату. Окрім цього, існує можливість довгострокового відрядження, тривалість якого визначається індивідуально, в залежності від кліматичних та політичних умов перебування представників дипломатичної служби, а, також, дострокового відкликання у випадках, передбачених статтею 19 закону України «Про державну службу» – сюди віднесено службову необхідність, погіршення стану здоров'я (різке), або неналежне виконання посадовою особою дипломатичної служби власних посадових обов'язків.

Окрім цього, принцип «стримувань та противаг» знаходить своє відображення у вигляді недопущення вчинення будь-яких проступків працівником дипломатичної служби, або членами його родини – себто дій, що прямо, або опосередковано, чинять негативний міжнародно-правовий вплив на імідж України на міжнародній арені. Важливо, аби права та обов'язки

поєднувались та доповнювали один одного, а не існували у протиріччі [9, с. 75].

Формування якісного, сучасного та гнучкого заохочувально-карального корпоративного етикету є необхідністю, а не вимогою часу. Дипломатична служба та концепція її діяльності пов'язана із високим рівнем відповідальності, остання, у свою чергу, передбачає високий рівень критики власної діяльності від посадових осіб державної служби. Можливість досягнення подібного балансу залежить лише від дисципліни, яка культивується як загальнообов'язкова у процесі здійснення професійних повноважень [10, с. 112].

Висновки. Отже, проаналізувавши нормативно-правовий механізм функціонування державної політики у сфері дипломатичних відносин приходимо до висновку: дипломатична служба та закономірності її функціонування на пряму залежать від стану науки у даній сфері. Підготовка кадрів, концепція навчання та перепідготовки, що обирається, формує необхідний концептуальний масив та стилістичні особливості розвитку та зрушень у сфері державної політики та дипломатичного курсу держави Україна. Бачення є теоретичним, поки не знаходить підтвердження та підтримки на практиці. Практична складова, своєю чергу, неможлива без теоретико-методологічних концепцій та наукових думок. Важливо, аби подібне співвідношення справляло позитивний ефект на наукову та державно-політичну сфери дипломатичної служби, адже конфлікт теоретично-практичного характеру має позитивний ефект там, де є перспектива досягнення результатів [11, с. 35; 12].

Список використаних джерел:

1. Закон України “Про державну службу” у редакції від 23.07.2020 No 889-VIII. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
2. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Положення про МЗС” від 30 березня 2016 р. No 281. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-2016-п#Text>
3. Етносоціальні трансформації в Україні / Відпов. ред. Б.В.Попов – К., 2003. – С. 172–173.
4. Андріяш В. І. Державна політика: концептуальні аспекти визначення. Державне управління: удосконалення та розвиток №9 2013. Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=626>
5. Державне управління в Україні: організаційно-правові засади/за заг. ред. Н. Р. Нижник. К. : Вид-во УАДУ, 2002. 164 с. .
6. Настольная книга дипломата / Р. Дж. Фельтхэм. - Минск : ООО "Новое знание", 2000. - 304 с.
7. Полтавець Т. Дипломатична служба в Україні та за кордоном [Електронний ресурс] / Т. Полтавець // Громадська думка про правотворення. – 2018. – № 8 (152). – С. 11-15. – Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua/images/dumka/2018/8.pdf>
8. Семченко О. А. Іміджева політика України / О. А. Семченко. – К.: Видавничий центр «Академія», 2014. – 272 с.
9. Почепцов Г. Г. Інформаційна політика: [навч. посібник] / Г. Г. Почепцов, С. А. Чукут. – К.: Знання, 2008. – 663 с.
10. Макаренко Є. А. Віртуальна дипломатія / Макаренко Є. А., Піпченко Н. О. – К.: Центр вільної преси, 2010. – 302 с.
11. Гуменюк Б.І. Дипломатична служба: правове регулювання. — Навчальний посібник. — Київ: Либідь, 2007. — 224 с.
12. Романенко Е.А. Жукова И.В. Генезис коммуникационного развития в условиях политическо-общественных трансформаций. - «Қазақстандағы РР және БАҚ. Ғылыми еңбектер жинағы», 2019. – № 18 2019. - С. 68-75.

§ 1.6 СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ГЛОБАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ

Вступ. Глобалізаційні процеси та виклики на сучасному етапі суспільного розвитку змушують уряди країн своєчасно та результативно реагувати на відповідні зміни та потреби (запити) суспільства. Оскільки використання маніпулятивних технологій у глобальних процесах, розгорнутий арсенал різноманітних інструментів політичного тиску виявляють гостру проблематичність виведення демократичного порядку ухвалення політичних рішень на глобальний рівень. Глобалізація, з одного боку, стимулює впровадження реалізації глобальної демократії, стимулює пошук і розгортання демократичних форм глобальної взаємодії. З іншого боку, натомість, підтримує зворотні процеси, виступаючи чи не головним суперником практичної реалізації втілення глобальної демократії, що призводить до виникнення своєрідного парадоксу, коли «демократична риторика маскує антидемократичний зміст політичного процесу».

Виклад основного матеріалу. Процеси, пов'язані з розвитком ринкових відносин, поширення ліберальної доктрини створили важливі передумови для виникнення в європейських державах політичної поліпартійності, розвитку парламентаризму, конституціоналізму, громадянських і соціальних прав, запровадження і поширення загального виборчого права – основних, базових інститутів демократії, яка під впливом глобалізації стала ідеалом для багатьох народів. З'являються труднощі з усвідомленням неспроможності демократичного потенціалу наявних структур глобального та

регіонального врядування, бо дії цих структур мають безпосередній вплив на власних громадян [1, с.172].

Насамперед зазначимо, що в українському науковому дискурсі транснаціональну демократію подекуди визначають, як «демократію без кордонів» або глобальну демократію, демократію, яка стала глобальним стандартом. Проте в західній політичній думці в обігу дещо інше тлумачення транснаціональної демократії. Так, австрійський вчений Г. Кюхлер [2] характеризує транснаціональну демократію як гібридну форму демократії, називаючи її також пост-національною та демократією на мета-рівні. Визначення «транснаціональна», за його твердженням, описує демократію поза межами суверенної національної держави в цілому і не є субкатегорією організації міжнародних відносин. Д.Бохмен виразно відносить транснаціональну демократію до різновиду космополітизму, що підтримує нові політичні інституції для забезпечення глобальної справедливості та гуманності [3, с.130].

Основними проблемами транснаціональної демократії, що проявляються як на міжнародному, так і внутрішньополітичному рівнях – звуження сфери суверенної влади державних демократичних інститутів; суперечності між системою міжнародного права, національними інтересами і правами людини; а також автономізація політики. Змінюються головні параметри глобальних міжсуб'єктних відносин, а разом з цим і фундаменту міжнародної безпеки - якщо раніше вони були пов'язані з військовою рівновагою, рівнем конфліктності та загрозою світової війни, то сьогодні на перший план виступає боротьба з нетрадиційними небезпеками – міжнародним тероризмом, транснаціональною злочинністю, незаконною міграцією населення, інформаційними диверсіями [1, с.172].

Ключовими акторами глобального врядування за умов транснаціональної демократії, за оцінками зарубіжних науковців, виступають: структури глобального чи регіонального урядування, в яких більшість належить демократичним країнам; міжнародні (наднаціональні) представницькі інституції; міжнародні організації, які стають аренами, де виражаються інтереси національних держав [3, с.132].

У третьому тисячолітті країни дедалі більше усвідомлюють слабкість демократичного потенціалу наявних структур глобального та регіонального врядування, тим паче, що дії цих структур безпосередньо впливають на їхніх громадян. Оскільки демократичні держави починають становити більшість у складі глобальних інституцій, зростає тиск, спрямований на збільшення прозорості та підзвітності інституцій. До глобальних управлінських інституцій відносяться, наприклад, організації загальної компетенції, що охоплюють всі сфери політичних, економічних, соціальних та культурних відносин (ООН, Рада Європи, Ліга арабських держав), і спеціальної компетенції, які здійснюють співробітництво в будь-якій визначеній сфері (Всесвітній поштовий союз, Міжнародна організація праці, Всесвітня організація охорони здоров'я); організації, які регулюють світові фінансові ринки і міжнародні, валютно-фінансові відносини (МВФ, група Світового банку та ін.); організації, що регулюють товарні ринки і міжнародні торговельні відносини (СОТ, ОПЕК та ін.); регіональні міжнародні організації (ЄС).

За даного врядування сучасне суспільство стикається з проблемою дисбалансу між системою міжнародного права, заснованою на концепції держави і національних інтересів, та правами людини, що стали символічним капіталом

демократичного театру світової політики, провідна роль в якому належить США та низці західних демократій. Її специфіку характеризують реалії, коли право громадян на свободу вступає в суперечність з правом держави на суверенітет. Проявляється це у випадках необхідності чи доцільності застосування сил міжнародного порядку, санкцій, з метою захисту громадян країни, їхніх прав та свобод, від авторитарного (недемократичного) уряду. Військові операції в Югославії, Іраку, Лівії, Сирії – це, одночасно, і захист прав людини, але й обмеження прав держав на свій суверенітет. Однак, нині бачимо, що чимало інших зовнішньополітичних суб'єктів використовують подібну карту, аби ствердити свій вплив на глобальній політичній арені, маскуючи, щоправда, ці ж прийоми та інструменти відмінною концептуальною прерогативою. Найяскравіший приклад – оборона «життєвого» простору «руського миру»: захист прав національних меншин, представників етнічних (та й не тільки) російськомовних громад, що проживають за межами території Російської Федерації. І результати порівняння підходів полярних концепцій – глобальної демократії та «великої Росії» – свідчать не на користь останньої [1, с.172-173].

Основним гравцем на полі глобального управління є всесвітня мережа фінансово-економічних транснаціональних структур, серед яких чи не найбільш відомі ТНК – транснаціональні корпорації. Вони виступають головними суб'єктами сучасного етапу глобалізації поряд з такими агентами транснаціональної економічної діяльності, як Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Світова організація торгівлі – СОТ, різноманітні регіональні об'єднання, багатонаціональні

корпорації (їх налічується понад 60 тис.), інституційні інвестори (страхові та пенсійні фонди), міжнародні неурядові організації .

Загроза нівелювання демократичних здобутків під тиском ТНК і культивованої ними знеособленої та позбавленої громадянських цінностей споживацької культури безумовно існує. Проте їй протистоять модифіковані, але ще достатньо сильні національні держави як основний осередок розвитку сучасної транснаціональної демократії. Набір основних функцій національної держави піддається реконструкції, але відбувається швидше адаптація держави до потреб пост-індустріального суспільства у глобалізованому світі, аніж її руйнування. Фактично йдеться про народження в умовах глобалізації держави нового типу. Місце людини в ній визначається не лише матеріальними чинниками, але й інформацією, знаннями, загальним рівнем культури [4, с. 21].

Становлення сучасного врядування та транснаціонального середовища світової політики отримує сьогодні різні втілення. Серед них [5, с. 106, 110-111; 6, с.134]:

- чітко проявилася в 1980-1990-і рр. економічна неефективність авторитаризму, особливо як інструменту соціально-економічної модернізації, яка спростовує уявлення про результативність «авторитарної модернізації» економіки;

- закріплення в якості легітимних учасників міжнародних відносин недержавних і наддержавних гравців зі своїми специфічними інтересами і позиціями - від транснаціональних корпорацій (ТНК), неурядових організацій (НУО) та міжнародних неурядових організацій (МНПО) до суспільно-політичних і інших рухів, деяких груп інтересів, навіть окремих індивідів. Цих нетрадиційних учасників міжнародних відносин нерідко називають транснаціональними акторами;

– формування і розвиток самостійної сфери активних транснаціональних взаємодій і взаємозв'язків, що володіють власними закономірностями. Саме в цьому полягає суть відмінності сучасного транснаціонального підходу до міжнародних наукових досліджень в дусі парадигми світової політики від колишньої державно-центристської схеми. Подібні взаємодії і взаємозв'язку нових міжнародних акторів здійснюються в економічній, політичній, культурній, інформаційній та інших середовищах. Вони включають в себе і сферу глобального громадянського суспільства;

– становлення і більшу різноманітність власне міждержавних взаємодій;

– поява нових, нетрадиційних каналів та інструментів транснаціональних взаємодій, таких, наприклад, як: нові інформаційні та комунікаційні технології; надсучасні мережеві канали взаємин насамперед НУО та МНВО, але також ТНК та інших учасників світової політики;

– міжнародний вплив на внутрішню політику окремих держав, зокрема, відповідно до нормативних критеріїв дотримання прав людини і демократичних свобод (англ. *democratic conditionality*);

– вихід внутрішніх регіонів держав на міжнародний рівень;

– поширене в сучасному світі нормативне ставлення до демократії як до декларованого (нехай навіть на практиці далеко не завжди реалізується) ідеалу і мети суспільно-політичних перетворень;

– зростаюча в світовому середовищі привабливість (за деякими винятками в мусульманських країнах і «комуністичних анклавах») демократичних моделей в якості

результату широких культурних впливів західного цивілізаційного типу і обумовлена цим делегітімізація авторитаризму як моделі національного розвитку;

- реально відбувається в багатьох країнах розширення демократичних прав і свобод, будівництво більш-менш ефективних демократичних інститутів;

- утворення специфічного міжнародного контексту (включаючи інституційний, підтримуваний різними міждержавними і неурядовими організаціями), який особливо сприятливий для стимулювання і підтримки переходу від авторитаризму до більш демократичним формам правління;

- активна роль опозиції при формуванні публічної політики збалансовує інтереси; стабілізує політичну ситуацію; стимулює, контролює, критикує владу; висловлює узагальнену громадську думку, подає розроблені варіанти альтернативних рішень, програм та проєктів соціально-економічного розвитку;

- деполітизація інформаційного простору як результат науково-технічного прогресу, інтенсивного розвитку інформаційних технологій, з одного боку, глобалізації та демократії, з другого виступає одним із критеріїв формування позитивного іміджу органів публічної влади та процесом демократизації врядування. Інтегруючи знання вона дозволяє використовувати досвід людства на практиці і тим сприяє усуненню маніпулятивного впливу під час формування громадської думки. Деполітизація інформаційного простору проявляється у незалежності, самостійності діяльності засобів масової інформації, відсутності цензури, наявності громадських медіа, які проводячи відкриту редакційну політику, залучають громадськість, забезпечуючи її зацікавленість у питаннях публічного управління та адміністрування і сприяючи залучення

до безпосереднього обговорення, прийняття й реалізації управлінських рішень;

– контроль за діяльністю органів державної влади полягає у звітності органів публічної влади, збалансуванні відносин між владою та громадськістю. Збалансування в цьому контексті необхідно розглядати крізь призму стримування та противаг, принцип поділу влади за такої функції характерний не лише для державних органів, а й суспільства загалом. Це пояснюється демократичною складовою врядування, якому саме й притаманна участь населення в управлінні та адмініструванні (безпосередньо або через представників). Відтак і громадський контроль може здійснюватися у двох формах: безпосередній та представницькій. Для першої характерним є здійснення громадської експертизи діяльності органів публічної влади, звернення громадян до державних органів за відповідною інформацією й участь у звітуванні цих органів за певний період діяльності. Представницька функція контролю наділяє об'єднання громадян (громадські організації), спеціально створені органи контролюючими повноваженнями. В переліку функціональних обов'язків органів такої сфери діяльності зазначається який вид контролю і за якою сферою здійснюватиметься.

Зрозуміло, що питання глобального врядування не байдуже і державним органам США та ЄС, оскільки Національна розвідувальна рада США та Інститут Європейського Союзу з досліджень безпеки восени 2010 року опублікували аналітичну доповідь «Глобальне управління 2025: вирішальний момент», в якій увага зосереджується на аналізі критичного моменту в колективному управлінні складними глобальними проблемами. Експерти доповіді роблять висновок, що глобальне управління

може бути ефективним з огляду на три чинники швидкої глобалізації: економічну взаємозалежність, взаємопов'язаний характер сучасних світових викликів та переплетення внутрішніх та зовнішньополітичних проблем.

Також слід відзначити, що зацікавленість в концепції «глобальне управління» серед вчених, політиків та громадськості відображена в появі спеціалізованих видань. Непоодинокі випадки заснування спеціальних структур, центрів, організацій з дослідження концепції глобального управління: Center of Global Governance at London School of Economics & Political Science, заснований в 1992 році; Global Governance Watch – спільний проект American Enterprise Institute (AEI) та Federalist Society for Law and Public Policy Studies; The Global Governance Project – спільна дослідницька програма тринадцяти європейських дослідних інститутів, які обговорюють нове бачення та розуміння акторів, установ та механізмів глобального управління. Значна частина їхніх досліджень присвячена глобальним змінам в навколишньому середовищі та сталому розвитку; Forum for a new World Governance; Global Governance Institute – неурядовий, неприбутковий аналітичний центр в ЄС, який займається дослідженнями в сфері безпеки та миру в світі, міжнародного права та прав людини, навколишнього середовища та сталого розвитку, економічної політики [7, с 295-296].

Слід зазначити, що вимірювання якості та ефективності управління глобальним розвитком за своєю сутністю є досить специфічним і неоднозначним процесом, оскільки передбачає певні можливі відмінності між зовнішніми оцінюваннями, експертними оцінюваннями і самооцінюванням. Прикладами зовнішніх оцінювань є оцінювання з боку донорських

організацій або зіставлення порівняльних показників, отриманих міжнародними неурядовими організаціями.

Важливою проблемою на шляху втілення концепції Global Governance є формування системи вимірів (індексів та індикаторів) для кількісного і якісного оцінювання глобального розвитку відповідно до певних цільових характеристик та домінант цього складного процесу, яким є глобальне врядування. Слід підкреслити, що під час оцінювання даних, які характеризують результати суспільного розвитку країни, їх структуризація у вигляді статистичних показників – результатів розвитку може здійснюватися відповідно до складу і характеру цілей розвитку (економічних, соціальних, демографічних, екологічних, правопорядку, національної безпеки та ін.).

Ці статистичні показники можна умовно поділити на три блоки:

1) показники, що віддзеркалюють результати розвитку країни (економічні, соціальні, екологічні) та надають оцінки поточного стану функціонування системи, а також розвитку тієї чи іншої сфери;

2) показники, що характеризують фактори розвитку, під якими розуміються процеси, явища, що безпосередньо впливають на результати розвитку тієї чи іншої сфери і склалися в результаті впливу зовнішніх сил або інструментів, що знаходяться поза межами цієї сфери;

3) показники, що відбивають ресурси або інструменти розвитку, тобто джерела свідомого або зумовленого впливу на результати розвитку країни. При цьому інструменти і ресурси відрізняються від факторів тим, що більшою мірою піддаються управлінню або перебувають під прямим впливом керівної системи (наприклад, держави або міжнародної спільноти). До

складу ресурсів розвитку слід відносити: матеріальні, фінансові, трудові, природні, інтелектуальні та інші ресурси [8, с. 6-7].

Громадянське суспільство є критично важливим елементом забезпечення стійкої демократії. Громадянин як суб'єкт управління може самостійно висловлювати свою думку щодо потреби у прийнятті того чи іншого рішення, однак його думка є індивідуальною і має суб'єктивний характер. Відповідно представник громадян — виражає колективну волю суспільства.

Враховуючи сутність демократичного глобального управління потрібно удосконалити саме перелік функцій демократичного врядування в умовах глобальних викликів: вирішення суспільно значущих завдань і досягненню суспільно важливих цілей; налагодження комунікації та взаємодії між суб'єктами публічного управління та адміністрування; участь населення у формуванні публічної політики як вимога глобального суспільного розвитку сприяє мінімізації негативних наслідків глобалізації; створення механізмів визначення суспільних потреб й інтересів, їх узгодженню та забезпеченню.

За умови взаємодії влади і суспільства виконуються основні функції публічної політики: артикуляція суспільних інтересів; публічний контроль за діяльністю влади та станом справ у суспільстві, державі, економіці та в соціальній сфері; вплив на формування державної політики, політична просвіта громадян.

Що стосується досліджуваної функції, то вона спрямована на активізацію громадськості під час вироблення та впровадження політико-управлінських рішень. Відтак для її реалізації важливе значення мають принципи доступності, транспарентності й участі, кожен із яких покликаний забезпечити співпрацю приватного сектору, громадськості та

держави. Основними проявами участі громадськості у формуванні публічної політики є: вибори, референдуми, загальні збори, громадські слухання, місцеві ініціативи, громадські ради та інші об'єднання громадян. Участь — як важлива умова демократичного врядування може, на думку дослідників, мати й певні негативні наслідки, що проявляються у масовому виробленні політики та прийнятті рішень некомпетентними особами, які й не нести муть відповідальності за них [6, с. 134].

Прогнозуючи майбутнє, лідери громадянського суспільства повинні зрозуміти, як зміна зовнішнього контексту впливатиме на їхні можливості здійснювати вплив та, зокрема, що означає ця еволюція для їхніх відносин із бізнесом, урядами та міжнародними організаціями. У бурхливому та невизначеному оточенні актори не зможуть більше ефективно працювати в ізоляції: нові, все більш ефективні способи вирішення суспільних проблем неминуче подолають традиційні секторні кордони. А це означає, що актори громадянського суспільства повинні шукати незвичні джерела для натхнення і актуальної успішної адаптації [9, с. 137].

Встановлено, що функції глобального демократичного управління — це основні напрями діяльності, які здійснюються за демократичного виду врядування і направлені в процесі публічного управління та адміністрування на запобігання виникненню загроз, а при їх виникненні — на своєчасне їх вирішення. Разом із тим, функціям демократичного врядування в умовах глобалізації притаманні характерні особливості, а саме [6, с. 135]:

— загальнообов'язковість — нормативна урегульованість функцій демократичного врядування;

- реальне впровадження — виконання функцій демократичного врядування покладається на суб'єктів публічного управління та адміністрування;

- динамічний характер, який про являється у здатності реагувати на потреби й запити суспільства в державі та глобального світу загалом;

- системність — сукупність функцій, які охоплюють усі основні напрями діяльності за демократичного врядування у глобальному світі;

- зваженість — урахування основних запитів та зіставлення їх з наявними можливостями;

- цілісність — дозволяє розглядати функції демократичного врядування як сукупність складових одного цілого;

- єдність — спрямованість на досягнення поставленої мети (наприклад, сталого розвитку держави в умовах глобалізації чи зайняття державою лідерських позицій серед інших держав у глобальному світі);

- збалансованість — відсутність пріоритетів;

- загальність — поширюється на всіх суб'єктів публічного управління та адміністрування.

Висновки. Отже, розуміння транснаціональної демократії набула форми неінституціоналізованого формального глобального контролю за діяльністю суверенних держав. Такі цінності і принципи транснаціональної демократії, як свобода, плюралізм, відкритість, співучасть, змагання різних думок, набувають іншого сенсу, що сприяє збереженню політичного режиму за допомогою ефективної адаптації до навколишньої дійсності.

Для удосконалення процесу демократичного врядування демократичні цінності, які стануть ключовими факторами в процесі розвитку демократії, доцільно подати в такому порядку: професіоналізм; порядність; неупередженість; колективне керівництво з урахуванням потреб та запитів громадян; компетентність; підконтрольність та підзвітність гілок влади; орієнтація на потреби країни з урахуванням попереднього історичного досвіду в минулому; відкрита, прозора, некорумпована, соціально орієнтована система публічного управління. Аналітичний супровід процесів, що пов'язаний з формуванням системи управління глобальним розвитком може бути одним із компонентів забезпечення його ефективності.

Список використаних джерел:

1. Транснаціональна модель демократії та її вплив на процеси глобального врядування в умовах сучасного світу / Н. Палас // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: Зб. наук. пр. — Львів, 2008. — Вип. 21 — С. 145-150.
2. Hirsh J. The democratic potential of non-governmental organizations // Transnational Democracy: Political spaces and border crossing / Ed. by J. Anderson. — London: Routledge, 2002. — P. 195-214.
3. Транснаціональна демократія і охорона громадського здоров'я / Т. Семигіна // Політичний менеджмент. - 2011. - № 6. - С. 129-136. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2011_6_17
4. Основи демократії. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Видання третє / За заг. ред. А.Колодій. Розділ 24. — Львів: Астролябія, 2009. — С. 716-746.
5. Мельвиль А.Ю. Становление транснациональной политической среды и волны демократизации / А. Ю. Мельвиль // Современные международные отношения и мировая политика:

Учебник для вузов / Отв. ред. А.В. Торкунов; МГИМО(У) МИД России. – М.: Просвещение, 2004. – С. 106-142.

6. Функції демократичного врядування в умовах глобалізації / В. О. Зозуля // Інвестиції: практика та досвід. - 2017. - № 17. - С. 132-136.

7. Суть поняття та основні етапи розвитку концепції «глобального управління» / Я. І. Тимків // Актуальні проблеми міжнародних відносин. - 2011. - Вип. 99(2). - С. 290-297. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2011_99%282%29__42

8. Домінанти Global Governance у вимірах глобального розвитку / Д. В. Карамішев // Теорія та практика державного управління. - 2018. - Вип. 4. - С. 8-20.

9. Роль громадянського суспільства у контексті глобалізаційних процесів. О Дем'яненко. Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право. - 2016. – С. 136-142.

РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

§ 2.1 ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ІНДИКАТОРІВ І КРИТЕРІЇВ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

Вступ. Система індикаторів для визначення економічної безпеки представлена сукупністю різноманітних по своїй суті, призначенню та методики обчислення показників, що характеризують окремі ланки економічної сфери, а інтегральний індикатор є критерієм ефективності економічної політики в країні. Як було зазначено «в [1, с. 126] концепція економічної безпеки була введена президентом США Т. Рузвельтом у 1934 р., створивши федеральний комітет з економічної безпеки. Відтоді термін економічна безпека та питання економічної безпеки розглядаються на різних рівнях влади.» Нормовані та порогові значення всіх макроіндикаторів повинні враховуватися відповідними економічними інституціями при формуванні стратегії економічного розвитку, структуризації та реформування окремих сфер господарства України. Відшкодування збитків, пов'язаних із перевищенням порогових значень за тими або іншими показниками безпеки, обумовлює необхідність створення так званих компенсаційних ресурсів, які можуть бути використані в екстремальних ситуаціях.

Економічна безпека регіонів безпосередньо впливає на економічну безпеку країни і в підсумку на національну безпеку. Економічну безпеку регіону слід трактувати як об'єднання таких компонентів: нинішнього поточного стану, вимог і чинників, що характеризують стійкість, надійність, стабільність і прогресивне вдосконалення регіональної економіки, невід'ємно інтегрованої в економіку України. «У [2, с. 1] було наголошено, що випадки, коли

надмірна концентрація або нерівність перешкоджають національному економічному зростанню, є природними кандидатами на регіональну політику. Якщо концентрація і нерівність сприяють національному зростанню і конкурентоспроможності, регіональні втручання вимагають іншого роду аргументів, таких як національна єдність або згуртованість. Будь-яка регіональна політика має галузеві і національні наслідки, також як будь-яка галузева або національна політика має регіональні наслідки.» Тема регіональної економічної безпеки обговорюється і досліджується вітчизняними та зарубіжними вченими з середини ХХ ст. Були створені численні методики оцінки економічної безпеки регіонів. Проте невирішеними залишаються деякі питання методичного характеру, в тому числі, не існує загальновизнаного списку індикаторів економічної безпеки регіонів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливий внесок в дослідження системи індикаторів для визначення економічної безпеки внесли такі вітчизняні й зарубіжні вчені як: Ф. Шерер, В. М. Геєць, В. Бесєдін, Б.В. Губський, О.І. Барановський, М.М. Єрмошенко, Я.А. Жаліло, О.С. Власюк, В.К. Сенчагов, А.І. Сухоруков, В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько, В.А. Ліпкан, О.Г. Данільян та інші. Питання формулювання структури показників економічної безпеки регіону важливі для держави і мають реальну значимість, але не в повній мірі представлені у вітчизняній науці. Істотний внесок в дослідженні проблем формування системи показників економічної безпеки регіону привнесли передові вчені економісти, такі як О. Кузнєцова, Г. Фетісов, Є. Олейніков, І. Заблодська, Б. Заблоцький, О. Аношкіна, А. Свінарченко, В. Ткаченко, та ін. Отже, проблема розрахунку і оцінки індикаторів економічної безпеки регіону є актуальною.

Мета даної роботи підготувати перелік індикаторів економічної безпеки регіону. Авторами пропонується подальша розробка економічних та соціальних нормативів на основі розрахованих критеріїв ефективності в різних сферах економічної безпеки. Окрім визначення самих критеріїв, потрібно встановити діапазон значень для більшої конкретизації цих критеріїв.

Виклад основного матеріалу. Індикатори виконують важливу інформаційну функцію, розкриваючи рівень економічної безпеки як держави, так і регіонів. Індикатори економічної безпеки – це реальні статистичні показники розвитку економіки на державному та регіональному рівні, які найбільш повно характеризують явища і тенденції в економічній сфері.

Соціально-економічні інтереси регіонів, загрози для них і порогові значення показників зобов'язані брати до уваги особливості соціальної сфери та економіки певного окремого регіону, а також відповідні параметри в цій сфері в цілому по Україні. Статус економічної безпеки регіону оцінюється за допомогою спеціалізованих інструментів таких як критерії оцінки, показники, індикатори, які створюються і використовуються в статистиці держави, а також в різних областях науки. І як було зазначено « в [3] один із варіантів представлення сутності економічної безпеки полягає у її реалізації в системі критеріїв та показників. Недоцільно виділяти єдиний показник, на зміни якого можна покладатися при оцінці рівня економічної безпеки в країні. Критерії економічної безпеки – це оцінки стану економіки з огляду низки процесів, що відображають сутність економічної безпеки. До таких оцінок відносяться: макроекономічна сфера; показники фінансової

стійкості, зокрема валютна, боргова, бюджетна безпека; індикатори стану науково-технологічної безпеки; енергетика, ресурсний потенціал та можливості його раціонального використання; показники ефективності та захищеності праці; соціальні пріоритети в забезпеченні безпеки та демографічна ситуація в країні; показники конкурентоспроможності національного господарства; продовольче забезпечення населення, продовольча незалежність; виробничий потенціал, стан промисловості та її внеску у розвиток економічної безпеки; співставлення ряду показників із аналогічними даними в розвинених країнах світу, а також із рівнем, за якого загрози внутрішнього й зовнішнього характеру зводяться до мінімуму.»

Економічна безпека оцінюється за певними критеріями - показниками діяльності. «В [1. с. 128] були перелічені ці критерії і найважливішою є структура ВВП, темпи розвитку промисловості та темпи зростання інвестицій; природні ресурси, промисловий та науково-технічний потенціал країни; ефективне використання ресурсів; економічна конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках; інфляція; рівень безробіття; якість життя, нерівність доходів, матеріальні блага та ступінь доступності публічних послуг; дефіцит бюджету та державний борг; енергетична залежність; інтеграція у світову економіку. Однак для аналізу безпеки економіки важливо підкреслити пороги (межу) показників. Перевищення цих лімітів може спричинити загрозу безпеці економіки. Окрім встановлення лімітів, важливішим аспектом є розкриття концепції державної економічної безпеки, яка допомагає виявити економічні загрози.»

Оцінюючи кількісні та якісні параметри стану економіки згідно з Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня

економічної безпеки України за станом на 29 жовтня 2013 року № 1277, потрібно чітко скоригувати їх порогові значення, які визначатимуть рівень, нижчий від критичного, і не матимуть негативного впливу на такі складові державного функціонування, як :

- рівень життя населення (показники зайнятості і диференціації доходів);
- стан фінансово-кредитної системи держави;
- рівень науково-технічного та виробничого потенціалу України;
- динаміка валового внутрішнього продукту, об'ємів і темпів промислового виробництва;
- здатність швидкого реагування держави на підвищення інфляції, збільшення дефіциту бюджету, нарощування зовнішніх та внутрішніх боргів.

Критеріями економічної безпеки є реальні статистичні показники, за якими здійснюється оцінка стану господарства країни з точки зору забезпечення його сталого розвитку. «І як зазначає [4, с. 133] розробка системи критеріїв та параметрів економічної безпеки регіонів повинна базуватися на використанні наступних загальнометодологічних ознак: по-перше, комплектності, необхідності аналізу та обліку всіх сторін об'єкта вивчення; по-друге, системності, врахування низки взаємозв'язків і взаємозалежностей; по-третє, варіантності (альтернативності), виявлення та обґрунтування декількох варіантів виходу з кризової ситуації; по-четверте, прийнятного ризику, тобто виявлення та реалізації доступних заходів щодо недопущення виникнення граничних ситуацій»

Одним із головних принципів є доступність та надійність даних. Будь-який індикатор повинен бути зрозумілим, прозорим

для чітко визначеного явища і мати відповідно чітке значення. Він повинен бути надійним, здатним до статистичної перевірки, вимірюваним і порівняним у різних країнах або громадах. Проблематика економічної безпеки регіонів сьогодні вивчаються в повній мірі. За допомогою індикаторів економічної безпеки регіонів найчастіше досліджуються класи показників, що визначають фінансове і соціально-економічний стан регіону, рівень життя населення, рівень зайнятості, забезпечення правопорядку, науково-технічний потенціал, екологічний стан, демографічні процеси, забезпеченість продовольством і паливно-енергетичними ресурсами. Однак пояснення того, чому в систему включені ті чи інші індикатори, на підставі чого для них визначені порогові значення, призводять далеко не всі автори. Разом з тим індикатори економічної безпеки країни і регіонів повинні мати відмінності. В даний час найбільша кількість досліджень припадає на проблему по визначенню показників рівня економічної безпеки держави, хоча єдиної системи показників теж поки немає.

Загальносвітові дослідження місцевого управління підтверджують неминучість використання системи комплексних індикаторів для аналізу та моніторингу ситуації в регіоні, а не унітарного показника. «В [2] було уточнено, що однією з основних проблем, які стоять перед регіональними урядами, є те, як максимізувати економічний внесок галузей, розташованих в їх регіоні, шляхом реалізації різних стратегій економічного розвитку. Для цього вони часто націлені на конкретні галузі, які найбільшою мірою сприяють розвитку регіональної економіки. Аналіз ключових секторів є цінним інструментом для виявлення таких галузей.»

Коли за допомогою математичних методів розробляються економіко-математичні моделі регіону необхідно враховувати регіональну специфіку тобто, наприклад, вплив доходів і платоспроможного попиту на регіональне виробництво, а самого регіонального виробництва на зайнятість і доходи тощо. І державі потрібно уважно стежити і підтримувати інтереси регіонів, їх стабільне відтворення і планомірне нарощування демографічного, соціального, економічного потенціалу. В іншому випадку, соціально-економічна дестабілізація регіону може ввести його в депресивний стан вийти з якого без сторонньої допомоги (держави або міжнародних організацій) не зможе.

Головне, це скласти та опрацювати такий перелік індикаторів економічної безпеки регіону, який міг би застосовуватися для абсолютно будь-якої територіальної одиниці світу. Тому, дослідивши та узагальнивши методичні та аналітичні розробки вчених-економістів, що працюють над цією проблематикою «система показників економічної безпеки регіону повинна відображати наступні позиції:

1) Система індикаторів повинна включати в себе показники таких сфер діяльності як соціально-демократична, екологічна, економічна, фінансова.

2) Індикатори повинні відображати основні моменти розвитку регіону.

3) Фактичні величини індикаторів (показників) економічної безпеки регіону повинні знаходитися в одному часовому відрізку.

4) Необхідно використовувати відносні величини індикаторів при визначенні, наприклад, на обсягу ВРП для

сумірності результатів оцінки економічної безпеки окремих регіонів.

5) Наявність офіційних джерел для відображення фактичних даних тобто індикатор повинен бути відображений в офіційній статистиці з можливістю регулярно проводити його оцінку і моніторинг.

6) Для здійснення прогнозування економічної безпеки регіону різними математичними методами статистика показників індикаторів, що включаються в систему індикаторів економічної безпеки регіону, повинна бути не менше ніж за п'ять років було зазначено в [5, с. 37]»

В процесі оцінки і прогнозування загроз економічній безпеці регіону необхідно використовувати велику кількість індикаторів, що аналізують всі області соціально-економічного розвитку держави. І велике значення для оцінювання мають не тільки самі показники (індикатори), але і їх порогові значення. І найбільш ідеальні умови безпеки досягаються при узгодженні наступних критеріїв: система показників лежить в межах допустимих меж граничних значень, а граничні значення кожного з показників встановлюються так, щоб не нашкодити іншим. Так як перевищення значень ускладнює розвиток компонентів відтворення і може послужити причиною утворення.

Визначення порогових значень індикаторів економічної безпеки має бути погоджено з національними інтересами в сфері економіки. Основні національні інтереси сформульовані в Законі України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII та в Стратегії національної безпеки України від 26 травня 2015 року № 287/2015 і домагаються при виконанні таких завдань:

- підтримка єдиного економічного простору і сформованих міжрегіональних економічних відносин, які гарантують дотримання загальнодержавних інтересів і роботу як загальноукраїнського ринку, так і функціонування системи регіональних ринків з урахуванням їх специфіки;

- здатність економіки працювати в умовах розширеного відтворення;

- виключення прив'язки економіки від імпорту продукції, що має велике стратегічне значення для країни і виробництво якої, на належному рівні, може бути налагоджено всередині країни;

- збереження прийняттого рівня життя населення та недопущення виходу за критичні межі, встановлені з урахуванням соціально-політичної стабільності в суспільстві, показників бідності, безробіття тощо;

- скорочення та ефективне управління зовнішнім і внутрішнім боргом;

- гарантування фінансових умов для стимулювання інвестиційної діяльності;

- необхідний рівень розвитку українського фінансового ринку та ринку цінних паперів;

- стійкість національної валюти, банківської та фінансової системи;

- забезпечення державного контролю над стратегічними ресурсами і заборона на їх вивезення в обсягах, які можуть негативно позначитися на національних інтересах;

- встановлення і забезпечення належного державного управління економічними процесами, яке зможе гарантувати на належному рівні роботу ринкової економіки як в нормальних, так і в надзвичайних умовах.

Тому, як зазначається «в [4, с. 133] граничні значення повинні набути статусу схвалених або затверджених на державному рівні кількісних параметрів, дотримання яких стане неодмінним елементом урядових економічних програм.»

За основними елементами системи показників, яка відображає стан економічної безпеки регіону та використовуючи розробки [4–11] визначено їхні порогові значення, які згруповані за напрямками впливу на розвиток економічної системи (таблиця 1).

Таблиця 1. Основні індикатори економічної безпеки розвитку регіону та їх граничні значення

№ з/п	Показник	Граничні значення	Примітки
<i>Параметри економіки регіону</i>			
1	Рівень росту ВРП, %	3	не менше (промисловий спад економіки)
2	ВРП на душу населення, %	100	не менше (погіршення якості життя)
3	Стагнація у галузевих спеціалізаціях регіону, %	50	не більше (трансформація регіону в дотаційний)
4	Оснащеність централізаційними дотаційними (фінансовими) ресурсами, %	40	не більше (нездійсненність стабільного розвитку)
5	Рівень зносу основних засобів, %	35	не більше (ослаблення ресурсного резерву)
6	Відношення імпорتنих товарів і послуг до ВРП, %	35	не більше (економічна залежність)
7	Поділ регіонів за прожитковим мінімумом, рази	1,5	не більше (нездійснений сукупний прогрес держави)
8	Відхилення в бюджетних витратах на душу населення між регіонами України, %	30	не більше (нездійснений сукупний прогрес)

<i>Якість життя</i>			
1	Відповідність мінімальної та середньої заробітної плати	1:3	не більше (втрата робочої кваліфікації та пауперизація робочої сили)
2	Показник здорового прожитку, ккал на добу	2700	не менше (2150 ккал - межа нестачі їжі)
3	Розрив між доходами 10% найбільш високодохідних груп та 10% найменш дохідних, разів	8	не більше (антогонізація соціальної структури)
4	Питома вага імпортованих продуктів харчування у внутрішньому споживанні, %	25	не більше (стратегічна залежність країни від імпорту)
5	Питома вага населення, яка має доходи нижче за прожитковий мінімум, %	20	не більше (нужденність)
6	Наявність житлового фонду в середньому на одну особу, м ²	25	не менше (погіршення умов існування)
7	Перевищення грошових витрат над грошовими доходами, %	75	не більше (бідність)
8	Частка витрат на харчування у загальному обсязі витрат домогосподарств, %	50	не більше (погіршення умов життя)
9	Розмір витрат сформованого бюджету на охорону здоров'я, % ВВП	4	не менше (погіршення якості охорони здоров'я)
<i>Соціально-демографічні</i>			
1	Рівень безробіття, %	8,1	не більше (ризик економічної кризи)
2	Очікувана тривалість життя, років	71	не менше (погіршення здоров'я населення)
3	Рівень злочинності (кількість злочинів на 100 осіб)	5	не більше (криміналізація суспільства)
4	Умовний коефіцієнт депопуляції (відношення померлих до народжених)	1:1	не більше (депопуляція)
5	Коефіцієнт старіння населення (частка осіб старше 65 років у загальній чисельності населення)	18	не більше (старіння населення)
6	Демографічне додаткове	60	не більше (фінансова

	навантаження непрацездатного населення на працездатне, %		криза)
7	Середньорічне скорочення чисельності зайнятих у науці та науковому обслуговуванні, %	3	не більше (погіршення наукового потенціалу)
8	Рівень споживання алкоголю, літрів абс. алк. особа/рік	8	не більше (фізична деградація населення)
9	Кількість суїцидів на 1000 осіб населення, осіб	3	не більше (фрустрація свідомості населення)
10	Рівень психічної патології на 1000 осіб населення, осіб	280	не більше (психічна деградація населення)
11	Рівень довіри населення до центральных органів влади, %	20	не менше (соціальні конфлікти)
12	Кількість громадян, які виступають за кардинальну зміну політичної системи	40%	не більше (делегітимізація влади)
<i>Оцінювання умов функціонування організаційно-економічного механізму регіону</i>			
1	Рівень зростання ВВП, %	3	не менше (деіндустріалізація економіки)
2	Середній рівень інфляції за рік, %	20	не більше (знецінення гривні)
3	Відношення обсягу обслуговування зовнішнього боргу до ВВП, %	20	не більше (нестача бюджетних коштів)
4	Дефіцит бюджету відносно ВВП, %	5	не більше (банкрутство держави)
5	Частка зовнішніх позик у покритті дефіциту бюджету, %	30	не більше (залежність від зовнішніх джерел)
6	Валовий збір зерна на одну особу за рік, т	0,8	не менше (продовольча безпека)
7	Частка в промисловому виробництві машинобудування та металообробки, %	25	не менше (деіндустріалізація економіки)
8	Частка реалізованої інноваційної промислової продукції в загальному обсязі, %	5	не менше (технологічне відставання економіки)

9	Частка в експорті високотехнологічної продукції. %	10	не менше (технологічне відставання економіки)
10	Частка власних джерел у балансі паливно-енергетичних ресурсів держави, %	50	не менше (енергетична залежність)
11	Обсяг інвестицій до ВВП, %	25	не менше (зниження економічної активності)
12	Частка сектору загальнодержавного управління в наявних доходах, %	20	не більше (перешкоди розвитку ринку)
13	Державні витрати на освіту та науку відносно ВВП, %	8	не менше (руйнування науково-технічного потенціалу)
<i>у т. ч. фінансових</i>			
1	Обсяг трансфертів з державного бюджету, % до ВВП	15	не більше (неефективна структура фінансування)
2	Обсяг іноземної валюти відносно гривневої маси в національній валюті, %	10	не більше (знецінення національної валюти)
3	Питома вага довгострокових кредитів у комерційних банків, %	30	не менше (зниження економічної активності)
4	Темп зміни індексу офіційного курсу гривні до долара США до попереднього періоду, %	6	не більше (знецінення національної валюти)
5	Частка іноземного банківського капіталу в загальному обсязі банківського капіталу, %	30	не більше (денаціоналізація банківського капіталу)
6	Обсяг кредитування банками реального сектору економіки, % до ВВП	30	не менше (зниження економічної активності)
<i>у т. ч. екологічних</i>			
1	Сумарні надходження від екологічних платежів, % від ВВП	5	не менше (загроза екологічної катастрофи)
2	Викид шкідливих речовин в атмосферу, т/км ²	10	не більше (екологічна безпека)

3	Обсяг скидання забруднених вод без очищення, %	90	не більше (екологічна безпека)
4	Зберігання токсичних промислових відходів з порушенням вимог, т/км ²	500	не більше (екологічна безпека)

Джерело: складено на основі [4–11].

Таким чином, кожний з наведених у таблиці 1 індикаторів має своє математично розраховане значення, але це значення має вагу завдяки його співставленню із граничним значенням (допустимою межею).

Порогові величини мають своє унікальне значення в кожній країні або розраховуються шляхом процентного порівняння найважливіших економічних та фінансових категорій з однойменними категоріями країн, які мають вищий економічний розвиток. Авторами розглянута взаємопов'язана система із порогових та існуючих значень індикаторів економічної безпеки, що найточніше відображають стан економіки України в поточний період. У випадку, якщо розраховані існуючі значення відхиляються від допустимої межі (тобто знаходяться на рівні, вищому або нижчому за неї), то за даним показником країна знаходиться в небезпечній зоні і втручання та протекція держави є необхідними та обов'язковими. На державу в цілому і на регіони зокрема впливають багато факторів: «як зазначає [12, с. 73] від руйнівних технологічних революцій, глобалізації, конфліктів та міграції, виснаження національних ресурсів та деградації довкілля та погіршення традиційних захисних установ. Їх вплив на процес економічного розвитку на місцевому та регіональному рівнях стає все більш нагальним, а масштаб проблем - величезним. Між цими проблемами та місцевою та регіональною економікою існує круговий і кумулятивний зв'язок, в деяких випадках

призводить до порочного циклу, який вимагає чіткого розуміння всієї сукупності факторів, щоб розірвати цей цикл.» І автори погоджуються з тезами [13, с. 35], що виявлені загрози становлять значні ризики для економічної безпеки громади та потенціалу майбутнього зростання. Корупція, надмірна бюрократія, ослаблення підприємницької культури, тероризм, організована злочинність, відсутність сильного лідерства, розмивання цінностей, наявність прогалів у розвитку між регіонами, посилення популізму та міграційної кризи викликають невизначеність щодо перспектив розвитку єдиного ринку... Громада повинна проводити широкий процес оптимізації, спрямований на зменшення економічних відходів, особливо в державному секторі та вкладення коштів у розвиток свого підприємницького сектору, щоб бути достатньо переконливим для відновлення економічного прогресу.»

Висновки. Підготовлений список індикаторів економічної безпеки регіонів та їх порогових значень може бути вигідний як для країни, так і для регіонів зокрема. Нормовані та порогові значення всіх індикаторів на макрорівні повинні враховуватися відповідними економічними інституціями при формуванні стратегії економічного розвитку, структуризації та реформування окремих сфер господарств регіонів України.

Відшкодування збитків, пов'язаних із перевищенням порогових значень за тими або іншими показниками безпеки, обумовлює необхідність створення так званих компенсаційних ресурсів, які можуть бути використані в екстремальних ситуаціях. Мова йде про матеріальні запаси і резерви виробничого і невиробничого призначення, додаткові транспортні можливості для передислокації матеріальних ресурсів в зони критичних ситуацій, резервні потужності в

енергетичних галузях, запаси споживчих товарів для надання соціальної допомоги населенню, валютні резерви, можливості міжнародної підтримки регіонів країни і т. ін.

Враховуючи прагнення української держави до інтеграції у глобалізований європейський простір, орієнтація на світовий і європейський досвід оцінки та вимірювання безпекового суспільства є стратегічно важливим завданням. Однак під час формування регіональної системи економічних індикаторів виникає об'єктивна необхідність спиратися перш за все на можливості національної статистики, що на сьогодні не має наближення до європейських стандартів.

Підсумовуючи вище приведене, можна наголосити на тому, що переважаний бюджет країни не в змозі на даному етапі виконувати свої зобов'язання у сферах економічної, соціальної, науково-технічної, зовнішньоекономічної безпеки, у відносинах у сфері фінансів, інфраструктури. Повільно та неохоче діють впроваджувані реформи в соціальній сфері, зокрема реформа освіти, науки, соціального захисту та реформування демографічної сфери.

Список використаних джерел:

1. Simanavičienė, Žaneta ; Stankevičius, Andrius. / Economic security and national competitiveness. In: Visuomenės saugumas ir viešojo tvarka: mokslinių straipsnių rinkinys. 2015; Vol. 15. pp. 126-143.
2. Azzoni K.R., Haddad E.A. (2020) Rationale for regional policy: development and evaluation. In the book: Fisher M., Nijkamp P. (eds.), Handbook of Regional Science. Springer, Berlin, Heidelberg pp. 1-16.
3. Лебедченко В. В., Забезпечення економічної безпеки держави: Монографія / під заг. ред. В. В. Лебедченко. – Харків: ПВПП «Слово», 2014. – 168с.

4. Новикова, И.В. Индикаторы экономической безопасности региона / И. В. Новикова, Н. И. Красников // Вестник Томского государственного университета. – 2010. – № 330. – С. 132–138.
5. Кораблева А.А., Карпов В.В. Индикаторы экономической безопасности региона / А.А. Кораблева, В.В. Карпов // Вестник Сибирского института бизнеса и информационных технологий – 2017. – № 3(23). – С.36–42.
6. Державна служба статистики України. Статистична інформація <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Харазішвілі Ю.М. Системна безпека сталого розвитку: інструментарій оцінки, резерви та стратегічні сценарії реалізації: монографія / Ю.М. Харазішвілі; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Київ, 2019. –304 с. – ISBN 978-966-02-8796-9
8. Качинський А. Б. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень : монографія / А. Б. Качинський. – К. : НІСД, 2013. – 104 с. – ISBN 978-966-554-209-4
9. Харазішвілі Ю.М., Дронь Є.В. Прогнозування індикаторів, порогових значень та рівня економічної безпеки України у середньостроковій перспективі; аналіт. доп. / Ю.М. Харазішвілі, Є.В. Дронь. – К.: НІСД, 2014. – 117 с.
10. Стеценко С. П. Система показників для моніторингу економічної безпеки регіону / С. П. Стеценко // Економіка та держава – 2013. – № 12. – С. 62–65.
11. Качинський А. Б. Математичні методи визначення граничних значень структурно складних систем безпеки / А. Б. Качинський // Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. – 2013. – № 3(13). – С. 52–65.
12. Dink M. (2020). Humanitarian local and regional economic development: a potential response to sustainability and conflict prevention in the information age. In the book: Chen Z., Bowen W., Whittington D. (eds.) Development Studies in Regional Science. New Frontiers in Regional Science: Asian Perspectives, Volume 42. Springer, Singapore pp 73-92

13. Ignatov A., 2019. Analysis of the dynamics of the European economic security in the conditions of a changing socio-economic environment, *New Medit*, 18 (2): pp. 15-56, <http://dx.doi.org/10.30682/nm1902b> ((Accessed 16 January 2020)).

§ 2.2 СВІТОВІ ПРАКТИКИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НАДАННЯ ПОСЛУГ З ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ

Вступ. Гуманізований підхід управління на основі довіри, відповідальності, особистої чесності та соціальної чутливості є основою концепції доброго врядування (good governance) В той же час одним з головних принципів доброго врядування є інноваційність та відкритість до змін, що передбачає готовність до пошуку та аналізу доцільності впровадження ефективних рішень. Цифровізація є ознакою сучасності, що значно змінює модель взаємодії громадян та держави: функціонування сайтів та інтернетпорталів, розширення переліку послуг, що надаються в онлайн форматі, запровадження моделей е-врядування, е-демократії тощо[1, с. 8; 2, с. 15]. В Україні наразі відбувається децентралізація управління та цифровізація всіх сфер діяльності. Пандемія COVID-19 активізувала впровадження цифрових технологій в усі сфери суспільної та виробничої діяльності. Науково-технічний прогрес та інноваційний прорив в розвитку інформаційних технологій зумовили зміни в усіх сферах суспільного життя. Це стало основою усвідомлення необхідності реінжинірингу економічних і організаційних моделей і процесів, переорієнтації освітньої системи і ринку праці зокрема. Однією зі світових тенденцій сучасності є перерозподіл виконання робочих функцій між людьми, цифровими технологіями і алгоритмами, машинами. Також передбачається, що частка завдань з адміністративних та інформаційних пошуків, аналізу інформації та прийняття рішень збільшуватиметься в усіх сферах діяльності, а в подальшому це очікує сфери особистісної комунікації та взаємодії, консультивання, управління [13].

Впровадження нових форм та інструментів надання послуг, модернізація існуючих потребує дотримання принципів наступності, системності та взаємоузгодженості, а також забезпечення стандартів якості надання послуг. За час свого існування службою зайнятості впроваджено технології надання послуг клієнтам, які довели свою ефективність та результативність. Проте розвиток інформаційних технологій, розширення каналів комунікації, глобалізаційні процеси та пандемічні виклики висувають необхідність осмислення й впровадження змін. Проблеми зайнятості та аналіз тенденцій розвитку ринку праці є предметом дослідження зарубіжних та вітчизняних науковців: А. Колота [5], В. Петюха, Е. Лібанової, Л. Лісогор, Ю. Маршавіна та ін. Дослідженню аналізу змісту нових форм зайнятості, імперативам розвитку ринку інноваційної праці в Україні присвячено наукові дослідження В. Близнюк [4], І. Петрової [4], Т. Бурлай, В. Костриці [10] та ін. Аналізу інституційних складових трансформаційних перетворень ринку праці України присвячено наукові наробки Н. Діденко, С. Калініна [3], О. Ковбаско та ін.

Виклад основного матеріалу. Визнання важливості впровадження сервісно (клієнто) орієнтованої діяльності державних інституцій утворює в необхідності забезпечення доступності надання якісних послуг клієнтам. Це потребує перегляду стратегії діяльності та трансформації виробничих процесів. Так, наприклад, реалізація принципу win-win, за яким від взаємодії виграють всі залучені сторони, сприяє зростанню клієнтоорієнтованості та є реакцією бізнес-середовища на світові глобалізаційні процеси.

В системі соціально-економічних явищ важливе місце займають категорії «зайнятість» та «безробіття». Ці категорії

характеризують стан реалізації права громадян на працю, отримання винагороди тощо. Ефективна взаємодія державних інституцій та органів місцевого самоврядування, профспілкових і громадських об'єднань, що відстоюють інтереси працюючих, роботодавців та їх об'єднань, закладів освіти як на національному, так і на регіональному і місцевих рівнях забезпечує реалізацію конституційних прав громадян у сфері праці та зайнятості. Здійснюючи заходи в сприянні працевлаштуванні, служба зайнятості співпрацює з підприємствами, установами, організаціями та надає послуги різним категоріям громадян. Технології та форми взаємодії змінюються – впроваджуються цифрові технології, індивідуалізація надання послуг та розширення каналів комунікації – і тому потребують осмислення та впровадження нових ресурсних можливостей.

Аналіз досвіду провідних країн світу (Великобританії, Естонії, США, Сінгапуру та ін.) засвідчує, що система цифрового врядування надає комплексний підхід задоволення потреб громадян, держави та бізнесу задля суспільного добробуту, у тому числі у сфері працевлаштування та зайнятості [6-9]. Єдина система пов'язаних вебпорталів дозволяє зареєстрованому користувачеві отримати послуги та надати зворотній відгук. Використання електронних ресурсів забезпечує інформування про послуги, подання запитів та ін.

В контексті нашого дослідження зазначимо, що наразі в Україні функціонує оновлений сайт державної служби зайнятості України (dcz.gov.ua), який містить: інформацію щодо структури та управління в сфері зайнятості; інформаційні блоки про перелік та умови отримання послуг «Громадянам», «Роботодавцям», «Аналітика та статистика» та ін.; електронні

сервіси «Електронна черга», «Електронний кабінет шукача роботи», «Електронний кабінет роботодавця»; інтегровані вебпортали пошуку вакансій та регіональних служб зайнятості; освітній портал (skills.dcz.gov.ua), на якому розміщено інформаційні та навчальні ресурси для громадян, роботодавців та працівників служби та ін. Ці сервіси надають можливість дистанційно, в зручний час ознайомитись з переліком і порядком отримання послуг, що надаються службою зайнятості: здійснення самостійного онлайн пошуку роботи і добору працівників, у тому числі відеореєструє та онлайн співбесіди шукачів роботи з роботодавцями, відкриття власної справи, отримання нової професії та підвищення кваліфікації та ін. Працівники служби зайнятості надають послуг з використанням платформ онлайн комунікації, месенджерів, соціальних мереж, зокрема Zoom, Facebook, Viber, LinkedIn, Skype, Telegram-каналів та ін. Підвищення кваліфікації співробітників здійснюється з використанням технологій дистанційного навчання. Проте подальше впровадження цифрових технологій є важливим та необхідним для модернізації функціонування та управління сферою працевлаштування та зайнятості, провадження активної політики на ринку праці, партнерства і соціального діалогу, створення сприятливих умов для сталого розвитку підприємств та підтримки підприємництва [10, с. 31].

Наприклад, Агентство зайнятості та навчання (Employment and Training Administration, далі – ETA), яке реалізує політику в сфері сприяння зайнятості та працевлаштування Міністерства праці США (www.dol.gov), використовує розгалужену систему взаємопов'язаних вебпорталів з інформування клієнтів щодо зайнятості та отримання цих послуг в онлайн форматі:

CareerOneStop – портал, який надає максимально повну інформацію користувачам з питань визначення професійних інтересів, ознайомлення з професіями, підходами щодо побудови кар'єри, пошуку роботи, використання. Цей ресурс використовує дані Міністерства праці США, Бюро статистики праці, Агентства з питань зайнятості та навчання, інформацію про ринок праці LMI WorkforceGPS та мережі професійної інформації O * NET [11];

apprenticeship.gov/ – задоволення інформаційних запитів роботодавців, шукачів роботи, надавачів освітніх послуг щодо учнівства, стажування, наставництва;

mynextmove.org – портал професійного інформування мережі O * NET з питань професійного самовизначення, на якому розміщено описи понад 900 професій в частині необхідних знань, вмінь, здібностей, психологічних якостей, перспектив зайнятості, рівня заробітної плати і необхідної освіти, «подібних» професій, інформування потреб роботодавців у працівниках за територіальним поділом.

Особливу увагу заслуговує портал Worker Reemployment Portal (<https://www.careeronestop.org/WorkerReEmployment/>), який призначений для поглибленого інформування громадян з метою повернення їх до зайнятості (інформування про права, обов'язки, порядок отримання допомоги у разі безробіття; дослідження власного професійного капіталу (аналіз професійних інтересів, вподобань, ціннісних орієнтацій в бажаній або роботі за новим напрямом; створення ефективного резюме (інформування про види резюме, підготовка індивідуального резюме та шляхи його оновлення, підготовка супровідного листа, до співбесіди; поради з пошуку роботи в інтернеті; оформлення заявки на пошук роботи; мережевий пошук роботи (поради про використання

сучасні методи пошуку роботи у формальному та неформальних секторах); професійні мережі в інтернет; послуги агенцій зайнятості та рекурутерів; підготовка до співбесід; програми для вирішення соціально-побутових програм. Архітектура порталів відзначається лаконічністю побудови, інформаційною наповненістю та легкістю побудови внутрішньосистемних зв'язків/посилань. Таким чином, функціонування комплексної системи вебпорталів забезпечують інформування про можливості обрання виду професійної діяльності, ознайомлення з сутністю професій, можливостями їх отримання та інформаційного супроводу на всіх етапах працевлаштування.

Заслуговує на увагу досвід польської служби зайнятості щодо подання запитів на отримання послуг онлайн. На вебсайті служби (psz.praca.gov.pl) надається інформація про послуги для безробітних і шукачів роботи, роботодавців, актуальну інформацію про ринок праці, наявні вакансії та календар запланованих заходів. База даних містить вакансії в Польщі, країнах ЄС та місць для стажування та практики, подані до центрів зайнятості роботодавцями та освітніми закладами ([/oferty.praca.gov.pl](http://oferty.praca.gov.pl)).

На електронному порталі бюро зайнятості Польщі (<https://www.praca.gov.pl/>) за умови ідентифікації клієнта можливо надати запит щодо: реєстрації або скасування реєстрації особи як безробітної; подання заявки на роботу, повідомлення про початок підприємницької діяльності тощо. Кожна з позицій подання запиту передбачає проходження певного алгоритму з дотриманням законодавчих норм. Наприклад, узагальнений алгоритм подання заяви на отримання статусу безробітного передбачає виконання наступних кроків:

1. Вибір одержувача заяви (відповідного центру зайнятості).
2. Заповнення опитувальника.
3. Вибір способу реєстрації (з відвідуванням центру зайнятості чи ні).
4. Інформування про необхідний перелік документів для реєстрації.
5. Заповнення форм особистих даних для ідентифікації.
6. Деталізація даних про освіту, досвід, сімейний стан тощо.
7. Уточнення даних.
8. Контактна інформація.
9. Інформування про права та обов'язки, умови, за яких можливо втратити статус безробітного.
10. Можливість ознайомлення із заповненими формами щодо реєстрації.
11. Уточнення дати і часу відвідування центру зайнятості.
12. Підтвердження інформації про надсилання реєстраційної форми з вкладеннями до одержувача.

Це дозволяє максимально повно поінформувати клієнта про порядок реєстрації для користування послугами та перебування на обліку.

Заявку про вакансію роботодавець подає лише до одного центру зайнятості за місцем його реєстрації або фактичного перебування. Описи вакансій мають відповідати нормам чинного законодавства та не містити дискримінаційних вимог. Роботодавець, якого визнано порушником норм трудового законодавства протягом календарного року, не може подавати заявку на заповнення вакансії. В описі вакансії роботодавець зазначає свої реєстраційні дані, інформацію про організаційно-

правову форму, вид діяльності, кількість працівників, інформацію про вакантну посаду (найменування професії, посади.), характеристика місця роботи, характеру, умов праці та її оплати. Важливою особливістю є те, що роботодавець самостійно зазначає кількість кандидатів, яких потрібно направляти на співбесіду, а також заповнює опис очікувань від кандидатів на роботу (наприклад, рівень освіти, опис необхідних навичок, рівень кваліфікації / дозволів чи сертифікатів, рівень володіння іноземною мовою, опис професійного досвіду тощо), що значно покращує попередній добір кандидатів. Для заповнення описів можуть використовуватись національні описи професій, в тому числі й в онлайнформаті [12]. Також зазначається термін дії пропозиції роботи, бажана частота контактів співробітника центру зайнятості з представником роботодавця, доцільність пропонування роботи громадянам країн ЄС відповідно до EURES, надання оголошення про вакансію до інших центрів зайнятості.

Міжнародний досвід надання послуг з працевлаштування засвідчує, що такі послуги надаються як державними, так і приватними інституціями. Оголошення про вакансії та резюме шукачів роботи розміщуються як на національних порталах, так і приватних вебсайтах. Національні портали з працевлаштування надають комплекс послуг: професійне інформування, діагностика, допомога в складанні та розміщенні резюме, підготовка до співбесіди, доступ до баз резюме, можливість участі в програмах, спрямованих на професійний розвиток осіб, які шукають роботу.

Технологічні та цифрові новації змінюють бізнес-моделі, ринок праці, підвищують мобільність працівників, зумовлюють

появу нових форм зайнятості, змінюють поведінку клієнтів, у тому числі їх відношення до зайнятості. В той же час відбувається зміна економічних систем, які потребують впровадження ресурсонизьких моделей надання послуг.

Висновки. Світова практика надання публічних послуг засвідчує, що взаємодія органів влади, бізнесу і громадян має відбуватись на принципах партнерства, ефективної співпраці з соціальними та інституційними партнерами з метою забезпечення гідного життя кожного громадянина. Впровадження цифрових технологій для покращання сервісів з працевлаштування в Україні потребує створення цілісної системи вебсервісів з працевлаштування; впровадження системи аналізу структурних змін попиту та пропозицій робочої сили на місцевому та регіональному рівнях; розроблення «дорожньої карти» успішного працевлаштування на освітньому порталі служби зайнятості з урахуванням індивідуального рівня обізнаності клієнта та його професійного досвіду; запровадження уніфікованих форм подання запитів /заяв / звітів та забезпечення системи використання електронного підпису на електронні форми документів та можливостей перенесення їх на інші носії інформації, отримання зворотного зв'язку щодо отримання /прийняття, друку документів тощо.

Цифрові технології відіграватимуть все більшу роль під час найму працівників та наданні відповідних послуг. Поряд з тим, змінюватимуться і підходи в організації праці. В Україні та світі платформи з працевлаштування використовують ці технологічні досягнення. На сьогодні у сферу найму працівників може бути впроваджено низку інструментів і систем для автоматизації цих процесів. Програмне забезпечення з автоматизації процесів добору працівників може бути як

окремий онлайнсервіс або як додаток, безкоштовним ресурсом або ресурсом з відкритим програмним кодом, хмарні та серверні версій, а також боти-рекрутери. Функціонали цих сервісів, як правило, дозволяють виконувати комплекс заходів: розміщувати оголошення про вакансії на обраних майданчиках; здійснювати обробку вхідних резюме та їх систематизацію, фільтрувати відгуки на вакансію за визначеними критеріями (досвідом, освітою, навчиками, ключовими словами); інтегрувати інформацію з LinkedIn та іншим програмним забезпеченням; аналіз джерел пошуку кандидатів та діяльності користувачів, наявність вбудованих конструкторів звітів, забезпечення індивідуалізації тощо.

З метою визначення практичних аспектів удосконалення надання послуг роботодавцям, впровадження електронних сервісів проведено робочі зустрічі з фахівцями Солом'янської та Голосіївської районних філій Київського міського центрів зайнятості. Спільно напрацьовано пропозиції щодо покращання технологічних інструментів надання послуг роботодавцям, а саме:

1. Створення мобільних додатків електронних кабінетів роботодавця, шукача роботи.

2. Розширення переліку послуг, що надаються через електронний кабінет роботодавця: інформування про актуальні послуги, зміни в законодавстві, нові сервіси та програми, подання всіх форм звітності з використанням електронного цифрового підпису, онлайнове подання та зняття вакансій, електронне направлення на роботу (фіксація відмови / прийняття на роботу роботодавцем), автоматичний добір потенційних кандидатів на посаду відповідно до заявлених вимог, опитування

як інструмент виявлення запитів роботодавця та визначення рівня задоволеності клієнта якістю наданих послуг.

3. Розробка інформаційних матеріалів у різних форматах, у тому числі й для їх представлення в електронному кабінеті роботодавця, на сайті, поширення через різні засоби комунікації (комунікаційні сервіси та інформаційні ресурси, соціальні мережі, Telegram-канали).

4. Удосконалення технологічних блоків ЄІАС: формування та узгодження переліків базових вимог до посад (завдання та обов'язки; додаткові вміння, знання, навички) з можливістю вибору певного варіанту за основними критеріями (освіта; досвід). До блоку «Стаж роботи» додати категорію «Без досвіду». Це забезпечить оперативність заповнення описів вакансій, автоматизацію їх аналізу, обміну тощо, додати до блоку «Професія / Посада» функції «Уточнення» (наприклад, відповідно до класифікації видів економічної діяльності). Бажано в форматі, який дозволить здійснювати його розпізнавання, до форми № 3-ПН додати розділ «Бажана кількість направлених осіб» (наприклад, три, п'ять тощо) та «Черговість направлення претендентів» (наприклад, через два дні). Це дозволить врахувати побажання роботодавця щодо кількості направлених до нього кандидатів, видачі направлень для працевлаштування, періодичність їх видачі, усунути технологічний розрив, коли після автопідбору вакансії роботодавець в особистому кабінеті бачить кількісний вираз «Очікується на співбесіду», а в реєстрі направлень інформація відсутня. Пропонується надавати інформацію про потенційних кандидатів без особистих даних (наприклад, ознайомлення з резюме без особистих даних, статі, віку).

Список використаних джерел:

1. Ольчак М., Ростек К. Вдосконалення соціальних послуг в об'єднаних територіальних громадах: посібник. Київ, 2019. 57 с.
2. Бенчмаркінг доброго врядування: практичний посібник. За заг. ред. А. Гука. К.: ТОВ «Видавництво «Юстон», 2018. 60 с.
3. Ринок праці та зайнятість в Україні: реалії та перспективи. Колективна монографія за наук. ред. С. Кожемякіної, С. Калініної. К.: ІПК ДСЗУ, 2018. 420 с.
4. Український ринок праці: імперативи та можливості змін: колективна монографія за наук. ред. д.е.н., проф. І.Л. Петрової, к.е.н. В.В. Близнюк. К.: НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. 2018. 356 с.
5. Соціально-трудові відносини зайнятості: сучасні тенденції, виклики, шляхи розвитку: монографія за наук. ред. А. М. Колота, І. Ф. Гнибіденка. К.: КНЕУ, 2015. 295 с.
6. Сайт Державного врядування Об'єднаного Королівства. URL: <https://www.gov.uk>
7. Сайт Естонської каси з безробіття. URL: <https://www.tootukassa.ee>
8. Вебсторінка «Робота та безробіття» сайту Уряду США. URL: <https://www.usa.gov/find-a-job>
9. Сайт Міністерства робочої сили Сінгапуру. URL: <https://www.mom.gov.sg/>
10. Костриця В.І., Судаков М.В. Активізація безробітних: підходи та практики їх реалізації у державних службах зайнятості зарубіжних країн *Ринок праці та зайнятість населення*. 2016, №1. С. 29-32.
11. CareerOneStop. U.S. Department of Labor, Employment and Training Administration. URL: <https://www.careeronestop.org/Help/data-sources.aspx>
12. Електронний портал бюро зайнятості Польщі. URL: <https://psz.praca.gov.pl/rynek-pracy/bazy-danych/infodoradca/-/InfoDoradcaPlus/litera/A>

13. World Economic Forum – International Organization for Public-Private Cooperation «4predictions for the future of work». URL: <https://www.weforum.org/agenda/2017/12/predictions-for-freelance-work-education/>

§ 2.3 ЗНАННЄВА ОСНОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ МОДЕРНИХ СУСПІЛЬСТВ

Вступ. Сучасні і майбутні покоління починають дедалі глибше усвідомлювати: «все залежить від того, як і куди спрямовано економічний процес – на безсмертя цивілізації чи на її загибель» [1-19; 3, с. 142]. Ця спрямованість зумовлює структуру інтелектуального надбання, розуміння якого досягається завдяки побудові згаданої наукової картини. Йдеться про світоглядні підвалини як даного, так і попередніх наших досліджень. Вони з'ясовують, ідентифікують та розкривають повноту, структуру і сутність знань, передовсім економічних, субстанційний зміст яких є сприятливим, а не руйнівним для життєдіяльності сучасних поколінь та власних і загальнолюдських нащадків [4].

Виклад основного матеріалу. Становлення суспільств, заснованих на життєствердних знаннях. З'ясовуючи передумови переходу від (пост)інформаційного суспільства до суспільства знань, слід мати на увазі симптоматичність висновку фахівців про інформацію як своєрідну методологічну основу подальших узагальнень і спрощень. Один із відомих кібернетиків ХХ ст. У.Р.Ешбі вказував на те, що “сама собою теорія інформації може розглядатися як форма спрощення, бо замість дослідження кожної індивідуальної причини у зв'язку з її індивідуальним наслідком – що є класичним елементом наукового пізнання – вона змішує в загальну масу всі причини та всі наслідки і пов'язує тільки два підсумки” [5]. Ці висновки англійського психіатра, більш відомого як кібернетика і піонера у дослідженні складних систем, є вельми показовими: адже якраз

йому належить формулювання принципу достатнього різноманіття.

Суголосними висновкам подвижника кібернетики ХХ ст. є підходи українського мислителя, письменника і правозахисника М.Руденка, котрий дав унікальне окреслення економічного надбання людства, метафорично зобразивши сукупність численних теорій, шкіл, течій та напрямів економічної науки у вигляді двох дерев, одне з яких є уособленням доробку Ф.Кене, а друге – А.Сміта. Що стосується решти рушіїв економічної науки, то вони спроможні виростити хіба-що галузку на котромусь із дерев, яких завжди залишатиметься тільки двоє [3, с.381-382].

Американський економіст та історик економічної думки Дж.Шумпетер, досліджуючи погляди фізіократів та їхніх попередників, зазначав: Р.Кантьйон, а потім Ф.Кене першими показали економічне життя з висоти пташиного польоту, зобразивши “економічну картину” (*tableau economique*). Гра слова “*tableau*” означає і “картину”, і “таблицю”, та слово “картина” (*picture*) передає смисл краще, ніж слово “таблиця” (*table*) [6]. Спорідненість учення фізіократів з “економічною картиною” підтверджується позицією М.Руденка, котрий незалежно від Дж.Шумпетера вказав на прагнення Ф.Кене «піднятися думкою над виром людським, ... побачити людство як єдиний організм», а, отже, теорію Ф.Кене слід бачити «як досконале відображення фізіології суспільства» [3, с. 391]. У філософській праці «Гносис і сучасність», котра є продовженням «Економічних монологів», мислитель виклав наміри «створити цільну картину Буття: від людського суспільства через Сонце до Світової Монади» [3, с. 515].

Ці положення надалі дозволяють аргументовано вести мову про наукову картину світового економічного надбання. Науково-прикладна цінність пропонованої картини полягає передовсім у тому, що її структура розкриває складові економічного надбання людства, вказуючи якраз на ту, котра є релевантною для розв'язання глобальних проблем. Тож зображення теорій Ф. Кене та А. Сміта у вигляді дерев загальнолюдського пізнання є вельми доречним для побудови згаданої картини. Нині стає ще актуальнішим поглиблення наведеної метафори М.Руденком, який наголошував: на відміну від першого дерева, що обдаровує людство поживними плодами, плоди другого дерева є отруйними [3, с.382].

Український дослідник неодноразово доводив неприйнятність учення фізіократів для глобальних руйнувань, завданих людству внаслідок багатолітнього нав'язування моноструктурної доктрини економічної «науки», несумісної з життям. Продовження думки М.Руденка потребує відповідей на питання, порушених мислителем кілька десятиліть тому, а саме: чому з «науково обґрунтованої теорії Ф.Кене марксизм жодним чином вирости не міг»? Чому «фізіократична теорія ... не годиться для створення так званої пролетарської політекономії»? І чому «на фізіократичній теорії чистого продукту Маркс не міг би виробити вчення про диктатуру пролетаріату», а «вчення Кене в жодному разі не надається до ... нищівних експериментів» [3, с. 469, 387-388, 459]?

Що стосується складової загальнолюдського економічного надбання людства, фундатором якої був А. Сміт і яка до цього часу сприймається як вершина наукового знання, то мислитель засвідчив: насправді “то були знання про відносне” [3, с. 461]. І якщо «перемогла трудова теорія Сміта, яка на Заході й

досі є панівною», то чому недостатність і хибність визначення субстанції вартості Смітом і Марксом "зробили XX століття найкривавішим періодом земної історії", а нині загрожують «планетарним занепадом або навіть загибеллю цивілізації»? Чого найістотнішого бракує ученню Сміта, «якщо його можна було так апокаліптично використати»? Чому «на його світлому й духовно чистому творі вирости отруйні мухомори марксизму»? [3, с. 482, 477-478, 459, 470]?

Наслідком відсутності неупереджених відповідей на ці питання продовжує залишатися те, що суспільно свідомо молодь, передовсім студентська, неспроможна робити адекватний сучасним викликам вибір релевантного економічного знання. Бо позбавлена доступу до теоретичних і прикладних економічних дисциплін, відмінних від політичної економії чи вироблених на основі її наукових засад. Економічна думка залишається заручницею політико-економічного домінування. Неповні обсяги і спотворена структура, що суперечать реаліям та можливостям України, позбавляють молодь оволодіння фундаментальною основою прикладних економічних дисциплін.

Позбавлення сучасних поколінь доступу до неортодоксальних економічних надбань, передовсім створених українськими подвижниками, спричиняється, з одного боку, найгіршим видом ідеалізму - економічним ідеалізмом, «що виростає не з філософських переконань, а ... з наукової безпорадності і лінощів думки» [3, с. 360]. З іншого, це обділяє викладачів і майбутніх економістів, не додаючи їм фахових умінь, що мають відповідати безальтернативним цілям.

Перекриття українській молоді доступу до питомо національного економічного надбання, унеможливлення вибору - з огляду на це блокування - знання, котре має статус рятівного, є

злочином перед власними і загальнолюдськими нащадками. Сприянням злочину стає будь-яке потурання смертоносному знанню, агресивний наступ якого не припиняється. Унаслідок капітулянтства державотворців, науковців, освітян та фахових економістів, потенційно здатних перетворювати країну у світового лідера рятівного знання, триває втрата людського капіталу, безпідставне «наклеювання» Україні ганебного маркера аутсайдера та її відкидання на узбіччя цивілізаційного прогресу.

Застій суспільного розвитку спричиняється засиллям на ключових постах адептів «усеперемагаючого вчення», котрі продовжують мімікувати, удаючи з себе активних «реформаторів», бо декомунізація їх геть не торкнулася. Істотним гальмівним чинником залишається «дезертирство» дослідників економічної науки та викладачів економічних дисциплін, зокрема, тих, що належать до наймолодших і найздібніших, а особливо - їхня добровільна «втеча» від питомо української економічної думки.

У результаті цієї бездіяльності істотно збіднюються можливості адекватного глобальним викликам забезпечення керованості суспільно-господарських процесів. Замість збагачення сучасних поколінь життєдайними знаннями та виховання захисників інтересів нащадків відбувається їхнє інтелектуальне обкрадання. А замість самоствердження країн, які зберігають інтелектуальну спадщину подвижників, надбання котрих є рятівними для усього людства, їх змушують поширювати і споживати знання, що мають статус недостатніх. Особливо небезпечним є те, що ці знання позиціонуються і нав'язуються під гаслами візирів ринкової економіки та демократизації суспільств. Вони вписуються в університетські

підручники, вносяться в студентські аудиторії, стаючи складовими конвеєра формування заручників смертоносних ідей.

З метою утвердження рятівних надбань постає необхідність доведення спадкоємності французької фізіократії та української наукової школи фізичної економії. Потрібно засобами сучасних наук розкривати закономірність переходу від спадщини французьких фізіократів до надбань українських подвижників фізичної економії. Сценарії цього переходу свого часу були описані М.Руденком, а саме доведена необхідність:

об'єднання властивих класичній науці парадигм Ф.Кене та Ю.-Р.Майєра й отримання заснованої на природничих засадах фізико-економічної парадигми С.Подолінського, яка є базовою для новітньої економічної науки [3, с. 272].

оновлення фізіократичних принципів через поєднання ідей французьких економістів XVIII ст. з фізико-економічними ідеями українця С.Подолінського;

завершення фізіократичного вчення завдяки симбіозу парадигм Ф.Кене та С.Подолінського завдяки досягненню повної, а не часткової істини в сучасній світовій економічній науці [3, с. 440].

Відтак потребує розкриття значущість внеску С.Подолінського у світову економічну думку. Продовжує залишатися актуальним порушене М.Руденком питання про те, «що ж великого зробив С.Подолінський - такого великого, що його місце належить бачити серед економічних геніїв світу?» [3, с. 465].

Імпульсом до неупередженого розкриття значущості доробку С.Подолінського продовжує залишатися відомий фахівцям лист до К.Маркса від 8 квітня 1880 року [7, с. 305].

Проте вирок Ф.Енгельса, вчинений за проханням його соратника, до цього часу тяжіє над загальнолюдським відкриттям українського новатора. На протигагу безпідставному звинуваченню Ф.Енгельса про те, ніби С.Подолинський «поплутав фізичне з економічним», необхідне послідовне відстоювання доведень українського вченого. Адже насправді він поєднав фізичне з економічним, започаткувавши у світовій науці парадигму фізичної економії, що спирається на природничі засади. Водночас він став фундатором української наукової школи, котра донині зберігає світовий вимір [8, с. 722-725].

Більш того: вказуючи про наміри «привести додаткову працю у відповідність панівним фізичним теоріям» (in Einklang zu bringen, що донині «сором'язливо» перекладають як «погодити»), С.Подолинський започаткував ще низку парадигм, зокрема, критику політичної економії Т.Мальтуса, К.Маркса, а відтак і А.Сміта, критику, що здійснена з позицій фізичної економії, а не навпаки, в чому особливо «успішним» був К.Маркс, бо створив враження про відсутність альтернативи, котре до цього часу «паралізує» загальнолюдську економічну думку, нав'язуючи їй невизначеність і безвихідь.

Фундаментальну значущість доробку С.Подолинського для світової науки розкривав видатний мислитель і натураліст, засновник Української академії наук В.Вернадський. Він показав результативну зосередженість свого співвітчизника над проблемами, розв'язанням яких займалися найвідважніші науковці того часу. Ідеться про термодинамічні процеси, над дослідженням яких працювали «батьки» термодинаміки.

Підходи українського науковця забезпечили йому світовий пріоритет у дослідженні енергетичної відмінності живого й мертвого. Світовий пріоритет С.Подолинського також

полягає у застосуванні цих ідей до вивчення економічних явищ [9, с.360]. Згодом, як підтверджував М.Руденко, сам В.Вернадський «використав ідеї С.Подолинського в праці над створенням парадигми земної біосфери і ноосфери» [3, с.482].

Висновок про його досягнення М.Руденко багаторазово аргументував доведеними українським новатором формулюваннями додаткової вартості як додаткової енергії Сонця, що споживається землянами; і розкриттям ентропії через обсяги всесвітнього розсіювання сонячної енергії, протистояти якому здатні тільки земні рослини, а відтак – рослинництво як складова землеробства, визначеного С.Подолинським «найкращим прикладом корисної праці, ... яка збільшує збереження сонячної енергії на земній поверхні»; і «справді геніальним аналізом» - доведенням, «що праця дійсно не витворює ніякої матерії і що продуктивність праці може полягати лише в тому, що *щось* – теж не створене працею, прибуває до певного предмету», та ін. [3, с.482, 462, 428].

Унікальним підтвердженням значущості доробку С.Подолинського для світової науки є вплив нашого вченого на становлення новітньої галузі знань, якою є екологічна економіка [10]. Більше 10 подвижників цього визначального напрямку розвитку загальнолюдської науки поставили на чолі світової когорти вчених доктора С.Подолинського – єдиного українця, котрий 140 років тому заклав природничі засади теорії і практики господарювання.

Належить підкреслити, що відповідальність перед життям властива етичній позиції українських інтелектуалів, завдяки подвижництву яких створена національна наукова школа фізичної економії, що є школою світового виміру. С.Подолинський як її фундатор, глибоко переймався з'ясуванням

обставин, «за яких підтримуватиметься життя людства на Землі» [11, с. 246].

Акад. В.Вернадський упродовж своєї творчої життєдіяльності йшов до визначального для існування планетарного людства висновку про те, що жива речовина існує «протягом усього геологічного часу, тобто геологічно вічно» [12, с. 326]. Украй важливою є висунута ним новаторська ідея геологічної вічності розумного. Видатний мислитель і натураліст вказав неспростовну частину науки, «котра є науковою істиною і переживає віки і тисячоліття, можливо, навіть є творенням світового розуму, яке виходить за межі історичного часу – непорушне в часі геологічному – «вічне» [13, с. 399].

М.Руденко визначав сучасну світову економічну науку як таку, «від якої залежить життя на Землі» [3, с. 481]. Його дефініція докорінно відмінна від марксистської схеми суджень, за якою «бытие определяет сознание». Дуже важливим у наведеній дефініції є трактування дієслова «залежить». Залежність життя від науки засвідчує глибокий субстанційний смисл досліджуваної дефініції. Бо «коли ми вказуємо на недостатність якоїсь теорії, - то цим не вчиняємо замаху на її життя, а лише з'ясовуємо ту межу, до якої цю теорію можна вважати справедливою» [3, с. 458].

Світоглядне розкриття наведеної дефініції поглиблює осягнення сутності як самої економіки, так і її відбиття в індивідуальному та суспільному мисленні. Адже більшість як українських, так і зарубіжних фахівців продовжують вести мову про економічне мислення у марксистському сприйнятті – зазвичай як «надбудови» (над «базисом»). Бо за марксистською схемою суджень мислення неспроможне змінитися, допоки не відбудуться зміни «базиса». Насправді – це хибний підхід.

Досліджувана дефініція переконує в необхідності застосування іншого підходу: онтологічного, субстанційного, а не марксистсько-філософського, духоматеріального, а не діалектико-матеріалістичного, метафізичного і водночас – фізико-економічного. Отже, дихотомія (не)достатності теорій визначається межею, до якої вони є застосовними.

Цією межею є дефінітивно констатована залежність життя на Землі від економічної науки. Вона відкриває можливості однозначного поділу теоретико-економічних знань, а саме: наукові теорії, сприятливі для продовження життя на Землі, належить вважати життєствердними, рятівними, а несприятливі чи ворожі - смертоносними. Пропонований підхід вказує на необхідність підпорядкування політичної економії фізичній з одночасним вилученням компонентів політичної економії, найбільшою мірою ворожих життю, через усунення потенціалу смертоносного знання, його «роззброєння» і рішучий демонтаж.

Спираючись на положення українських подвижників, слід вести мову про економіко-природознавчий симбіоз, яким сьогодні є національна наукова школа фізичної економії [3, с. 482, 487]. Постає необхідність окреслення її місця і значущості в структурі світового економічного знання. З одного боку, синтез європейської фізіократії та української наукової школи фізичної економії утворює феномен із більш, ніж чвертьтисячолітньою історією – континентальну наукову фізико-економічну школу.

Надзвичайно важливим стає необхідність об'єднання парадигм Ф.Кене, Ю.-Р.Майєра, С.Подолинського і доведення їх спадкоємності. Йдеться про значущість симбіозів континентальної фізіократії та національної наукової школи фізичної економії для розвитку фізико-економічних надбань Європи. З іншого боку, досягнуті на цій основі здобутки є

основою новітнього загальнолюдського феномену, котрий, як і вони, має рятівний вимір - сучасної світової фізико-економічної думки.

Підставами для цих тверджень є наступні аргументи. Авторитетна думка подвижників екологічної економіки як визначального напрямку розвитку світової економічної науки актуалізує питання про її фундаментальну основу. Очевидно, що ця основа має бути природничою, а не політико-економічною, тобто відповідною, а не ворожою життю. Адже ознака «фізична» у досліджуваному понятті походить від грецького «*physis*», тобто «природа» [8, с. 722-725].

У такий спосіб фізична економія як напрям загальнолюдського економічного знання, покликаний досліджувати взаємодію суспільно-господарського освоєння сфер живого, неживого й розумного, закономірно охоплює й екологічну економіку. З огляду на це фундаментальні природничі засади екологічної економіки роблять її складовою новітнього феномену - сучасної світової фізико-економічної думки.

Проблеми керованості сталого розвитку рятівним знанням

Усвідомлене утвердження рятівного економічного знання визначає подальшу стратегію інформаційного та постінформаційного «наповнення» суспільного розвитку. Його рятівний контент передбачає істотну зміну парадигми інформаційного буття суспільства. Йдеться про безальтернативність життєствердного знання, релевантного для надання керованості суспільно-господарським процесам. Сучасну парадигму управління, інформаційним забезпеченням якого є рятівне знання, належить виводити із поєднання

фізіократичних та фізико-економічних ідей із суголосними їм досягненнями класичної кібернетики.

Основоположник французької і континентальної фізіократії Ф.Кене істотно випереджав тогочасне природознавство, коли започатковував класичне економічне вчення і творив першу наукову школу. Вже згадуваний М.Руденко, котрому – на відміну від засновників та послідовників марксизму - випало бути неупередженим дослідником спадщини видатного засновника фізіократії, висловлював подивування фундаментальністю «Економічної таблиці», створеної задовго до відкриття закону збереження і перетворення енергії та явища фотосинтезу [3, с. 440].

Тож на часі - поєднання надбань Ф.Кене з доробком його видатного співвітчизника А.-М.Ампера, котрий вписав кібернетику в систему наук того часу [14]. Своєю чергою це поєднання дозволить розпочати процес наукової імплементації, іменованій М.Руденком екстраполяцією здобутків Великого Доктора на сучасне природознавство [3, с. 460]. Йдеться, зокрема, про кібернетичне розкриття гомеостазу еколого-економічних систем: адже новітнє природознавче тлумачення «Економічної таблиці» відкриває перспективу симбіозу економічного зростання з одночасним збереженням довкілля. У досліджуваному контексті цей симбіоз доречно інтерпретувати як подальше поглиблення процесу вказаної наукової імплементації.

Фізико-економічний здобуток доктора С.Подолінського заслуговує поєднання із доробком його сучасника проф. Б.-Ф.Трентовського, котрий розкрив актуальне до цього часу ставлення філософії до кібернетики [15]. Слід відзначити, що молодий український новатор був учнем видатного

французького фізіолога, передвісника теорії еколого-економічного гомеостазу К.Бернара та сучасником засновника теорії множин, видатного німецького математика Г.Кантора.

Зважаючи на це, теорія гомеостазу разом із теорією множин спроможні стати передумовою поєднання парадигм, відповідно створених Ф.Кене, Ю.-Р.Майєром та С.Подолинським, водночас відкриваючи новітнє бачення симбіозу надбань фізичної економії та кібернетики, досягнутих доктором С.Подолинським та проф. Б.-Ф.Трентовським як представниками слов'янства, котрим випало перебрати естафету видатних французьких попередників Ф.Кене та А.-М.Ампера [16]. Застосування операцій із множинами даватиме змогу принципово по-новому описувати зазначені вище сценарії переходу від доробку Ф.Кене та інших європейських фізіократів до парадигмальних надбань доктора С.Подолинського, розвинутих подвижниками української наукової школи; у той же час це дозволить модифікувати застосовні для фізико-економічної інтерпретації надбання класичної континентальної кібернетики XVIII-XIX ст., основою яких є постулати античних мислителів.

За аналогією до викладених положень стає доречним поєднання фундаментального внеску у розвиток національної наукової школи фізичної економії, зробленого В.Вернадським, з доробком відомого математика і подвижника ідей кібернетики на американському континенті Н.Вінера [16]. Відтак науковий апарат теорії множин, істотно збагачений у XX ст. новаторськими досягненнями Д.Гільберта, Б.Рассела, інших математиків, логіків та філософів, дає можливість окреслювати контури заснованих на природничих засадах фундаментальних фізико-економічних теорій біо-, гео- та ноосфери, забезпечуючи

новітній логіко-дедуктивний перехід до творення прикладної фізичної економії живого, неживого і розумного. Своєю чергою це дозволить математично узгоджувати здобутки акад. В.Вернадського і проф. Н.Вінера, забезпечивши відповідність ученням про живе, неживе й розумне кібернетичних положень про управління машиною, твариною, а також людиною, викладених у новаторських працях середини XX ст., автором яких є Н.Вінер [17].

Вельми результативним здатний стати симбіоз фізико-економічної спадщини М.Руденка та автора фундаментальних праць із кібернетики, математики й обчислювальної техніки, ініціатора і організатора програмно-технічних комплексів для інформатизації, комп'ютеризації і автоматизації господарської і оборонної діяльності акад. В.Глушкова [18]. Оперування українських подвижників теорією множин засвідчує потенційну можливість поєднання їхніх здобутків з метою новітнього наукового обґрунтування перспектив суспільно-господарського розвитку. Йдеться про потрактування «Економічної таблиці» Ф.Кене у поєднанні з формулою енергії прогресу М.Руденка, інтерпретованої автором у якості світової константи. Багатогранна інтелектуальна спадщина В.Глушкова, особливо його досягнення в галузях кібернетики, математики й обчислювальної техніки, спроможні стати фундаментальним управлінським втіленням питома українських фізико-економічних надбань задля розв'язання теоретичних і прикладних проблем розвитку національної економіки [16].

Викладені підходи засвідчують значні можливості прикладного застосування з метою реформ господарської сфери суспільства. Мається на увазі використання віковичного досвіду утвердження на теренах України суспільно-господарських

систем та підсистем, які умовно іменуємо цивілізаційними прототипами та інституційними архетипами. З існуючих прототипів цивілізацій, заснованих відповідно на аквакультурах, диких травах та зернових культурах, найпотужнішим є останній: його біоенергетичний потенціал перевищує сукупну потужність решти цивілізаційних прототипів.

Закономірності історичного прогресу засвідчують динамічне становлення інституційних архетипів, імплементованих у «тіло» якраз того цивілізаційного прототипу, що заснований на зернових культурах і є енергетично найпотужнішим. Багатовікова апробація поступального розвитку цих архетипів диктує необхідність застосування новітньої типології систем суспільно-господарського освоєння сфер живого, неживого і розумного, створюваних у процесі їх «вбудовування» в ареал досліджуваного цивілізаційного прототипу. Оперування науковим апаратом теорії множин відкриває перспективу окреслення типології кластерів і моделювання їхніх ієрархій з метою творення кластерних мереж та інфраструктур [19].

Екстраполяція надбань світової кібернетики XVIII-XXI ст., передовсім завдяки застосуванню доробку згаданих вище подвижників фізико-економічної та управлінської науки, за принципом керованої розумним проекції живого на неживе уможливлуватиме поєднання їхніх здобутків задля реформування господарської сфери суспільства.

Перед українською державою, зокрема, представниками гілок державної влади, постає невідкладна необхідність надання протекціоністського сприяння становленню та поширенню питома національного економічного знання, котре має рятівний статус, його утвердженню в Україні та винесенню на світовий

політичний, інтелектуальний, конфесійний, підприємницький та інший загал. Йдеться передовсім про те, що фундаментальною природничою основою екологічної економіки є започаткована С.Подолінським парадигма фізичної економії. Якраз тому українець С.Подолінський поставлений на чолі світової когорти подвижників екологічної економіки. Ця найнеобхідніша складова сучасної світової економічної науки має історично апробовану теоретичну основу, котра упродовж 140 років розвивається в Україні.

Українська держава, уособлена очільниками владних органів освіти і науки, зобов'язана культивувати рятівний статус національного інтелектуального надбання, активно утверджувати його в якості загальнолюдського. За умов належної мобілізації інтелектуальних зусиль Україна як засновниця і сучасна країна-член ООН, спроможна пропонувати міжнародній спільноті Спеціальну доповідь «Наша глобальна місія», котра має стати принципово новим продовженням доповідей «Наше спільне майбутнє» та «Наше глобальне суєдство».

Підготовка Доповіді може слугувати основою Порядку денного та скликання у Києві чергового Саміту «Ріо+30», здатного започаткувати зміну парадигми сталого розвитку на справді рятівну. З метою пришвидшення наукового та освітнього донесення до світу рятівного економічного надбання необхідно ініціювати щорічне скликання у Києві «Міжнародного фізико-економічного форуму».

Висновки. Економічні, соціальні та екологічні виклики, що постали перед сучасними суспільствами, перетворились на глобальні загрози та небезпеки. Людство загалом і кожен індивід поставлені нині перед вибором альтернатив подальшого

розвитку. Небезпека ескалації руйнування планетарної природи та людських сутностей пояснюється світоглядними проблемами теперішньої *homo sapiens*.

З'ясування причин існуючих загроз вказує водночас на шанси рятівних можливостей, на які спроможний інтелект сучасної людини. Життєдайні засади, необхідні модерним суспільствам для порятунку від глобальних небезпек, потребують так званої «дорожньої карти» виходу із кризового стану. Ця карта спроможна стати дороговказом виходу із кризи завдяки побудові наукової картини загальнолюдського інтелектуального надбання та усвідомленій керованості суспільства знаннями, адекватними існуючим глобальним небезпекам. Структура наукової картини інтелектуального надбання людства передбачає надання кожному індивіду доступу до життєствердного знання.

Рятівне економічне знання також визначає сутнісне «наповнення» сучасної управлінської парадигми. Її пропонується виводити з ідеї керованої розумним проєкції живого на неживе. Йдеться про перспективність поєднання досягнень подвижників фізико-економічної та управлінської науки, зокрема, про екстраполяцію надбань світової кібернетики XVIII-XXI ст. з метою реформування суспільно-господарської сфери.

Узагальнення викладених положень засвідчує здатність України бути потенційним лідером конструктивних суспільно-господарських перетворень, задекларувати й очолити планетарний рух на захист інтересів нащадків. Йдеться про питому українське економічне знання з властивим йому рятівним статусом, а особливо - про володіння Україною «пазлом» його життєствердного застосування. Невідкладне завдання полягає в тому, аби гуртувати і вести за собою представників світового

співтовариства, котрі вважають себе адвокатами сучасних і майбутніх поколінь.

Список використаних джерел:

1. Міжнародна науково-політична платформа з біорізноманітності та екологічних систем - Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ipbes.net/news/Media-Release-Global-Assessment/> Міжнародна науково-політична платформа з біорізноманітності та екологічних систем (IPBES).
2. Степин В.С. Цивилізація и культура. – СПб.: СПбГУП, 2011. – 408 с.
3. Руденко М. Енергія прогресу. Вибрані праці з економії, філософії і космології. – К.: Кліо, 2015. – 680 с.
4. Shevchuk V. Theoretical and economic picture of the world in measuring the sustainability and management of modern societies \ Conference Proceedings of the 2nd International Scientific Conference Economic and Social-Focused Issues of Modern World (October 16 – 17, 2019, Bratislava, Slovak Republic). The School of Economics and Management in Public Administration in Bratislava, 2019. – P. 187-196.
5. Эшби У. Р. Принципы самоорганизации. Пер. с англ. – М.: Мир, 1966. – 332 с.
6. Шумпетер Й.А. История экономического анализа. Пер. с англ. В 3-х т. Т. 1. – М.: Экономическая школа, 2001. – 552 с.
7. Подолинський С. Листи та документи. Упоряд.: Р.Сербин, Т.Слюдикова. – К.: ЦДІАУ, 2002. – 422 с.
8. Шевчук В. Українська наукова школа фізичної економії / У кн.: Економічна енциклопедія, т. 3. - Тернопіль: Академія, 2002. – 952 с.
9. Вернадский В.И. Очерки геохимии. – Львов: ВК «Арс», 2013. – 488 с.
10. Екологічна економіка - Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Ecological_economics.

11. Подолинський С. Вибрані праці. Упорядник Л.Я.Корнійчук. - К.: КНЕУ, 2000. – 328 с.
12. Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера. – Львов: ВК «Арс», 2013. – 416 с.
13. Вернадский В.И. Размышления натуралиста. – Львов: ВК «Арс», 2013. – 532 с.
14. Ampere A.-M. Essai sur la philosophie des sciences... – Paris, Bachelier, 1834. – 272 p.
15. Trentowski Bronisław Ferdynand. Stosunek filozofii do cybernetyki, czyli sztuki rządzenia narodem. Poznań, 1843. – 196 s.
16. Shevchuk V. Modern informative and innovative principles of nature management in the context of creating the latest economic picture of the world // Information and Innovation Technologies in Economics and Administration. Monograf. – Katowice: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach, 2019. – 267 p.
17. Винер Н. Кибернетика, или управление и связь в животном и машине / Пер. с англ. под ред. Г. Н. Поварова. – 2-е издание. – М.: Наука, 1983. – 344 с.
18. Енциклопедія кібернетики: у 2 т. / Гол. ред. Глушков В. М. – Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1973.
19. Shevchuk V. Problems of economic management of innovations: Natural principles of achievement of controllability // Modern Management: Economy and Administration. Monograf. – Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2018. - 216 p.

РОЗДІЛ 3. МЕДИЦИНА

§ 3.1 ЗАКОНОДАВЧІ ОСНОВНИ ТА ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЛОГІСТИКИ В МЕДИЦИНІ

Вступ. Нова модель охорони здоров'я передбачає спрямування усіх напрямків медицини до нового рівня якісного обслуговування та сучасних вимог європейського рівня. Основна мета реформи – забезпечення громадянам України рівного доступу до якісних медичних послуг та перебудування системи охорони здоров'я так, щоб у її центрі був пацієнт. Таким чином, в Україні формується клієнто орієнтований підхід до управління закладами охорони здоров'я. Тому медичні заклади повинні забезпечити високий рівень сервісу, що забезпечуватиме взаємодію з клієнтом під час надання якісних медичних послуг. Це передбачає впровадження законодавчих змін, нових принципів державного регулювання в сфері медичної логістики.

Важливі наукові та науково-методичні розробки присвячені іншим аспектам державного управління, реформуванню менеджменту в сфері охорони здоров'я, кадровому забезпечення медичних закладів в умовах трансформаційних перетворень здійснили такі науковці та фахівці як: Р. Р. Августин, А. Ю. Васіна, Л. В. Литвинова, А. Ф. Мельник, Г. Л. Монастирський, П. П. Микитюк, В. С. Толуб'як, М. М. Шкільняк, А. Ю. Жуковська, О. П. Дудкіна, Т. М. Попович та інші.

Мета роботи полягає в аналізі законодавчих основ та принципів державного регулювання логістики в медицині.

Виклад основного матеріалу. Базові засади системи охорони здоров'я, яка б відповідала сучасним економічним реаліям, в Україні створено. Прийнято в 1992 році базовий для галузі Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», згодом у нього внесено зміни та доповнення; прийнято закони «Про лікарські засоби», «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення» та низку інших законодавчих документів; затверджено Концепцію розвитку охорони здоров'я населення України, постанову Кабінету Міністрів «Про комплексні заходи щодо впровадження сімейної медицини в систему охорони здоров'я» тощо

Лібералізація, маючи законодавче та нормативно-правове підґрунтя, набуває все більшого поширення у нові сфери медицини, стає загальним принципом організації системи охорони здоров'я. Галузь надання медичних послуг поступово стає економічним суб'єктом в інфраструктурі економіки держави. Економічний аспект охорони здоров'я починає розглядатися як елемент суспільного виробництва в цілому. Медичні послуги все більше набувають ознак продукту громадського споживання, нематеріальних благ, що надаються населенню країни.

З початку реформування охорони здоров'я та децентралізації влади на органи місцевого самоврядування покладено повноваження щодо надання послуг швидкої медичної допомоги, первинної охорони здоров'я, з профілактики хвороб, зокрема на районному рівні – надання медичних послуг вторинного рівня, на обласному рівні – надання високоспеціалізованої медичної допомоги.

У 2017 році було схвалено Стратегію реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки

[1], де визначено, що одним з напрямків підвищення ефективності розподілу ресурсів на рівні формування державної політики є програмно-цільовий метод, який є частиною системи управління державними фінансами. Фінансування бюджетних програм на основі ПЦД повинно забезпечити соціальний ефект та результат. На сьогодні в Україні не запроваджено середньострокове бюджетне планування, відсутня довгострокова стратегія розвитку, зокрема в галузі медицини.

Логістика – це управління різними вхідними та вихідними потоками медичного закладу з метою їх оптимізації. Відповідно, управління логістичною діяльністю в медицині виходить за рамки традиційних фізичних потоків, враховуючи інші потоки, такі як пацієнти в ланцюгу надання медичної допомоги. Сучасним підходом до логістики медичної сфери є підхід з позицій створення цінності медичної послуги. Новий підхід до формування логістики в управлінні медичним закладом передбачає ефективність потоків пацієнтів в системі охорони здоров'я. У такій концепції сформовано чотири основні потоки медичного закладу, які визначатимуть ефективність логістичної діяльності: фінансовий; матеріальний; людський; інформаційний (в тому числі управлінські рішення).

Застосування логістичного менеджменту в закладах охорони здоров'я є перспективним, оскільки:

- логістичний підхід передбачає комплексне підвищення ефективності, тоді як збільшення продуктивності лише окремих процесів постачання неефективне. Недоцільним є й скорочення запасів, унаслідок чого можуть виникнути порушення та збої у лікувально-діагностичному процесі;

- логістичне управління допомагає не тільки розв'язувати окремі завдання (наприклад, зменшити витрати), а й розробляти

комплексну стратегію забезпечення медичною технікою та майном;

- концепція постачання, сформована на основі підходів до логістичного менеджменту, може бути проаналізована за допомогою функціонально вартісних підходів для визначення шляхів мінімізації витрат;

- система логістики стає основним інструментом контролю раціональності розподілу ресурсів;

- постійна реновація інформаційних технологій та технічних засобів забезпечили консолідацію логістичної концепції в єдине ціле. Цьому сприяє розвиток системи опрацювання замовлень за допомогою сучасної комп'ютерної техніки, розвиненої бази даних та системи передавання інформації.

Серед напрямків медичної логістики, які зазнали трансформації після законодавчих змін та реформування системи охорони здоров'я варто виділити:

- 1) постачання медичних ресурсів;

- 2) фармацевтика;

- 3) персонал медичного закладу та медичні послуги. Для прикладу підвищився рівень фінансування медичних закладів, до яких звертається більша кількість пацієнтів, оптимізовано процес надання медичних послуг шляхом застосування електронних черг, електронних рецептів, створено електронну систему охорони здоров'я для лікарів;

- 4) оптимізація медичної сфери шляхом об'єднання напрямків діяльності медичних працівників, що дозволило суттєво зменшити їх кількість, покрокового скорочення як амбулаторних відвідувань, так і відвідувань вдома;

5) застосування телеметричних засобів у керуванні процесом надання медичних послуг.

Сьогодні законодавчою базою державного регулювання логістики в медицині є такі нормативно-правові акти:

– загальнодержавні: Бюджетний кодекс України №2456-VI від 08.07.2010р. [2], Закон України «Про державний бюджет» на відповідний період, Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» №2801-XII від 19.11.1992р., Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства з питань діяльності закладів охорони здоров'я» №2002-VIII від 06.04.2017р., Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» №2168-VIII від 19.10.2017р., наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження порядку надання первинної медичної допомоги» №504 від 19.03.2018р.,

– місцеві: розпорядження, рішення, обласних, районних, міських органів місцевого самоврядування про підготовку проектів та програм розвитку медичних закладів.

Відповідно Закону України «Про автономізацію закладів охорони здоров'я» [3] фінансове забезпечення охорони здоров'я може здійснюватися за рахунок коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів, коштів юридичних та фізичних осіб, а також з інших джерел, не заборонених законом. Рівень фінансового забезпечення охорони здоров'я розраховується на підставі науково обґрунтованих нормативів. Кошти Державного бюджету України та місцевих бюджетів, призначені на охорону здоров'я, використовуються, зокрема, для забезпечення медичної допомоги населенню, фінансування державних цільових і місцевих програм охорони здоров'я та фундаментальних

наукових досліджень у цій сфері (стаття 18) [4]. Таким чином, реформування охорони здоров'я передбачає використання програмно-цільового підходу до фінансування закладів охорони здоров'я за рахунок коштів місцевих бюджетів.

У серпні 2014 року Міністерство охорони здоров'я ініціювало розробку Національної стратегії реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015-2020 років (далі – Стратегія) [5]. За допомогою нових стратегічних підходів до підвищення якості та доступності медичної допомоги та зменшення фінансових ризиків для населення було забезпечено формування нової моделі медичної допомоги.

Відповідно Стратегії майбутня система охорони здоров'я має базуватися на трьох засадничих принципах, котрі є фундаментальними і такими, що мають застосовуватися в усіх секторах охорони здоров'я, та мають бути відображеними на кожному наступному етапі реформи, а саме:

1. Орієнтованість на людей.
2. Орієнтованість на результат.
3. Орієнтованість на втілення.

Система охорони здоров'я повинна орієнтуватися на такі принципи:

- 1) Гарантований пакет послуг, що доступний кожному громадянину.
- 2) Дотримання національних стандартів якості та професіоналізму.
- 3) Взаємоповага пацієнтів та медичних працівників.
- 4) Співпраця різних секторів економіки, служб, організацій в інтересах пацієнтів, громад та населення (міжсекторальна взаємодія).

5) Співвідношення ціна-якість та найбільш ефективне, справедливе та стійке використання обмежених ресурсів.

6) Підзвітність громадам і пацієнтам.

Згідно з концепцією логістичного управління закладами системи охорони здоров'я, для розвитку логістичних систем необхідно керуватися сформованими принципами логістики, основними серед них є: раціональність, цілісність, системність, ієрархія, інтеграція, формалізація і формування.

За принципом раціональності приймаються такі управлінські рішення, які є кращими завдяки вибраному співвідношенню витрат і досягнутого результату.

Принцип цілісності підтверджує властивість логістичної системи виконувати задану цільову функцію системою у цілому, а не окремими її елементами.

Застосування принципу системності передбачає дослідження логістичного об'єкту як частини більшої системи, в якій аналізований об'єкт знаходиться у певних відносинах з іншими системами. Таким чином, принцип системності охоплює всі боки об'єкта і предмета в просторі й часі.

Принцип ієрархії визначає порядок переходу від нижчого рівня до вищого. Побудова логістичних систем із використанням принципу логістики зумовлюються тим, що управління в них пов'язане з обробкою значного масиву даних.

Принцип інтеграції означає об'єднання у ціле будь-яких частин або властивостей. Принцип інтеграції спрямований на вивчення інтеграційних властивостей і закономірностей у логістичних системах. Інтегративні властивості проявляються в результаті приєднання елементів до цілого.

Логістична система як упорядкована сукупність елементів із певними зв'язками має особливі системні властивості, що

дають змогу отримати синергетичний ефект. Формалізація передбачає отримання кількісних й якісних характеристик функціонування логістичної системи організації на базі системного аналізу. Формування логістичної системи орієнтоване на системний підхід, коли елементи логістичної системи розглядаються як взаємозв'язані і взаємодіючі для досягнення єдиної цілі.

Відповідно до європейських прагнень України, роль держави у роботі системи охорони здоров'я буде обмежено; МОЗ повинно позбавитися невластивих управлінських функцій, таких як закупівлі, управління лікарнями, обслуговування та ремонт закладів, і зосередитись у першу чергу на розробці політики і плануванні.

У більшості розвинених країн фінансування і доходи постачальників послуг залежать від обсягу та якості послуг, переважно на основі вільного вибору споживача, а не на підставі бюрократичних уподобань. лікарні та медичні працівники матимуть управлінські й фіскальні повноваження реінвестувати в інфраструктурні або технологічні зміни, при цьому за ними повинна залишитися відповідальність за витрати державних грошей. Важливо також, що вони зможуть диверсифікувати свої джерела доходів на додаток до державних виплат (наприклад, завдяки новим медичним послугам, таким як пластична хірургія, або ширшому залученню послуг приватних страхових компаній у майбутньому). Автономію закладів охорони здоров'я буде збільшено у трьох основних сферах: фінансове управління, делегування управлінських повноважень і планування розвитку послуг.

У 2018 році було розпочато ряд медичних реформ в Україні, що мають завершитися у 2020 році. Нова модель

охорони здоров'я, яка будується в Україні, стає все більше зрозумілою та реальною. Нова модель охорони здоров'я передбачає спрямування усіх напрямків медицини до нового рівня якісного обслуговування та сучасних вимог європейського рівня. Основна мета реформи – забезпечення громадянам України рівного доступу до якісних медичних послуг та перебудування системи охорони здоров'я так, щоб у її центрі був пацієнт [6].

У операційному керівництві МОЗ «Як організувати систему надання первинної медичної допомоги на місцевому рівні» [7] визначено два найбільш ефективні підходи системний та прикладний.

Системний на основі процесного підходу впровадженні інновацій управлінської діяльності, елементами якого є цикл «Плануй – роби – перевіряй – впливай» на базі моделі безперервного поліпшення процесів. Процесний підхід передбачає здійснення детального опису всіх процесів, які відбуваються в організації, систематичне визначення їх взаємодій та керування ними для досягнення запланованих результатів. Прикладами процесів в організації, яка надає ПМД, можуть бути «Запис на консультацію до лікаря», «Відвідування пацієнта вдома», «Спілкування з пацієнтами телефоном», «Направлення до вузькопрофільних фахівців» тощо [8, с. 52].

Основними принципами управління якістю згідно з ISO є [9, с. 25]:

1. Орієнтація на споживача: організації необхідно робити те, що хоче споживач зараз і захоче в майбутньому, навіть якщо він цього не усвідомлює.

2. Лідерство керівника: організація діє завжди в рамках обмеженості ресурсів та вхідних даних у конкурентному

середовищі, тому тільки лідер, який володіє баченням та силою духу, здатний забезпечити досягнення її цілей (місії).

3. Залучення персоналу: персонал організації є її основним і одночасно найуразливішим ресурсом, тому опора лідерів на нього – запорука успіху.

4. Процесний підхід: СУЯ організації – це не статичне утворення, тому що її елементами є процеси, через які досягаються цілі, тобто через процеси впроваджуються будь-які зміни.

5. Постійне поліпшення: основа сучасного менеджменту, яка передбачає постійну адаптацію до подій та очікуваних змін у середовищі, а іноді й формус їх.

6. Прийняття рішень, заснованих на фактах: нагадування про те, що стабільне функціонування організації можливе на основі не тільки інтуїції, а й даних.

7. Взаємовигідні відносини: разом з принципом орієнтації на споживача передбачають формування стійких ланцюгів поставок на основі взаємовигідного співробітництва.

На «вході» в систему існують вимоги (очікування) отримувачів послуг (пацієнтів), на «виході» – послуги, які задовольняють ці потреби. Ступінь задоволеності пацієнтів визначається шляхом вимірювання. Відповідальність керівництва передбачає, що керівники постійно підтримують фокус уваги організації на потребах пацієнтів та вимогах законодавства, встановлюють чіткі цілі забезпечення якості та сприяють їх усвідомленню всіма співробітниками, забезпечують наявність необхідних ресурсів. І через управління ресурсами здійснюється удосконалення якості послуг для кращого задоволення потреб споживачів (пацієнтів) [10, с. 38].

Прикладний підхід передбачає використання окремих елементів СУЯ дозволяє отримати швидкі результати в підвищенні якості послуг ПМД, які відчують споживачі (пацієнти). Такі результати також можуть мотивувати команду ПМД до подальшого впровадження більш системного підходу зі створенням повноцінної СУЯ. Головна передумова таких точкових змін – це визнання всіма членами команди ПМД декількох важливих принципів [11, с. 221]:

1. Пацієнт-орієнтованість: заклад ПМД працює насамперед для задоволення потреб пацієнтів.

2. Подальше успішне існування закладу ПМД залежить від того, наскільки послуги ПМД відповідають потребам пацієнтів.

3. Для визначення задоволеності пацієнтів її необхідно вимірювати.

4. На підставі вимірювання необхідно вносити зміни в реальну практику надання послуг.

Як засвідчує досвід управління командами, група не зможе досягти успіху, доки всі її члени не поділятимуть спільних цінностей та принципів. Заміна членів команди, які не поділяють спільних цінностей, на однодумців – найбільш ефективний шлях до досягнення поставлених цілей. Особливо це стосується медичних закладів, де певні цінності (позитивне ставлення до людей, співпереживання, готовність прийти на допомогу ближньому та ін.) закладаються з вихованням і які важко набути в дорослому віці [12, с. 100].

Отже, у зв'язку з реформуванням системи охорони здоров'я та автономізацією закладів охорони здоров'я, в Україні змінюються підходи до організації управлінської діяльності. Найбільш поширеними та дієвими можна визначити системний

та процесний, які орієнтуються на надання якісних медичних послуг та передбачають системність управління усіма процесами медичного закладу.

В межах процесного підходу пацієнти, які прийняли рішення про отримання медичної допомоги, повинні чітко дотримуватися процедури маршрутизації на основі таких принципів:

Перший – принцип максимальної економії робочого часу. Виконання його ґрунтується на створенні докладного опису спеціалізації кожного працюючого в клініці доктора і skill-тегів обслуговуючого персоналу клініки. Це дозволяє без затримок розподіляти пацієнтів по лікарях, по менеджерам, які супроводжують пацієнтів, і за часом їх прийому, а також мати у своєму розпорядженні кабінети медичних фахівців з урахуванням частоти їх взаємодії один з одним.

Другий принцип – маршрутизація на підставі знання мови пацієнта (мовної skill-тег). При надходженні звернення пацієнта воно безпосередньо відправляється менеджеру, яка знає мову пацієнта. Саме цей менеджер буде супроводжувати і контролювати пересування протягом всього періоду лікування.

Третій – принцип коефіцієнта зайнятості (англ. Occupancy rate), коли під час запису пацієнта на прийом враховуються графіки завантаженості всіх фахівців, які братимуть участь в процесі лікування пацієнта, наприклад, стоматолога, хірурга, ортодонта, а також менеджера по супроводу іноземних пацієнтів. Тобто створюється своєрідний графік-матриця роботи медичних фахівців над стоматологічними проблемами пацієнта. Зрозуміло для застосування цього принципу не обійтися без спеціального програмного забезпечення.

Четвертий принцип – маршрутизація на підставі бізнес-стандартів. Виконання даного принципу допомагає підвищувати лояльність пацієнтів. Згідно з цим принципом: якщо питання про процес лікування загальні, пацієнт направляється до фахівців, які можуть допомогти йому отримати цю інформацію, не відволікаючи докторів; нові пацієнти потрапляють під схему обслуговування, що починається з початкового повного огляду зубної порожнини; при повторному зверненні пацієнт переводиться до лікаря, з яким він вже взаємодіяв, і працює за схемою контрольної перевірки раніше виконаних в клініці робіт.

Висновки. Проведене дослідження дає змогу дійти висновки щодо трансформації медичної логістики та принципів державного регулювання логістики в медицині через реформування системи охорони здоров'я, децентралізацію управління медичними закладами, автономізацію. Реформування системи охорони здоров'я змінило логістичні підходи. В результаті впроваджується клієнто орієнтований логістичний підхід, де основними принципами державного регулювання є: 1. Орієнтованість на людей. 2. Орієнтованість на результат. 3. Орієнтованість на втілення. Згідно з концепцією логістичного управління закладами системи охорони здоров'я, для розвитку логістичних систем необхідно керуватися сформованими принципами логістики, основними серед них є: раціональність, цілісність, системність, ієрархія, інтеграція, формалізація і формування. Логістичний підхід змінюється з централізованого розподілу ресурсів та управління медичними закладами на децентралізований, де автономізованими медичними закладами управляють керівники (головні лікарі), органи місцевого самоврядування. На органи місцевого самоврядування покладені функції стратегічного управління логістичною діяльністю, на

керівників – оперативного, поточного фінансового, матеріального, інформаційного, кадрового планування логістичних процесів медичного закладу. Ці зміни сформовано в стратегічних законодавчих документах.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки, Розпорядження КМУ від 8 лютого 2017 р. № 142-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/142-2017-p#n283> (дата звернення: 20.04.2020).

2. Бюджетний кодекс України № 2456-VI від 08.07.2010 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 20.04.2020).

3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства з питань діяльності закладів охорони здоров'я» №2002-VIII від 06.04.2017р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2002-19> (дата звернення: 20.04.2020).

4. Про схвалення Концепції реформи фінансування системи охорони здоров'я, Розпорядження КМУ від 30 листопада 2016 р. № 1013-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1013-2016-p> (дата звернення: 20.04.2020).

5. Національна стратегія реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015 – 2020 років. URL: <http://moz.gov.ua/uploads/0/691-strategiya.pdf> (дата звернення: 20.04.2020).

6. Реформа системи охорони здоров'я. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-sistemi-ohoroni-zdorovya> (дата звернення: 20.04.2020).

7. Як організувати систему надання первинної медичної допомоги на місцевому рівні. Операційне керівництво / Баценко Д., Брагінський П., Бучма М. та ін. Міністерство охорони здоров'я України, Проект USAID «Реформа ВІЛ-послуг у дії»,

ТОВ «Агентство «Україна» К., 2018. 368 с. URL: https://moz.gov.ua/uploads/0/4992-phc_operational_manual_apr_2018_fin_web1.pdf (дата звернення: 10.08.2019).

8. Муляр Т. С. Формування і реалізація стратегії підприємств. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2013. № 2(6). С. 289–300.

9. Борисяк, О. В. Оптимізаційні технології формування персоналу підприємств : дис.. канд. екон. наук : 08.00.04. Тернопіль, 2018. 188 с.

10. Монастирський Г. Л. Зарубіжний досвід управління системою охорони здоров'я на територіальному рівні: уроки для України. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Модернізація менеджменту системи охорони здоров'я в умовах проведення медичної реформи» (Тернопіль-Кам'янець-Подільський 12-13 грудня 2018 р.) Тернопіль, ТНЕУ С. 37-40.

11. Мельник А. Ф. Модернізаційний розвиток регіональних ринків послуг як виклик для менеджменту закладів охорони здоров'я. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Модернізація менеджменту системи охорони здоров'я в умовах проведення медичної реформи» (Тернопіль-Кам'янець-Подільський 12-13 грудня 2018 р.) Тернопіль, ТНЕУ С. 219-223.

12. Лобас В. М., Дорохова О. Т., Адоньєва Н. М. Підвищення професійного рівня керівників медичних закладів – підґрунтя реформування галузі. Медична освіта. 2011. № 3. С. 99–101.

13. Основи законодавства України про охорону здоров'я, Закон України 2801-ХІІ, поточна редакція від 01.01.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> (дата звернення: 20.04.2020).

14. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення, Закон України 2168-VIII, поточна

редакція від 19.10.2017. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2168-19> (дата звернення: 20.04.2020).

15. Карлаш В. В. Механізми державного регулювання охорони здоров'я населення України : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. Національний університет цивільного захисту України, Харків, 2020.

16. Корнійчук О. П. Нова система охорони здоров'я України та перспективи кадрової політики. Кадрова політика у сфері охорони здоров'я в умовах загроз національній безпеці України : матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за між нар. участю. К. : ТОВ «ДСК-Центр», 2017. С. 67-70.

17. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Розпорядження КМУ від 1 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/333-2014-p#n8> (дата звернення: 20.04.2020).

18. Державна політика у сфері охорони здоров'я: кол. моногр.: у 2 ч. Ч. 1/заг. ред. М. М. Білінської, Я. Ф. Радиша. Київ: НАДУ, 2013. 396 с.

19. Мельник Л. А. Сучасний керівник медичного закладу в умовах реформування здравоохоронної галузі. Електронне «Державне управління : удосконалення та розвиток». 2018. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/11_2018/24.pdf (дата звернення: 20.04.2020).

§ 3.2 ВИБІР ЕНДОПРОТЕЗІВ КОЛІННИХ ТА КУЛЬШОВИХ СУГЛОБІВ, ПРОФІЛАКТИКА «МЕТАЛОЗУ»

Вступ. Остеоартроз (остеоартрит) є найбільш поширеною формою ураження суглобів і частою причиною непрацездатності [1]. Гонартроз (гонартрит) і коксартроз (коксартрит) займають лідируючі позиції серед захворювань ортопедичного профілю, [2-4] що завдають вагомий медико-соціальний збиток хворим людям і суспільству в цілому. Тотальне ендопротезування суглобів - це найважливіша складова в лікуванні кінцевої стадії ГКА [5-6], яке на довгий час підвищує якість життя хворих [7]. ГКА супроводжується мікроелементозом, перебіг якого проявляється змінами в організмі рівнів Al, Cr, Cu, Fe, Mn, Mo, Zn та інших металів [8-10]. Найбільш часто при остеоартрозі ендопротезування проводиться саме колінних і кульшових суглобів [11-12], для чого використовуються керамічні, металеві та комбіновані штучні зчленування. Дослідження ролі окремих металів, що містяться в крові і синовії хворих на ГКА, при патогенетичних побудовах ускладнень ендопротезування колінних і кульшових суглобів є актуальною проблемою [13-14,10]. M.Kuba et al. [15] після ендопротезування суглобів металопластиковими і металокерамічними штучними зчленуваннями виявили в перипротезних тканинах підвищення рівня Co, Cr, Mo, Nb, Ti і V.

Форму реактивності організму формує «вегетативний паспорт» пацієнта. Залежно від щільності і сенситивності адренорецепторів в тканинах, людей поділяють на ваготоніків і симпатотоніків [16]. Інформативним критерієм в діагностиці «вегетативного паспорта» і форми коморбідності виступає рівень внутрішньоклітинного кальцію - «універсального месенжера».

Патогенез артропатії реалізується двома шляхами пошкодження: через механізми «аутоімунної агресії» на тлі домінування парасимпатичної системи і остеопорозу, або "оксидантного стресу", що спостерігається при симпатотонії і атеросклерозі. Вегетативний тонус корелює з рівнем внутрішньоклітинного кальцію. Пермісивна властивість адреналіну складається в підвищенні вмісту внутрішньоклітинного кальцію, що проявляється високим кальцій-коронарним індексом у симпатотоніків. Підвищений рівень неактивного інсуліну при ваго-інсуліновій дисфункції, що спостерігається у ваготоніків, викликає підйом концентрації внутрішньоклітинного калію, формуючи внутрішньоклітинний алкалоз. Параметри гомеокінеза на клітинному рівні у симпатотоніків і ваготоніків також істотно відрізняються за «електролітним портретом», що, поряд з системними механізмами регуляції, визначає форму артропатії, коморбідності, соматогенії, а отже, векторність і тактику медичної реабілітації [16].

Залежно від впливу мікроелементів на ваго-симпатичний баланс можна виділити:

а) ваготонічні Ca, Fe, Si, I, Zn, Cr, Li, Co - дефіцитні і K, Mg, Na, V, Mo, Ni, Mn, Cu, Se - надлишкові артропатії;

б) симпатотонічні Ca, Fe, Si, I, Zn, Cr, Li, Co - надлишкові і K, Mg, Na, V, Mo, Ni, Mn, Cu, Se - дефіцитні артропатії

Запалення при ваготонічному суглобовому синдромі характеризується гіпоергічністю, набряком, гіперпластичністю, поєднанням з мікозами і алергічним компонентом. При симпатотонічній артропатії запалення носить гіперергічний, деструктивний, імунодефіцитний характер [16]. Мікроелементи модулюють цей процес [16]. Навколо ендопротеза іноді спостерігають патологічні форми запальної реакції:

псевдопухлини або асептичний остеонекроз [17-19], що, мабуть, пов'язано з вегетативною дисфункцією і порушенням мікроциркуляції. У зв'язку з вище викладеним, можна припустити, що хімічний склад ендопротеза впливає на перифокальне запалення навколо нього. «Вегетативний паспорт» хворого може послужити підставою для вибору хімічного складу протеза з мінімальною реакцією організму, що вимагає подальших досліджень в цьому напрямку. По завершенню обстеження, хворому слід рекомендувати оптимальний по конструкції і елементному складу ендопротез, оскільки від реакції на нього організму, в тому числі, будуть залежати і хороші результати у віддаленому періоді.

Тертя в метал-металевій парі призводить до зносу, розвитку «металоза», потрапляння іонів металу у внутрішнє середовище і органи людини, порушуються параметри гомеокінеза, активність гормонів і ферментів. При остеопорозі виникає нестабільність конструкції, що обґрунтовує цементну методику установки ендопротеза [20]. Вибір матеріалу для цементної ніжки (сталь або комохром) обумовлений особливостями поведінки металу при терті об цемент. При ендопротезуванні застосовуються наступні матеріали: титанові сплави (Ti-6Al-4V; Ti-5Al-2,5Fe; Ti-6Al-17 Niobium, який не містить V і має більш низький модуль пружності; Ti-Ta30; Ti-6Al-7Ni; Я-титанові зі сплаву Я-Ti-Mo); спеціальна сталь: (фірма CPT-Zimmer, Exeter-Stryker, що складаються з заліза, хрому, нікелю, марганцю, молібдену, ніобію - FeCr22Ni10Mn4Mo2NNb); комохромовий сплав, що складаються з кобальт-хром-молібдену (Co, Cr, Mo). Карбонова кераміка складається з C-Si; використовують кераміку з кальцію фосфату і алюмініатів (Cryst-Ca5 (PO) 3 (O), CaAl2O3); а також з кальцію сульфату, алюмініатів

і фосфатів (CaSO_4 , CaAl_2O_3 , Amorph- $\text{Ca}_5(\text{PO}_4)_3(\text{OH})$). Широко застосовується кобальт-хром-молібденовий сплав протезів відомий під назвою Віталіум (Vitallium), складається з 60% кобальту, 20% хрому, 5% молібдену та інших складових. Безцементні ніжки частіше використовують з титану і його сплавів (CP-Ti (чистий титан - 98 - 99,6%), Ti-6Al-4V і ін.) При створенні ендопротезів з кераміки використовують три її виду. Карбонова кераміка (з різною структурою C-Si) біоінертні, з хорошою біологічною сумісністю і поверхневою міцністю, застосовна для покриття ніжок і чашок протезів. Кераміка з кальцію фосфату і алюмініатів (Cryst- $\text{Ca}_5(\text{PO})_3(\text{O})$, CaAl_2O_3): біоактивна, небіодеградуєма, що дозволяє забезпечувати взаємодію між кісткою та іншими біоматеріалами, може бути носієм лікарських і біологічно активних речовин (короткого терміну дії, поверхнєве вивільнення). У пацієнтів, яким було виконано ендопротезування кульшового суглоба з використанням металевих головок, іони металів в крові виявляються не завжди, оскільки мала їх концентрація пов'язана з включенням до складу гормонів і ферментів. Однак цього їх змісту достатньо для порушення параметрів гомеокінеза пацієнта. Просочування оточуючих тазостегновий суглоб м'язів іонами металів являє собою певну проблему - «металлоз». Кожен четвертий-п'ятий пацієнт з трансплантацією Co-Cr-Ni-протезів має гіперчутливість до цих металів, що клінічно маніфестно проявляється в 1% випадків [21].

Аналіз складу ендопротезів дозволив визначитися з переліком мікроелементів для дослідження: Al, Co, Cr, Fe, Mo, Ni, Ti, V, Ca. Виразність і склад металоза залежить не тільки від мікроелементного складу ендопротеза, а й стану мікроциркуляції й вегетативної дисфункції хворого, реактивність якого визначає

форму загоєння рани після ендопротезування. Важливо проаналізувати вплив досліджуваних мікроелементів на активність гормонів, ферментів, стан вегетативної системи. Надлишок Ni в крові через ослаблення окислення адреналіну, посилення активності інсуліну і синтезу цитокінів, активацію хелперних і кілерних клітин, викликає гіперчутливість імунної системи і переважання парасимпатичної системи. Cr, як сильний окислювач, активує інсулін, вуглеводний і ліпідний обміни, симпатичну систему. Підвищення в крові концентрації Co і особливо Cr, поряд з Ni можуть викликати остеопенічні та інші небажані ефекти [22,23]. Надлишок Fe сприяє закисленню середовища, активації кислої фосфатази, інтенсифікації ПОЛ та запалення, що сприятливо для ваготоніків. V за рахунок пригнічення ПОЛ, імуностимуляції, залужування середовища і активації лужних фосфатаз, надає оптимізуючий вплив на параметри гомеокінеза симпатотоніків. У ваготоніків, навпаки, інтенсифікація лужних фосфатаз небажана, оскільки сприяє розвитку остеопорозу і нестабільності ендопротеза. Co - активує холіноестеразу, підсилює синтез тиреоїдних гормонів, підвищує проліферативну відповідь Т-лімфоцитів і дозрівання еритроцитів, нормалізує параметри гомеокінеза ваготоніків. Zn - бере участь в метаболізмі стероїдних гормонів, підвищує активність інсуліну і симпатичної системи, стимулює продукцію прозапальних цитокінів, входить до складу багатьох ферментів. Мо через інактивацію ПОЛ і лужної фосфатази знижує симпатотонію. Al включається в трансферин, пов'язує ферритин, займає місце заліза, знижуючи окислювальні пошкодження тканин, що позитивно для симпатотоніків. Cu - стимулює вироблення жіночих статевих гормонів, входить до складу антиоксидантів, виступає в ролі антагоніста Zn.

Вибір ендопротеза повинен визначатися його мікроелементним складом з одного боку і «вегетативним паспортом», формою артропатії з іншого боку. Відомо, що надлишок одних мікроелементів посилює парасимпатичну, а інших - навпаки, викликає активацію симпатичної системи, що змінює стан мікроциркуляції і виразність запальної реакції в рані [16]. Клінічні спостереження підтверджують теоретичні передумови. У хворих після використання титанових ендопротезів, до складу яких включено V, часто спостерігаються алергічні реакції [24]. Ці порушення параметрів гомеокінеза і електролітні зрушення якоюсь мірою можуть коригуватися, розробленим нами адаптаційним гомеокінетичним харчуванням [16]. В даний час вибір ендопротезів здійснюють з урахуванням, або їх наявності в клініці, або з «власного досвіду» у вигляді рекомендації. Пацієнти з ранніми стадіями асептичного некрозу, артритів і артрозів рідко звертаються саме з метою ендопротезування. Стає зрозумілим, що нормальна анатомія суглоба при протезуванні - рідкість. Травматологу важливо оцінити не тільки структуру і функцію патологічного суглоба, але і реакцію організму на ендопротез. Враховують особливості анатомічної будови конкретного суглоба пацієнта і ступінь його руйнування; можливе збільшення кісткових дефектів при підготовці кісткового ложа і необхідність пластики цих дефектів; приблизні варіанти додаткових опцій обраної конструкції ендопротеза; системні та місцеві реакції пацієнта на хімічний склад ендопротеза (явище «металоза», порушення параметрів гомеокінеза організму, форму запалення біля ендопротеза). В даний час відсутня доказова база індивідуального вибору ендопротезів, недостатньо вивчені

явища «металлоза» і можливість його профілактики гомеокінетичною дією, що стало метою цієї роботи.

Виклад основного матеріалу. Досліджено 87 хворих на коксартроз і гонартроз. Однобічне ендопротезування суглобів проведено у 12,6% випадків (у 7 хворих з ГКА і у 4 з ізольованим гонартрозом). Штучні протези кульшових зчленувань імплантовані 6 пацієнтам, колінних – 5. Використовували протези «ОРТЕН», «Zimmer-CPT» і «Stryker-Exeter», які містили Ti та сплави «Віталіум» (Co-Cr-Mo) і «Протазул» (Cr-Fe-Mn-Mo-Ni-Nb). У двох випадках проведено цементну фіксацію. В якості контролю обстежено 44 практично здорових людей. Пацієнтам виконували рентгенологічне (апарат «Multix-Compact-Siemens», Німеччина) і ультразвукове (сонограф «Envisor-Philips, Нідерланди) дослідження суглобів, двоенергетичну рентгенівську остеоденситометрію проксимального відділу стегнової кістки (апарат «QDR-4500-Delphi-Hologic», США) та магнітно-резонансну томографію (МРТ) колінних суглобів (томограф «Signa-Excite-HD», Німеччина). У крові та волоссі вивчали концентрації тих металів, які входять до складу суглобових ендопротезів – Al, Co, Cr, Fe, Mo, Ni, Ti, V, Ca. Використовували атомно-абсорбційний спектрометр «SolAAr-Mk2-MOZe» з електрографітовим атомізатором (Великобританія). «Вегетативний паспорт» пацієнтів встановлювали по нормованому показнику вмісту внутрішньоклітинного кальцію в волоссі (індекс кальцієвого балансу - ІКБ). Запропонований індекс кальцієвого балансу (ІКБ) виявився інформативним при встановленні «вегетативного паспорту», форми суглобового синдрому і коморбідності та може бути рекомендованим для подальшого використання в травматології. Дані спектрального аналізу волосся тісно корелювали з даними остеоденситометрії

проксимального відділу стегнової кістки. Дефіцит кальцію в волоссі ($\text{КБ} < 1,0$) вказував на домінуючу ваготонію та схильність до остеопорозу, що потребувало цементної методики ендопротезування. Високий кальцієвий індекс ($\text{КБ} > 1,0$) – відображав симпатотонію та ознаки атеросклерозу, які дозволяють використовувати безцементну чашку press-fit фіксації. В цьому випадку треба пам'ятати, що досягнення press-fit ефекту можливо тільки при контакті з кістковими стінками вертлюжної западини протягом 2/3 і більше окружності press-fit чашки з високою кальцифікацією кістки (кальцієвий індекс $> 1,0$). Серед досліджуваних пацієнтів більшість (до 64%) становили ваготоніки, що характерно для Донецького регіону.

Індекси тяжкості гонартрозу (GWI) і коксартрозу (CWI) рахували за формулою $\text{GWI (CWI)} = (S^2 + \Sigma) : D$, де S – стадія остеоартрозу, Σ – сума ознак остеоартрозу, D – тривалість клінічної маніфестації захворювання.

Статистична обробка отриманих результатів досліджень проведена за допомогою комп'ютерного варіаційного, непараметричного, кореляційного, регресійного, одно- (ANOVA) і багатофакторного (ANOVA/MANOVA) дисперсійного аналізу (програми «Microsoft Excel» і «Statistica-Stat-Soft», США). Оцінювали середні значення (M), їх стандартні помилки (SE) і відхилення (SD), коефіцієнти параметричної кореляції Пірсона (r) і непараметричної Кендалла (τ), критерії дисперсії Брауна-Форсайта (BF) і Уїлкоксона-Рео (WR), відмінностей Стюдента (t) і Макнемара-Фішера (χ^2), а також достовірність статистичних показників (p). Оцінювали ступінь мікроелементозу (порушень мікроелементного складу) в крові (Ω) і волоссі (Ψ). При цьому концентрацію кожного металу у конкретного хворого, показник $< M + SD$ здорових, визначали як не змінену в 0 балів, показник від

M+SD до M+2SD – як мінімально змінену в 1 бал, від M+2SD до M+3SD – як помірно змінену в 2 бали, >M+3SD – як значно змінену в 3 бали. Мікроелементоз для кожного металу встановлювали при показнику ≥ 1 бала ($\geq M+SD$). Ω і Ψ були сумою балів змін того чи іншого металу (мікроелемента) відповідно у крові та волоссі, а інтегральну ступінь порушень метаболізму металів в організмі (Θ) підраховували за формулою: $\Theta = \Omega \times \Psi$

Проведенні дослідження «електролітного портрету» дозволили виявити у хворих на гонартроз рівень в крові мікроелементів, які входять до складу ендопротезів (Al склав $2,9 \pm 0,15$ мкг/л, Co – $9,8 \pm 0,61$ мкг/л, Cr – $1,3 \pm 0,05$ нг/л, Fe – $426,3 \pm 3,57$ мкг/л, Mo – $1,7 \pm 0,08$ мкг/л, Ni – $4,5 \pm 0,23$ мкг/л, Ti – $2,2 \pm 0,06$ мкг/л, V – $1,8 \pm 0,08$ мкг/л). Таблиця 1.

Таблиця 1.

**Показники металів в крові хворих
на гонартроз і здорових людей ($M \pm SD \pm SE$)**

Показники	Групи обстежених		Відмінності груп	
	здорові (n=44)	хворі (n=87)	t	p
Al, мкг/л	$2,7 \pm 1,76 \pm 0,27$	$2,9 \pm 1,43 \pm 0,15$	0,95	0,342
Co, мкг/л	$8,3 \pm 5,58 \pm 0,84$	$9,8 \pm 5,68 \pm 0,61$	1,41	0,162
Cr, нг/л	$1,2 \pm 0,55 \pm 0,08$	$1,3 \pm 0,49 \pm 0,05$	0,87	0,387
Fe, мкг/л	$443,1 \pm 21,70 \pm 3,27$	$426,3 \pm 33,33 \pm 3,57$	3,01	0,003
Mo, мкг/л	$1,6 \pm 0,87 \pm 0,13$	$1,7 \pm 0,69 \pm 0,08$	1,14	0,256
Ni, мкг/л	$3,9 \pm 2,11 \pm 0,32$	$4,5 \pm 2,11 \pm 0,23$	1,55	0,124
Ti, мкг/л	$2,0 \pm 0,31 \pm 0,05$	$2,2 \pm 0,53 \pm 0,06$	2,68	0,008
V, мкг/л	$1,4 \pm 0,69 \pm 0,10$	$1,8 \pm 0,78 \pm 0,08$	2,70	0,008

У порівнянні зі здоровими людьми встановлено достовірне збільшення на 29% концентрації V і на 10% Ti при зменшенні на 4% вмісту Fe що $\langle M \pm SD \rangle$ відповідно виявлено у 43,7%, 40,2% і 42,5% від числа обстежених хворих. В цілому, мікроелементоз металів (≥ 1 бала) в крові хворих на гонартроз відзначений в 41,4% випадків, а $\Omega = 0,90 \pm 0,037$ у.о. При гонартрозі звертали на себе увагу достовірні прямі кореляційні зв'язки Пірсона показника ферремії з рівнями Cr і V, а останнього, крім того, з вмістом в крові Ti. Аналіз ANOVA/MANOVA показав достовірний вплив на вміст металів в крові рентгенологічної стадії гонартрозу, наявності маніфестного синовіту і параметра GWI. На рівень Ti в крові впливають вік хворих, стадія хвороби, суглобовий рахунок, наявність синовіту і остеохондрозу хребта, з віком також пов'язаний зміст Fe, з поширеністю суглобового синдрому - показники Co, з остеопорозом – Al, про що свідчить дисперсійний аналіз Брауна-Форсайта. Зв'язок Al з остеопорозом дозволив використовувати його в ролі індикатора для проведення цементної методики ендопротезування у ваготоніків та рекомендувати керамічні ендопротези здебільш для ваготонікам. Стадія гонартроза прямо корелює з параметрами Co, Mo і Ti, з суглобовим рахунком – тільки Co і Ti, BNI і BMD – з вмістом Cr [25,26]. Таблиця 2.

Таблиця 2

Достовірність кореляційних зв'язків Пірсона окремих факторів перебігу гонартрозу з рівнем металів в крові (p r)

Метали	Фактори						
	I	II	III	IV	V	VI	VII
Al	0,441	0,695	0,683	0,923	0,236	0,407	0,429
Co	0,192	0,001	0,011	0,717	0,721	0,764	0,044
Cr	0,313	0,386	0,149	0,001	0,109	0,010	0,021
Fe	0,742	0,697	0,573	0,502	0,761	0,161	0,976
Mo	0,207	0,038	0,809	0,271	0,717	0,638	0,618
Ni	0,197	0,059	0,604	0,160	0,808	0,542	0,202
Ti	0,757	0,002	0,049	0,776	0,824	0,989	0,568
V	0,476	0,602	0,315	0,713	0,486	0,331	0,984

Примітка. I - вік хворих, II - стадія захворювання, III – суглобовий рахунок, IV - BNI, V - RI, VI - CI, VII - BMD.

Електролітний портрет пацієнтів перед ендопротезуванням корелює з їх «вегетативним паспортом», що дозволяє прогнозувати подальший перебіг хвороби, розвиток системного остеопорозу та можливі ускладнення. З урахуванням виконаного варіаційного, дисперсійного і кореляційного аналізу зроблені висновки, що мають практичну спрямованість: показники в крові $Ti > 2,7$ мкг/л і $Co > 16$ мкг/л ($> M + SD$ хворих) є прогноз-негативними ознаками щодо тяжкості перебігу гонартрозу, $Cr < 0,8$ ($< M - SD$) – щодо розвитку остеопорозу. Зміст в крові Al впливає на параметри GWI і суглобового рахунку, на розвиток синовіту і формування остеопорозу. Виразність гонартроза тісно пов'язана з рівнями Fe, Mo, Ni, Ti і V, поширеність суглобового синдрому - тільки з Ti і V, запалення

суглобової мембрани – з Ti і Cr. Показник GWI має прямі кореляції Пірсона з вмістом в крові Al, Mo і Ni.

З урахуванням результатів виконаного дисперсійного і кореляційного аналізу зроблено висновок, що в патогенезі гонартрозу головне значення слід надавати Al і Ni, причому показники в крові $Ni > 6,6$ мкг/л можна вважати прогностично несприятливою ознакою. За результатами роботи були відібрані ті ознаки перебігу гонартрозу, які відповідали одночасно достовірним показникам Брауна-Форсайта і Кендалла в дисперсно-кореляційних зв'язках з окремими металами. Виявилося, що від змісту в крові Al залежать зміни переднього латерального рогу меніска колінних суглобів, від Cr – розвинення бурситів, від Mo – формування остеофітоза, від Ni – остеокистозу, від V – поява інтраартикулярних тіл Штайді. На інтегральні ознаки перебігу гонартрозу впливають рівні в крові Mo і Ti, що продемонстрував багатофакторний аналіз Уїлкоксона-Рао. За даними однофакторного аналізу Брауна-Форсайта, наявність мікроелементозу Co впливає на розвиток синовіту, Cr – на поширеність суглобового синдрому, Fe – на значення GWI. З показником Ω в більшій мірі пов'язане розвинення у хворих на гонартроз остеокистозу і трабекулярного набряку надколінка, оскільки ці структурні ознаки мають достовірні і дисперсійні, і кореляційні зв'язки з мікроелементозним індексом досліджених металів. Отримані результати відображають вплив мікроелементів на форму запалення при суглобовому синдромі. Надлишок Mo, V, Ni, Al посилюють ваготонію та формують гіпоергічну форму запалення з набряком та алергічним компонентом, що приводить до аутоимунної агресії. Надлишок Fe, Co, Zn, Cr, навпроти, підтримує симпатотонію, та гіперергічне запалення, визиває

оксидантні пошкодження, що відображено в схемі гомеокінезу ваготоніків та симпатотоніків.

Мікроелементоз металів в волоссі ($\Psi \geq 1$ у.о.) спостерігається у 23,0% хворих на гонартроз, а середні значення Ψ рівні $0,74 \pm 0,034$ у.о. При гонартрозі показники металів в волоссі ($M \pm SE$) виявилися наступними: концентрація Al склала $2,7 \pm 0,09$ мкг/г, Co – $14,0 \pm 0,85$ нг/г, Cr – $33,6 \pm 1,93$ нг/г, Fe – $10,3 \pm 0,45$ мкг/г, Mo – $1,6 \pm 0,04$ мкг/г, Ni – $3,7 \pm 0,19$ мкг/г, Ti – $2,3 \pm 0,05$ мкг/г, V – $128,4 \pm 12,11$ нг/г. У порівнянні зі здоровими людьми, захворювання перебігає з достовірним підвищенням (на 23%) в волоссі вмісту Al, на 10% Ti і в 6,1 рази Fe, при цьому рівень Co зменшується на 23%, Cr на 22% і Mo на 16%. Зміни показників ($<M \pm SD>$ здорових) Fe, Al, Mo, Cr, Ti і Co відповідно виявлені в 100%, 46%, 45%, 29%, 22% і 12% від числа хворих. Встановлено прямий кореляційний зв'язок між параметрами $Ni \leftrightarrow Ti$, а зворотний – $Co \leftrightarrow Mo$ и $Cr \leftrightarrow V$. Таблиця 3.

Таблиця 3.

**Показники металів у волоссі хворих
на гонартроз і здорових людей ($M \pm SD \pm SE$)**

Показники	Групи обстежених		Відмінності груп	
	здорові (n=44)	хворі (n=87)	t	p
Al, мкг/г	$2,2 \pm 0,72 \pm 0,11$	$2,7 \pm 0,87 \pm 0,09$	3,38	0,001
Co, нг/г	$18,1 \pm 14,17 \pm 2,14$	$14,0 \pm 7,91 \pm 0,85$	2,12	0,036
Cr, нг/г	$43,1 \pm 22,60 \pm 3,41$	$33,6 \pm 17,97 \pm 1,93$	2,62	0,010
Fe, мкг/г	$1,7 \pm 0,20 \pm 0,03$	$10,3 \pm 4,19 \pm 0,45$	13,64	<0,001
Mo, мкг/г	$1,9 \pm 0,17 \pm 0,03$	$1,6 \pm 0,34 \pm 0,04$	4,40	<0,001
Ni, мкг/г	$3,9 \pm 1,77 \pm 0,27$	$3,7 \pm 1,81 \pm 0,19$	0,75	0,453
Ti, мкг/г	$2,1 \pm 0,39 \pm 0,06$	$2,3 \pm 0,48 \pm 0,05$	2,67	0,009
V, нг/г	$104,7 \pm 113,34 \pm 17,09$	$128,4 \pm 112,93 \pm 12,11$	1,13	0,259

Інтегральний стан мікроелементного складу металів у волоссі хворих на гонартроз залежить від GWI, наявності маніфестного синовіту і системного остеопорозу, що демонструє багатofакторний аналіз Уїлкоксона-Рao. За даними однофакторного аналізу Брауна-Форсайта вік хворих впливає на зміст Al, Co, Cr, Fe і V, при цьому за результатами кореляційного аналізу з віком пацієнтів збільшуються в волоссі рівні Mo і V, але зменшується концентрація Cr. Рентгенологічна стадія гонартроза впливає на вміст у волоссі Al, Co і Ti, а з остеохондрозом хребта дисперсно пов'язаний тільки рівень Al. Показник останнього зворотно корелює з ознаками остеопорозу - з BNI і BMD. На показник GWI високовірогідно впливають значення Al, Fe, Mo і Ti. Від накопичення у волоссі Al, Mo і Ti також залежать параметри суглобового рахунку, розвиток синовіту тісно пов'язаний з вмістом Co, а остеопорозу - з Fe. З рівнем Ni прямо корелює показник GWI. Таблиця 4. Рис.1,2.

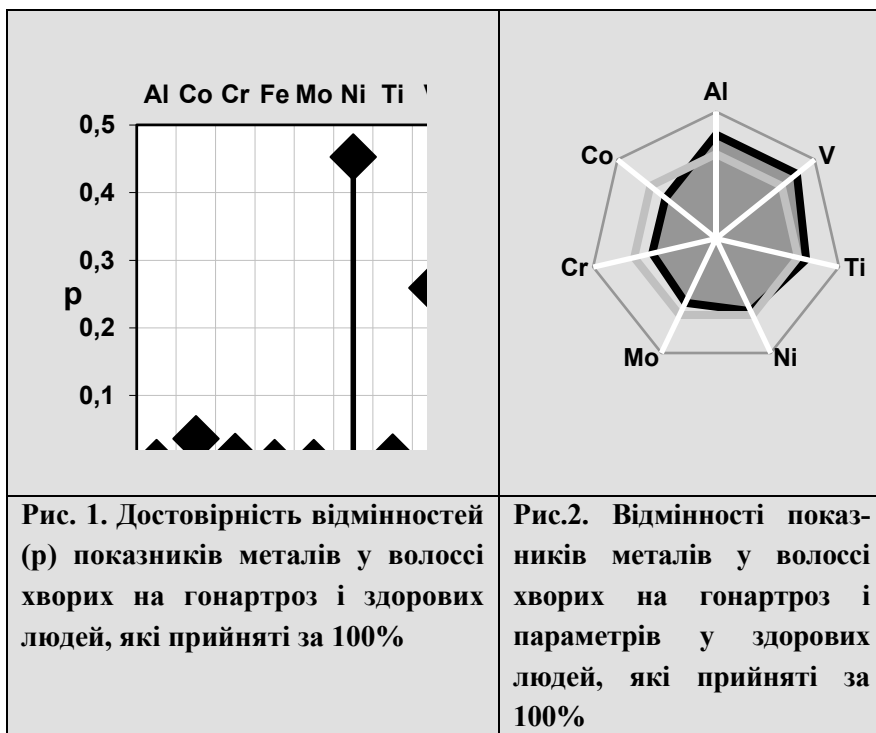
Таблиця 4.

**Достовірність впливу окремих факторів перебігу
гонартрозу на рівень металів у волоссі (р BF)**

Мета- ли	Фактори						
	I	II	III	IV	V	VI	VII
Al	<0,001	<0,001	0,222	0,552	0,028	0,370	0,066
Co	<0,001	0,004	0,957	0,935	0,989	0,958	0,922
Cr	0,001	0,782	0,954	0,284	0,960	0,787	0,870
Fe	0,002	0,219	0,172	0,296	0,238	0,753	0,590
Mo	0,532	0,846	0,996	0,443	0,172	0,653	0,140
Ni	0,651	0,632	0,713	0,354	0,369	0,965	0,581
Ti	0,566	0,047	0,087	0,987	0,350	0,249	0,945
V	<0,001	0,213	0,974	0,919	0,463	0,897	0,966

Примітка. I – вік хворих, II – стадія захворювання, III – маніфестний синовіт, IV – суглобовий рахунок (поширеність остеоартрозу), V – остеохондроз хребта, VI – спондилоартроз, VII – системний остеопороз.

З показником Ψ при гонартрозі мають місце прямі дисперсно-кореляційні зв'язки ступінь пошкодження надколінка і дегенеративних змін менісків колінних суглобів, про що свідчать виконані аналізи Брауна-Форсайта і Кендалла. Крім того, існує вплив Ψ на розвиток перилігаментита. С урахуванням представлених даних, параметри $\Psi > 1,1$ у.о. ($>M+SD$ хворих на гонартроз) є факторами ризику важких змін надколінка і менісків.

Виконано зіставлення між рівнем окремих металів у волоссі і крові хворих на гонартроз. Виявилося, що прямо корелюють між собою в різних об'єктах дослідження такі мікроелементи, як Cr, Ti і V. Крім того, зміст Cr в волоссі має зворотні співвідношення з концентраціями в крові Al і V, Al – позитивні кореляції з Ti і V, Ni – з Co і Ti, V – з Al [27]. Таблиця 5.

Таблиця 5.

Достовірність кореляційних зв'язків між окремими металами у крові та волоссі хворих на гонартроз (p r)

Кров	Волосся							
	Al	Co	Cr	Fe	Mo	Ni	Ti	V
Al	0,916	0,474	0,007	0,239	0,400	0,104	0,694	<0,001
Co	0,729	0,557	0,068	0,333	0,762	0,003	0,462	0,539
Cr	0,586	0,245	0,041	0,890	0,581	0,939	0,167	0,891
Fe	0,802	0,693	0,641	0,087	0,210	0,784	0,678	0,759
Mo	0,265	0,858	0,557	0,471	0,561	0,360	0,142	0,603
Ni	0,335	0,680	0,889	0,272	0,164	0,744	0,830	0,350
Ti	<0,001	0,415	0,184	0,723	0,193	0,016	<0,001	0,324
V	<0,001	0,752	0,024	0,625	0,076	0,239	0,124	0,034

Різний взаємозв'язок мікроелементів пов'язаний з «вегетативним паспортом хворого» та формою артропатії, що дало можливість виробити рекомендації по використанню ендопротезів.

Зі ступенем інтегрального мікроелементозу в волоссі і крові (Θ) хворих на гонартроз прямо пов'язані трабекулярной набряк надколінка, його структурні пошкодження і розвиток

лігаментитів. Як показує дисперсійний аналіз Брауна-Форсайта, Θ впливає на зміни переднього латерального рогу меніска, а непараметричний кореляційний аналіз Кендалла демонструє прямі взаємовідносини з інтраартикулярними тілами Штайді і Гоффа. З урахуванням представлених даних статистичної обробки отриманих результатів дослідження можна вважати, що значення $\Theta > 1,2$ у.е. ($> M + SD$ хворих на гонартроз) належать до факторів ризику ураження надколінка і розвитку перилігаментита. Тяжкість ГКА впливає на інтегральний склад металів в крові і волоссі хворих, що демонструє багатфакторний аналіз Уїлкоксона-Рео. Як свідчить однофакторний дисперсійний аналіз Брауна-Форсайта, від тяжкості перебігу захворювання залежить рівень Ni в крові і волоссі. За даними кореляційного аналізу Пірсона існують прямі кореляційні зв'язки CWI з вмістом в крові і волоссі V . Необхідно відзначити, що в патогенетичних побудовах V та Ni стимулюють імунну систему та запускають механізм аутоімунної агресії, що важливо для ваготоніків. Fe активує ПОЛ та посилює пошкодження в суглобі через механізми оксидантного стресу у симпатотоніків. Існують прямі достовірні кореляційні зв'язки однойменних металів у волоссі і крові, що стосується Mo , Ni і Ti . Крім того, зміст Al в волоссі позитивно співвідноситься з концентраціями в крові Ti і V , відповідно Co з Fe , Cr з Mo , Ni з Co і V . При цьому існують зворотні кореляції рівнів в волоссі і крові $Cr \leftrightarrow Al$, $Mo \leftrightarrow Fe$, $V \leftrightarrow Mo$. У всіх хворих на ГКА і ізольованим ураженням колінних суглобів без залучення кульшових частота мікроелементозу в крові (1 у.о.) V , Fe , Ti , Ni , Co , Al , Mo і Cr відповідно склала 71,3%, 67,8%, 64,4%, 62,1%, 52,9%, 41,4%, 37,9% і 33,3%, а в волоссі цих же металів – 33,3%, 28,7%, 37,9 %, 49,4%, 69,0%, 49,4%, 40,2% і 52,9%. У випадках

залучення в патологічний процес кульшових суглобів, зростає на 94% частота змін в крові і на 81% в волоссі Cr, тільки в крові – в 2,2 рази Mo і на 46% Ti.

Рівень Θ у хворих на ГКА має дисперсійний вплив на формування остеопітозу, що демонструє аналіз Брауна-Форсайта. За результатами аналізу Кендалла, існують різноспрямовані (прямі і зворотні) кореляційні зв'язки показника CWI з параметрами Ω и Ψ . Крім того, рівень Ω позитивно корелює зі значеннями BMD, а Ψ – зі ступенем субхондрального склерозу, остеокистозу і остеоузурацій. Враховуючи виконану статистичну обробку даних досліджень (варіаційний, дисперсійний і кореляційний аналіз) можна зробити наступний висновок, що має певну практичну значимість: при гонартрозі збільшення вмісту Ti в крові > 3 мкг/л і Cr в волоссі <13 нг/г ($<M \pm SD>$ хворих на ГКА) є прогнозонегативними ознаками розвитку комбінованого ураження колінних і кульшових суглобів.

Після зіставлення рівнів металів в крові хворих на ГКА, що підлягають ендопротезуванню суглобів, з аналогічними показниками у практично здорових людей було встановлено, що вміст вихідних параметрів (до імплантації штучних зчленувань) Al склав $2,7 \pm 0,45$ мкг/л, Co – $12,5 \pm 1,52$ мкг/л, Cr – $1,5 \pm 0,23$ нг/л, Mo – $2,0 \pm 0,28$ мкг/л, Ni – $5,2 \pm 0,80$ мкг/л, Ti – $2,5 \pm 0,17$ мкг/л, V – $1,9 \pm 0,29$ мкг/л. Виявилося, що при ГКА на $\frac{1}{2}$ від контрольних значень в групі здорових виявилася більшими параметри Co і на $\frac{1}{4}$ Ti. При порівнянні одних і тих же хворих основної групи до і після операції встановлено (Табл. 6.), що ендопротезування суглобів (а були використані кобальто-хромові штучні зчленування) викликає ще більше зростання в крові показників Co на 23% ($t=2,32$, $p=0,043$) і Cr на 40% ($t=2,81$, $p=0,018$). [28].

Через 2-3 місяці після операції вже був достовірно більшим вміст у крові Co на 89%, Cr на 75%, Mo на 44%, Ni на 49% і Ti на 45%. Необхідно відзначити, що в осіб з імплантованими Co-Cr-протезами підвищуються рівні в крові цих мікроелементів, а ступінь збільшення їх змісту прямо співвідноситься з кількістю віддалених після операції ускладнень [29,30].

Таблиця 6

**Показники металів в крові хворих на ГКА
до і після ендопротезування суглобів ($M \pm SD \pm SE$)**

Показники	Етап обстеження		Відмінності груп	
	до операції (n=11)	після операції (n=11)	t	p
Al, мкг/л	2,7 $\pm$ 1,50 $\pm$ 0,45	2,7 $\pm$ 1,34 $\pm$ 0,40	0,22	0,831
Co, мкг/л	12,5 $\pm$ 5,04 $\pm$ 1,52	15,4 $\pm$ 6,71 $\pm$ 2,03	2,32	0,043
Cr, нг/л	1,5 $\pm$ 0,77 $\pm$ 0,23	2,1 $\pm$ 0,62 $\pm$ 0,19	2,81	0,018
Mo, мкг/л	2,0 $\pm$ 0,91 $\pm$ 0,28	2,3 $\pm$ 0,53 $\pm$ 0,16	1,68	0,124
Ni, мкг/л	5,2 $\pm$ 2,67 $\pm$ 0,80	5,8 $\pm$ 1,83 $\pm$ 0,55	1,70	0,121
Ti, мкг/л	2,5 $\pm$ 0,57 $\pm$ 0,17	2,9 $\pm$ 0,37 $\pm$ 0,11	2,19	0,053
V, мкг/л	1,9 $\pm$ 0,95 $\pm$ 0,29	1,9 $\pm$ 0,77 $\pm$ 0,23	0,18	0,861

Co відноситься до контактних алергенів, тому найбільш інтенсивно вивчається його можлива роль у суглобовому запаленні після артропластики з використанням протезів з цим металом. Імуноцити на вплив Co реагують проліферативною відповіддю, причому такий ефект нівелюється протифіброblastними антитілами [31]. Запальна реакція на металеві імплантанти, що містять Co і Cr, може супроводжуватися формуванням асептичних остеонекрозів. Було відзначено, що після ендопротезування суглобів приблизно через

6-9 місяців відбувається збільшення в сироватці крові концентрації Co і Cr, але після 15 місяців ці показники поступово приходять до вихідного рівня [28,32].

Ступінь змін концентрації Al в крові після ендопротезування суглобів прямо корелює з вихідним рівнем Co в волоссі, які, як відомо, тривалий час накопичують метали-мікроелементи, а динаміка Cr прямо співвідноситься з вмістом в волоссі Ti. Ступінь змін в крові параметрів Ti має зворотні кореляційні зв'язки зі значеннями в волоссі Ni і того ж Ti. Зазначене стосується і до параметрів ванадіємії. За даними багатofакторного дисперсійного аналізу Уїллоксона-Рао, на інтегральну динаміку показників металів в крові хворих на ГКА після імплантації протезів суглобів впливають вихідний показник GWI і тяжкість перебігу спондилоартрозу міжхребцевих зчленувань. Як свідчить однофакторний дисперсійний аналіз Брауна-Форсайта, на ступінь змін показників Co і Cr після ендопротезування суглобів впливає вихідна рентгенологічна стадія захворювання, а на динаміку вмісту Ni - CWI.

На підставі вивчення в крові і волоссі концентрації металів, які містяться в ендопротеза колінних і кульшових зчленувань (Al, Co, Cr, Fe, Mo, Ni, Ti, V), доведена їх клініко-патогенетична значущість в запуску переважно механізму аутоімунної агресії або оксидантного стресу в залежності від «вегетативного паспорту» пацієнта; встановлена динаміка показників до і після ендопротезування суглобів, виділені критерії, що дозволяють прогнозувати перебіг захворювання та розвиток «металозу». Виявлений тісний зв'язок електролітних порушень з «вегетативним паспортом» пацієнта дозволяє

розробити підходи по використанню гомеокінетичного харчування для профілактики металозу.

Висновки. Порухення «мікроелементного портрету» пацієнта при суглобовому синдромі визначаються його генотипом (вегетативним паспортом) і фенотипом. Індекс кальцієвого балансу виявився інформативним критерієм виділення форми артропатії і коморбідності. Ендопротезування великих суглобів часто викликає «металоз», який впливає на механізми запалення / загосення. У ваготоніків на тлі кальцій-дефіцитної коморбідності і схильності до остеопорозу (ІКБ <1.0) після ендопротезування спостерігаються електролітні зрушення, гіпоергічне запалення з набряком, алергічним, гіперпластичним компонентом на тлі алкалозу (псевдопухлинне), яке реалізується через механізми аутоімунної агресії. У симпатотоніків на тлі кальцій-залежної коморбідності і схильності до атеросклерозу (ІКБ > 1,0) після ендопротезування відзначають електролітні порушення, гіперергічного запалення з вираженою деструкцією, на тлі імуносупресії, переважання катаболічних гормонів і ацидозу (асептичний остеонекроз), яке реалізується через механізми оксидантного стресу. Виразність металоза залежить від хімічного складу ендопротеза і «вегетативного паспорта» хворого. Для його профілактики ваготонікам доцільно рекомендувати конструкції з титану і спеціальної сталі, що містять в сплаві мікроелементи: Cr, Co, Fe, Zn, які підсилюють активність симпатичної системи. Симпатотонікам показані керамічні та титанові ендопротези що містять мікроелементи: V, Mo, Ni, Al, які, навпаки, активують парасимпатичну систему. Корекцію елементозів у хворих після ендопротезування здійснюють адаптаційною гомеостатичною дієтою.

Список використаних джерел:

1. Алексеева Л.И., Таскина Е.А., Кашеварова Н.Г. Остеоартрит коленных суставов и метаболический синдром: новые подходы к терапии. *Научно-практическая ревматология*. 2018. № 2. Т. 56. С.157-163.
2. Каратеев А.Е., Лиля А.М. Остеоартрит: современная клиническая концепция и некоторые перспективные терапевтические подходы. *Научно-практическая ревматология*. 2018. № 1. Т.56. С. 70-81.
3. Leung Y.Y., Ma S., Noviani M., Wong S.B. Validation of screening questionnaires for evaluation of knee osteoarthritis prevalence in the general population of Singapore. *Int J Rheum Dis*. 2018. Vol. 21. № 3. С. 629-638.
4. Nelson A.E. Osteoarthritis year in review 2017: clinical. *Osteoarthritis Cartilage*. 2017. Vol. 26. No. 3. P. 319-325.
5. Храмов А.Э., Макаров М.А., Макаров С.А., Бялик Е.И. Местные осложнения эндопротезирования тазобедренного и коленного суставов у пациентов с ревматоидным артритом и остеоартритом. *Научно-практическая ревматология*. 2017. № 5. Т 55. С. 549-554.
6. Van Hamersveld K.T., Marang-Van De Mheen P.J., Nelissen R.G.H.H., Toksvig-Larsen S. Migration of all-polyethylene compared with metal-backed tibial components in cemented total knee arthroplasty. *Acta Orthopedica* 2018. Vol. 89. No. 4. P. 412-417.
7. Jones C.A., Beaupre L.A., Johnston D.W.C., Suarez-Almazor M.E. Total joint arthroplasties: current concepts of patient outcomes after surgery. *Rheumatic Disease Clinics of North America*. 2007. Vol. 33. No. 1. P. 71-86.
8. Colotti G., Ilari A., Boffi A., Morea V. Metals and metal derivatives in medicine. *Mini Rev Med Chem*. 2013. Vol. 13. No. 2. P. 211-221.
9. Lanocha-Arendarczyk N., Kosik-Bogacka D.I., Prokopowicz A., Kalisinska E. The effect of risk factors on the levels of chemical elements in the tibial plateau of patients with

osteoarthritis following knee surgery. *Biomed Res Int*. 2015. 2015:650282.

10. Wu B, Leng X, Xiu Z, Yan J. Microstructural evolution of SiC joints soldered using Zn-Al filler metals with the assistance of ultrasound. *Ultrasonics Sonochemistry*. 2018. No. 44. P. 280-287.

11. Mulhern J.L., Protzman N.M., White A.M., Brigido S.A. Salvage of failed total ankle replacement using a custom titanium truss. *J Foot Ankle Surgery* 2016. Vol. 55. No. 4. P. 868-873.

12. Rahm S, Zingg PO. Indications for joint replacement: Total hip arthroplasty. *Z Rheumatol*. 2018. Vol. 77. No. 1. P. 55-65.

13. Bonanzinga T., Gehrke T., Zahar A., Zaffagnini S. Are trabecular metal cones a valid option to treat metaphyseal bone defects in complex primary and revision knee arthroplasty? *Joints*. 2017. Vol. 6. No. 1. P. 58-64.

14. Lehtovirta L., Reito A., Parkkinen J., Peräniemi S. Association between periprosthetic tissue metal content, whole blood and synovial fluid metal ion levels and histopathological findings in patients with failed metal-on-metal hip replacement. *PLoS One*. 2018. Vol. 13. No. 5. e0197614.

15. Kuba M., Gallo J., Pluháček T., Hobza M. Content of distinct metals in periprosthetic tissues and pseudosynovial joint fluid in patients with total joint arthroplasty. *Journal of Biomedical Materials research. Part B, Applied Biomaterials*. 2018. Vol. 107. No. 2. P. 454-462.

16. Фізична, реабілітаційна та спортивна медицина : підручник / В. М. Сокрут та ін.; за заг. ред. В. М. Сокрута. Краматорськ: Каштан, 2019. 480 с.

17. Hallab N.J., Anderson S., Stafford T. Lymphocyte responses in patients with total hip arthroplasty. *J Orthop Res*. 2005. Vol. 23. No. 2. P. 384-391.

18. Goodwin M.L., Spiker W.R., Brodke DS, Lawrence BD. Failure of facet replacement system with metal-on-metal bearing surface and subsequent discovery of cobalt allergy: report of 2 cases. *J Neurosurg Spine*. 2018. Vol. 29. No. 1. P. 81-84.

19. Grote C.W., Cowan P.C., Anderson D.W., Templeton K.J. Pseudotumor from metal-on-metal total hip arthroplasty causing

unilateral leg edema: case presentation and literature review. *BioResearch Open Access*. 2018. Vol. 7. No. 1. P. 33-38.

20. Синегубов ДА. Дифференцированное эндопротезирование тазобедренного сустава в условиях остеопении и остеопороза у больных с ревматоидным артритом. *Медицина сьогодні і завтра*. 2015. № 2. Т.67. С. 105-112.

21. Thienpont E., Berger Y. No allergic reaction after TKA in a chrome-cobalt-nickel-sensitive patient: case report and review of the literature. *Knee Surg Sports Traumatol Arthrosc*. 2013. Т. 21. No. 3. С. 636-640.

22. Cadossi M, Chiarello E, Savarino L, Mazzotti A, Tedesco G, Greco M et al. Fast growing pseudotumour in a hairdresser after metal-on-metal hip resurfacing: a case report. *Eur Rev Med Pharmacol Sci*. 2014. Т. 18. No. 1. С. 29-33.

23. Gupta R, Phan D, Schwarzkopf R. Total knee arthroplasty failure induced by metal hypersensitivity. *Am J Case Rep*. 2015. No. 16. P. 542-547.

24. Dörner T., Haas J., Loddenkemper C., von Baehr V. Implant-related inflammatory arthritis. *Nat Clin Pract Rheumatol*. 2006. Vol. 2. No. 1. P. 53-56.

25. Syniachenko O.V., Yehudina Y.D., Sokrut N.V. Metals, included in the prosthetic knee joints, in the patients' body with gonarthrosis. *DSJ*. 2018. No. 9. P. 33-35.

26. Сокрут Н.В., Климовицкий Ф.В., Синяченко О.В. Металлы в волосах больных гонартрозом, входящие в протезы коленных суставов. *Травма*. 2018. № 1. Т.19. С. 110-115.

27. Синяченко О.В., Сокрут М.В., Климовицкий Ф.В., Сокрут О.П. Клініко-патогенетична роль ендогенних та екзогенних металів при гонококсартрозі, що містяться в протезах колінних й кульшових суглобів. *Буковинський медичний вісник*. 2018. № 2. Т.23. С. 83-89.

28. Климовицкий Ф.В., Сокрут Н.В., Синяченко О.В., Сокрут О.П. Динамика уровня металлов в крови больных гонококсартрозом после эндопротезирования коленных и тазобедренных суставов. *Травма*. 2018. № 6. Т. 19. С.13-18.

29. Hansen T.B., Dremstrup L., Stilling M. Patients with metal-on-metal articulation in trapeziometacarpal total joint arthroplasty may have elevated serum chrome and cobalt. *J Hand Surg (Eur Vol)*. 2013. Vol. 38. No. 8. P. 860-865.
30. Milošev I., Levašič V., Vidmar J., Kovač S. pH and metal concentration of synovial fluid of osteoarthritic joints and joints with metalreplacements. *J Biomed Mater Res B Appl Biomater*. 2017. Vol. 105. No. 8. P. 2507-2515.
31. Thomssen H., Hoffmann B., Schank M.. Cobalt-specific T lymphocytes in synovial tissue after an allergic reaction to a cobalt alloy joint prosthesis. *J Rheumatol*. 2001. Vol. 28. No. 5. P. 1121-1128.
32. Back D.L., Young D.A., Shimmin A.J. How do serum cobalt and chromium levels change after metal-on-metal hip resurfacing? *Clinical Orthopaedics Related Research*. 2005. No. 438. P. 177-181.

§ 3.3 МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМУ ВЗАЄМОДІЇ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ В МЕЖАХ ОДНОГО ГОСПІТАЛЬНОГО ОКРУГУ НА ПРАКТИЦІ

Вступ. В Україні, незважаючи на суперечливість засад, визначених Національною службою здоров'я, невідповідність їх Конституції і незадоволення суспільства, продовжується реформа системи охорони здоров'я. Зміни, внесені до законом України №421-IX (20.12.2019) щодо невідкладних заходів у сфері охорони здоров'я [1] в «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (1993 р.) передбачають: «З метою забезпечення територіальної доступності якісної медичної допомоги населенню створюється госпітальний округ» [2].

Процес створення госпітальних округів розпочався у 2017 році, він мав на меті оптимізувати кількість державних медичних установ та покращити систему медичного забезпечення країни. Межі та склад госпітальних округів мали визначатись так, щоб жителі мали доступ до вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги у своєму госпітальному окрузі.

П. Ковтонюк, заступник міністра охорони здоров'я України, на відеоконференції «Healthcare reform and decentralization» (04.08.2017) говорив: «Питання госпітальних округів безпосередньо пов'язане із якістю надання спеціалізованої – вторинної медичної допомоги – в стаціонарних лікарнях. (...) Госпітальні округи створюються для того, щоб краще організувати та наблизити до людини спеціалізовані медичні послуги. (...) люди, які живуть в ОТГ потребують не тільки первинної допомоги, скажімо, сімейного лікаря. Багатьом потрібна і спеціалізована медична допомога в стаціонарних

лікарнях. А це як раз питання інфраструктури вторинного рівня» [3].

За мету заснування госпітальних округів ставилося перенесення ближче до людей медичних послуг, які наразі доступні лише в містах обласного значення, зокрема, кардіохірургічні, нейрохірургічні, діалізні тощо. «Допомога, заради якої люди зараз їдуть по 3-4 години до обласних центрів, має надаватися жителям в опорних лікарнях інтенсивного лікування другого рівня. В ідеалі вони мають бути в центрі кожного госпітального округу», – говорив П. Ковтонюк [3].

Кінцевою метою визначалося забезпечення повного комплексу вторинних медичних послуг для жителів госпітального округу. Госпітальний округ повинен мати такий набір закладів, щоб на його основі в перспективі можна було створити сучасну ефективну медичну мережу. До складу госпітального округу повинно входити не менше однієї багатопрофільної лікарні інтенсивного лікування першого та/або другого рівня та інші заклади охорони здоров'я [4].

27 листопада 2019 р. КМУ ухвалив рішення про створення в кожній області одного госпітального округу – для оптимізації мережі медичних установ. У результаті Україна перейде на модель: одна область – один госпітальний округ [5]. Отже, питання доступності і наближення комплексу медичних послуг до кожного громадянина країни, незалежно від того, де він проживає, залишається відкритим.

В межах нашого дослідження актуальними та цікавими є публікації: «Національна стратегія охорони здоров'я: погляд медичної спільноти» А. Устинова [6]; «Організація служби управління госпітальною допомогою» М. Мамчин, І. Фуртак, І.Паробецької [7] (погляд науковців-управлінців); «Засади

національної стратегії охорони здоров'я України» П. Клименка, С. Ханенка, Т. Бутківської (погляд громадських активістів) [8].

Мета статті роботи полягає в дослідженні теоретичних і методологічних основ механізму практичної взаємодії медичних закладів в межах одного госпітального округу. Дослідження механізму взаємодії закладів охорони здоров'я у процесі надання медичної допомоги в госпітальному окрузі загалом передбачає використання комплексного підходу, що включає системний аналіз, проблемний (ситуаційний) аналіз, причинно-наслідковий аналіз, аналіз державної політики.

Виклад основного матеріалу. У законі «Основи законодавства України про охорону здоров'я» із змінами 2019 р. визначено: «Госпітальний округ – це сукупність закладів охорони здоров'я та фізичних осіб – підприємців, які зареєстровані в установленому законом порядку та одержали ліцензію на право провадження господарської діяльності з медичної практики, що забезпечують медичне обслуговування населення відповідної території. У межах госпітального округу визначаються опорні заклади охорони здоров'я» [2].

У постанові Кабінету Міністрів України «Деякі питання створення госпітальних округів» визначено: «госпітальний округ – це функціональне об'єднання закладів охорони здоров'я, розміщених на відповідній території, що забезпечує надання вторинної (спеціалізованої) та госпітального етапу екстреної медичної допомоги населенню такої території» [9].

Порядок створення госпітальних округів та перелік опорних закладів охорони здоров'я затверджує Кабінет Міністрів України. Загалом в Україні заклади охорони здоров'я можуть створюватися і функціонувати як державні, комунальні чи приватні установи, або ж засновуються на змішаній формі

власності. В кожному госпітальному окрузі органи місцевого самоврядування на основі плану розвитку можуть самостійно формувати мережу закладів охорони здоров'я комунальної форми власності, а також створювати, закривати, реорганізувати, перепрофілювати комунальні заклади охорони здоров'я.

Згідно затвердженого КМУ «Порядку створення госпітальних округів», вони створюються з метою організації мережі закладів охорони здоров'я на території областей. Передбачається, що ця мережа, реалізуючи державну політику у сфері охорони здоров'я, дасть змогу вирішити ряд проблем (рис. 1).

Суб'єктами госпітальних округів є учасники госпітального округу та надавачі медичних послуг, які мають утворювати спроможну мережу – сукупність закладів охорони здоров'я та фізичних осіб – підприємців, які здійснюють господарську діяльність з медичної практики та мають функціональні потужності, здатні забезпечувати надання якісної, комплексної, безперервної і орієнтованої на пацієнта медичної допомоги відповідно до соціально-демографічних характеристик населення, особливостей його розселення на відповідній території. Учасниками госпітального округу є органи, уповноважені управляти комунальними та державними закладами охорони здоров'я, а також керівники приватних закладів охорони здоров'я (за їх згодою), які забезпечують надання вторинної (спеціалізованої) та госпітального етапу екстреної медичної допомоги в межах АРК, області [9].

Рис. 1. Проблеми охорони здоров'я, які має вирішити впровадження госпітальних округів. Джерело: створено за: [9].

Створення госпітальних округів має на меті впорядкування мережі медичних закладів таким чином, щоб у громадян був гарантований фізичний і часовий доступ до якісної медичної послуги будь-якого рівня і будь-якої сфери. Впорядкувати госпітальні округи мають за двома принципами: 1) має бути забезпечена доступність громадянина до якісної допомоги; 2) заклади, де надається ця допомога, повинні мати належне навантаження, щоб підтримувати належну кваліфікацію медичних фахівців [10].

Кожен госпітальний округ – це функціональна мережа медичних закладів, яка повинна забезпечити пацієнту доступність закладу, де йому в разі гострого стану нададуть якісну допомогу. Госпітальний округ – це також інструмент співробітництва громад обласних центрів, районів, ОТГ щодо

розташування закладів вторинної медичної допомоги. Це співробітництво реалізується за посередництва госпітальних рад, які створюються у кожному госпітальному окрузі. Завдання госпітальних рад – планування, визначення перспектив, як можуть і мають розвиватися лікарні, розташовані в різних населених пунктах і входять до одного госпітального округу.

Обласними держадміністраціями мають розроблятися плани розвитку госпітального округу з урахуванням пропозицій, наданих госпітальними радами, які включають зокрема:

- оптимальний розподіл функцій щодо надання медичної допомоги між учасниками госпітального округу та визначення напрямів та обсягу медичної допомоги, що повинна надаватися медичними закладами на його території, відповідно до маршрутів пацієнтів у процесі отримання послуг вторинної (спеціалізованої) та госпітального етапу екстреної медичної допомоги;

- опис маршрутів пацієнтів в межах госпітального округу [9].

Формування госпітальних округів потребує інтеграції первинної і стаціонарної допомоги. В Україні в межах госпітальних округів можлива інтеграція двох видів – горизонтальна та вертикальна. Горизонтальна інтеграція – розподіл медичних послуг між лікувальними рівнями гарантується координуючою системою, яка використовує метод «ведення пацієнта» і клінічні настанови (модель керованої медичної допомоги). Вертикальна інтеграція передбачає, що пацієнт рамках однієї організації може отримувати медичну допомогу будь-якого рівня, як стаціонарну, амбулаторну, так і вдома (багаторівнева модель).

Структуру і механізм функціонування госпітального округу можна представити таким чином (рис. 2).

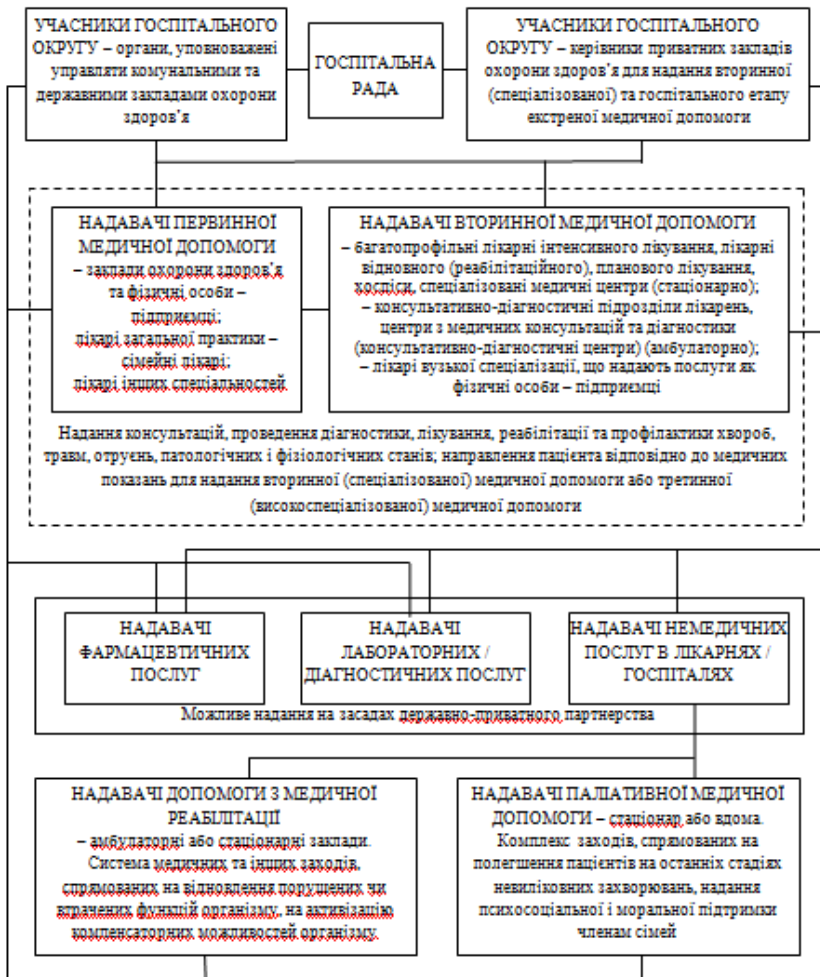

Рис. 2. Структура і взаємодія в межах госпітального округу. Створено автором

Горизонтальна інтеграція практикується в Данії, Нідерландах, Фінляндії, Швеції, де сформувалися лікарські

об'єднання для надання медичної допомоги; координація їх взаємодії здійснюється на основі клінічних настанов, програм ведення пацієнтів. В Німеччині великі багатoproфільні лікувально-профілактичні установи об'єднують первинну допомогу, служби діагностики та спеціалізовану медичну допомогу.

Вертикальна інтеграція характерна для Великобританії. Медичні організації різних рівнів тут об'єднані в єдину мережу і утворюють «внутрішній ринок» медичних послуг. Пріоритетом є первинна ланка охорони здоров'я, а фінансування здійснюється за загальним поособовим нормативом. Об'єктом фінансування є не окремі госпітальні установи, поліклініки чи центри первинної медико-санітарної допомоги, а весь комплекс медичних установ [7].

Особливості вертикально-інтегрованої моделі медичної допомоги:

- 1) договірні взаємозв'язки між єдиним замовником медичних послуг і об'єднаною мережею лікувально-профілактичних закладів;
- 2) договірні взаємозв'язки всередині єдиного спільного комплексу лікувально-профілактичних установ;
- 3) фінансування єдиним замовником разом усієї мережі лікувально-профілактичних закладів;
- 4) фінансові взаємозв'язки ґрунтуються на визначеному поособовому нормативі (визначається на одного жителя незалежно від обсягу надаваних послуг);
- 5) взаємозв'язок фінансових і організаційних заходів управління структурою надання послуг.

У міжнародній управлінській медичній практиці така система називається «керована медична допомога». Вона

максимально орієнтована на потреби пацієнта та надається на основі тісної співпраці (взаємодії і координації) між постачальниками первинної та спеціалізованої медичної допомоги в рамках єдиного медичного та фінансового поля, з чітким розподілом функцій і загальною відповідальністю за кінцевий результат [11].

Національна служба здоров'я України (центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державних фінансових гарантій медичного обслуговування населення за програмою медичних гарантій) вбачає в такому підході до організації медичної допомоги можливість збільшити зацікавленість усіх лікувально-профілактичних закладів у підвищенні якості медичних послуг, в економічній ефективності як всієї мережі, так і кожної окремої ланки (сімейних лікарів, поліклінік, стаціонарних відділень, реабілітаційних служб тощо). Також важлива у цьому процесі спільна відповідальність за результат. Усі елементи мережі повинні, окрім власного інтересу в збільшенні обсягів надання послуг і збільшенні доходів своєї установи, бути зацікавлені в ефективній діяльності всього комплексу [12].

Зауважимо, що у вітчизняній системі охорони здоров'я вже давно лікарні функціонують у єдності з поліклініками, таким чином відбувалося й об'єднання послуг та фінансів, існувала така медична допомога під керівництвом органів управління охороною здоров'я. Така замкнута система була доволі ефективною, оскільки централізовано керувалася і контролювалася, медична допомога фінансувалася, в певній мірі здійснювалася профілактика хвороб.

Національна служба здоров'я України вважає, що сучасна система медичної допомоги так само має бути керована, але

розвиватися на ринкових засадах, включаючи страхування, фінансову відповідальність, договірні відносини, змагальність. Хоча аналіз її дій та гасел дозволяє припустити, що основна мета медичної реформи – жорсткий фінансовий контроль, скорочення витрат державного бюджету на медицину. Зауважимо, що частка ВВП на охорону здоров'я в Україні становить 3,41% [6], тоді як в розвинутих країнах Європи 6-7%.

Національна служба здоров'я хоче реформувати вітчизняну медицину таким чином, всі установи і служби, що приймають участь у діагностиці, лікуванні, а також профілактиці споріднених захворювань, були пов'язані єдиними фінансовими зобов'язаннями.

В інтегрованій системі надання медичної допомоги кожна ланка бере на себе окремі зобов'язання щодо обсягу надання медичних послуг і поділяє фінансові ризики з іншими ланками. Взаємозв'язки між ними формуються на основі угоди. У ній визначаються: 1) види послуг, що надаються; 2) фінансові зобов'язання сторін; 3) частка поособового нормативу, що припадає кожній стороні угоди.

Інтегрована медична система – це узгоджений механізм і структура надання медичної допомоги пацієнтам. Медична допомога – це діяльність направлена на охорону здоров'я, профілактику захворювань (регулярні профілактичні й стоматологічні огляди, огляди дитини, основні щеплення, огляди для лікування хронічних захворювань, скринінг раку), екстренну медичну допомогу, стаціонарне та амбулаторне лікування, послуги спеціалістів, охорону психічного здоров'я, догляд за зубами, фізіотерапію, реабілітацію, хоспіси, паліативну допомогу, фармацевтичну допомогу, експертизу непрацездатності. Медична допомога – загальнолюдська

категорія без вартісної оцінки та не є економічною категорією. Медична допомога складається з набору медичних послуг [8].

Медична послуга це комплекс дій надавача медичних послуг при наданні медичної допомоги (діагностичних, лікувальних, пов'язаних із забезпеченням медикаментами та засобами медичного призначення, спрямованих на відновлення працездатності, одужання, тривале покращення стану здоров'я, тощо), що має вартісну оцінку кожної такої дії (праця, медикаменти, інші затрати на надання медичної допомоги) та підлягає оплаті.

Медична допомога надається відповідно до галузевих стандартів (протоколів) надання медичної допомоги. Ресурсне забезпечення медичної допомоги (медичні послуги та їх оплата) відбувається на основі обліку медичних послуг при наданні медичної допомоги за медико-економічними стандартами складеними та розрахованими на підставі галузевих стандартів (протоколів) надання медичної допомоги [8].

В системі інтегрованої медичної допомоги лікування здійснюється за клінічними протоколами, які формуються на основі кращої, емпірично доведеної, клінічної практики. Таким чином забезпечується якість послуг та їх економічна ефективність.

Для координації надання медичних послуг учасники використовують затверджені клінічні протоколи; надавачі послуг всіх рівнів повинні слідувати цим протоколам. Сімейний лікар на основі клінічних протоколів створює медичний маршрут кожного пацієнта. При вертикальній і горизонтальній інтеграції він забезпечує механізм «гроші йдуть за пацієнтом».

Можна визначити механізм взаємодії медичних установ в інтегрованій системі медичної допомоги (таблиця).

Елементи та механізм взаємодії медичних установ
інтегрованої системи*

Елементи взаємодії	Механізм взаємодії
Кооперація медичних установ і встановлення, а потім досягнення спільних цілей за обсягом медичної допомоги і надаваних медичних послуг.	Розробка спільного плану дій щодо надання медичних послуг з визначеними ролями, завданнями і відповідальністю.
Взаємопов'язане управління медичною допомогою і наданням медичних послуг.	Аналіз діяльності кожної ланки системи. Використання новітніх технологій. Визначення раціонального медичного маршруту пацієнтів. Стимулювання кожної ланки.
Спільна розробка і впровадження клінічних протоколів (стандартів) лікування.	Дотримання клінічних протоколів (стандартів) лікування усіма ланками системи.
Взаємопов'язаність окремих ланок надання медичної допомоги спільними економічними інтересами.	Інтегрування всіх фінансів. Формування поособового нормативу.
Встановлення зв'язків між учасниками інтегрованої системи надання медичної допомоги на основі угод.	Визначення частки кожної ланки в поособовому нормативі з попередньою (проспективною) оплатою.
Розподіл отриманого прибутку на основі угоди.	Відповідно до частки кожної ланки в поособовому нормативі.
Оцінювання виконання фінансових планів.	Встановлення контрольних цифр. Заохочення за економію усі ланки разом.

Джерело: *Створено автором

Медична інтеграція, взаємозв'язки між різними установами, медичними працівниками, координація медичних послуг має забезпечити ефективну медичну допомогу всім жителям госпітального округу. Модель вертикальної інтеграції дозволяє усунути межі між первинною і вторинною медичною допомогою.

Схема механізму надання медичної допомоги у госпітальному окрузі може виглядати таким чином (рис. 3).

Зв'язок між різними постачальниками первинної та вторинної медичної допомоги можна забезпечити на основі угод за напрямками інтеграції – клінічним, організаційним і фінансовим. Це дозволить координувати медичну допомогу жителям певного госпітального округу або пацієнтам певної категорії, забезпечити наступність медичних послуг в рамках інтеграції, чи то вертикальної, чи горизонтальної.

Координація діяльності окремих юридичних осіб медичної сфери в межах госпітального округу може здійснюватися завдяки горизонтальній інтеграції, зокрема, шляхом створення медичного об'єднання. Тоді координація їх діяльності, розподіл поособового нормативу здійснюється в рамках клінічних протоколів, також медичних маршрутів пацієнтів, побудованих сімейними лікарями з дотриманням принципу «гроші йдуть за пацієнтом».

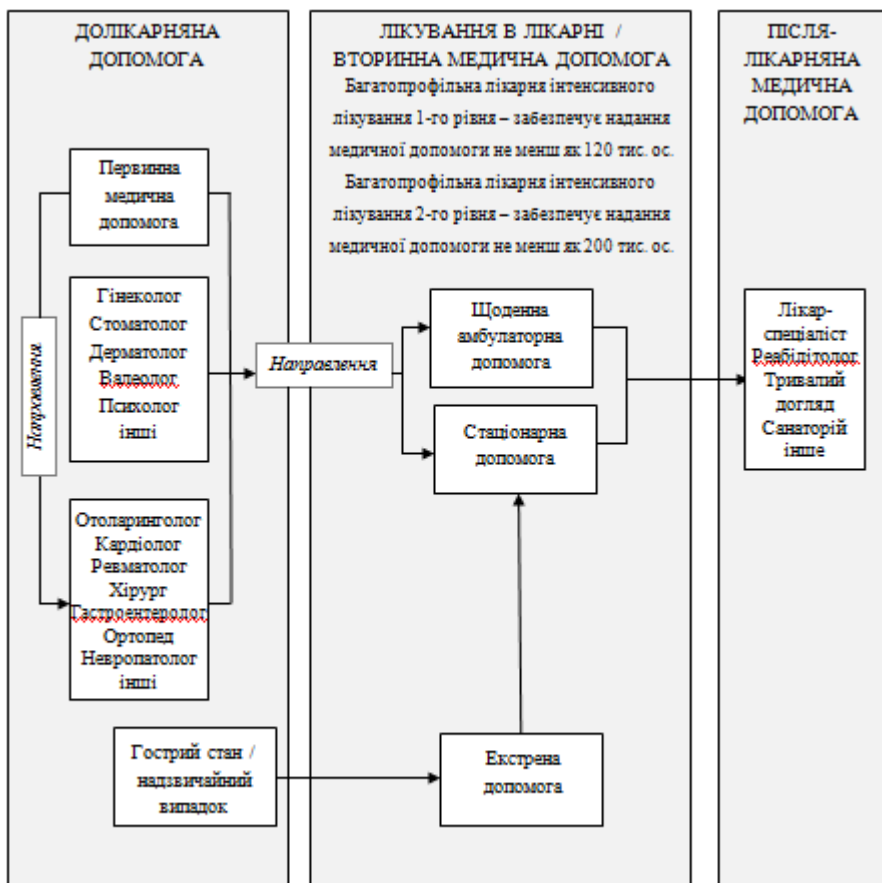

Рис. 3. Схема механізму надання медичної допомоги у госпітальному окрузі. Джерело: створено автором

Якщо в госпітальному окрузі є багатопрофільна лікарня, самостійна і спроможна з точки зору лікування та діагностики медична установа, то найбільш доцільною є організація всіх видів медичної допомоги в одному комплексі, пріоритетом при цьому має бути первинна ланка – вертикальна інтеграція. Фінансування медичної допомоги, всіх її видів, при вертикальній інтеграції здійснюється єдиним замовником згідно поособового

нормативу відповідно до кількості жителів території госпітального округу. Формування сімейними лікарями медичних маршрутів пацієнтів здійснюється теж за клінічними протоколами. З метою доцільного розподілу поособового нормативу між підрозділами комплексу утворюється «внутрішній ринок» медичних послуг.

Система охорони здоров'я, створена на основі моделі інтеграції, на думку науковців, дозволить ефективного перерозподіляти потоки пацієнтів і фінансів через первинну ланку охорони здоров'я [7].

Такий підхід дозволить замовнику медичних послуг планувати вторинну допомогу за видами захворювань і послуг на основі глобального бюджету [13], перерозподіляти потоки хворих через первинну ланку з використанням принципу «гроші йдуть за пацієнтом», коригувати фінансове забезпечення медичних стаціонарів.

Висновки. В Україні Національною службою здоров'я пропонується, на заміну клінічного, організаційного та фінансового розділення, впровадження комплексної взаємодії між закладами первинної медицини і лікарняними установами в межах госпітального округу, на основі їх тісної співпраці, координації діяльності, розподілу обов'язків між ланками системи, а також спільної відповідальності за результат. Форми такої взаємодії і координації залежать від місцевих умов, наявної ситуації, існуючої бази медичних закладів, її відповідності потребам жителів госпітального округу. Координація між закладами первинної медико-санітарної допомоги і лікарнями може здійснюватися на основі горизонтальної або вертикальної інтеграції. Інтеграція медичної системи – це узгодження

діяльності закладів надання медичної допомоги різних рівнів (клінічне, організаційне, фінансове).

Наразі дискусійними залишаються питання: як можна підвищити якість послуг, скоротивши при цьому витрати на медичні послуги; де буде працювати когорта молодих фахівців, які щороку випускаються медичними вузами, якщо реформа передбачає оптимізацію медичних установ, що тягне за собою скорочення медичних кадрів; йде тотальне скорочення українського населення як за рахунок смертності, так і відтоку молоді за кордон – не лікуючи своїх громадян, не дбаючи про здоров'я нації Україна ризикує стати полем для засіву арабів з країн третього світу; розрахунок потреби в медичних послугах з кожним наступним роком не буде відображати реальний стан захворюваності, оскільки в лікарні, де державним коштом фінансується лише мінімальна допомога, будуть приходити лише забезпечені громадяни, а таких в нашій державі небагато; відкритим є питання податків, які кожен працюючий громадянин сплачує в обсязі третини доходу, але в результаті не зможе отримати необхідну медичну допомогу; «страхова медицина» до цього часу не впроваджена, в той же час приклад Росії у цій сфері поки не дав позитивних результатів; наразі членами госпітальних округів є переважно управлінці, а не медики, відповідно реформа проводиться «зверху» без врахування саме медичних потреб населення і фахівців.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо невідкладних заходів у сфері охорони здоров'я. Закон України 421-IX, від 20.12.2019. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/421-20#n13>

2. Основи законодавства України про охорону здоров'я. Закон України (1993) 2801-XII. Редакція від 19.05.2020. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#n287>

3. Об'єднані громади та медреформа: що варто знати про госпітальні округи. 04.08.2017. – Режим доступу: <http://decentralization.uacrisis.org/hospitalni-okruhy>

4. Госпітальні округи: хто вирішує долю лікарень? Роз'яснює Міністерство охорони здоров'я. Січень, 2017. – Режим доступу: <https://moz.gov.ua/uploads/0/691-strategiya.pdf>

5. Уряд України санкціонував укрупнення госпітальних округів. – Режим доступу: <https://ua.interfax.com.ua/news/pharmacy/627086.html>

6. Устинов А.В. Національна стратегія охорони здоров'я: погляд медичної спільноти. XI/XII 2018. – Режим доступу: <https://www.umj.com.ua/article/134492/natsionalna-strategiya-ohoroni-zdorov-ya-poglyad-medichnoyi-spilnoti>

7. Організація служби управління госпітальною допомогою / Мамчин М. М., Фуртак І.І., Паробецька І. М., 2018 – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VNULPL_2018_892_22.pdf

8. Засади національної стратегії охорони здоров'я України / П. М. Клименко, С. М. Ханенко, Т. В. Бутківська, Г. В. Гусева, І. Д. Шкробанець, О. С. Коваленко, Т. І. Чабан, В. М. Дольнік, І. В. Найда, А. П. Гук. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uzn_2018_2_17

9. Деякі питання створення госпітальних округів. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 листопада 2019 р. № 1074. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1074-2019-%D0%BF>

10. МОЗ анонсувало створення госпітальних округів у кожній області 27 листопада, 2019. – Режим доступу: https://dt.ua/UKRAINE/moz-anonsuvalo-stvorenniya-gospitalnih-okrugiv-u-kozhniy-oblasti-331138_.html

11. Керована медична допомога як модель реформування охорони здоров'я адміністративної території /

Вишневецький В., Голунов А., А. Коньков. – Режим доступу: <http://personal.in.ua/article.php?ida=241>

12. Лікарі та пацієнти в Україні чекають на другий етап медичної реформи. Національна служба здоров'я України./ <https://nszu.gov.ua/novini/likari-ta-paciyenti-v-ukrayini-chekayut-na-drugij-etap-medic-203>

13. Солдатенко О. Глобальний бюджет як метод фінансування видатків на охорону здоров'я. – Режим доступу: <http://www.pravnuk.info/urukrain/1157-globalnij-byudzhet-yak-metod-finansuvannya-vidatkiv-na-oxoronu-zdorov-ya.html>

РОЗДІЛ 4. ПРАВО

§ 4.1 КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ ПРАВА ОБИРАТИ ТА БУТИ ОБРАНИМ

Вступ. На сучасному етапі державотворення України спостерігається значна увага органів публічної влади, політичних партій, міжнародних експертів і громадськості до інститутів прямої демократії. Особливо в останні роки очевидний прогрес в удосконаленні конституційно-правового регулювання інституту виборів, а також механізмів його реалізації на загальнонаціональному і місцевому рівнях.

Не дивлячись на періодичне акцентування на необхідності вивчення певних аспектів виборчого права, джерел і гарантій його забезпечення, все ж таки законодавча основа у сфері виборів в Україні не відзначалася стабільністю, а існуючі дослідження не завжди послідовні й системні. Варто згадати науковий доробок з даної проблематики Л. Гудзь, В. Демиденка, Н. Камінської, В. Кампа, Ю. Ключковського, Р. Князевича, М. Козюбри, В. Кравченка, А. Магери, О. Марцеляка, В. Нестеровича, А. Селіванова, С. Серьогіна, М. Смоковича, О. Совгірі, М. Ставнійчук, А. Стрижака, Ю. Тодики, В. Федоренка, О. Фрицького, В. Шаповала та ін. Права і свободи людини, їх гарантії певною мірою також досліджують і представники політичної, історичної науки, державного управління тощо.

Виклад основного матеріалу. Поняття як конституційно-правових гарантій, так і гарантій у сфері виборчого права є достатньо вживаними у юридичних джерелах. Однак, аналіз

наукових праць із вказаної тематики свідчить про різноманітність наукових підходів до розуміння категорій «юридичні гарантії» та «конституційно-правові гарантії». Певною мірою така ситуація зумовлена відсутністю визначення цього поняття у вітчизняному законодавстві. У цьому контексті зазначимо, що деякі країни навпаки активно використовують цю категорію у своїй правотворчості.

Наприклад, перший розділ Конституції Мексики має назву «Про права людини та їх гарантії» (ісп. *De los Derechos Humanos y sus Garantías*). Розділ 2 Конституції Бразилії називається «Фундаментальні права та гарантії», а у її тексті у багатьох статтях права людини закріплюються через проголошення гарантування цих прав. Зокрема, як показує аналіз Основного закону Бразилії, слово «гарантування» зустрічається у його тексті 82 рази.

У 2002 р. у Російській Федерації прийнято Федеральний Закон №67-ФЗ «Про основні гарантії виборчих прав і права на участь у референдумі громадян Російської Федерації». У цьому законі закріплене визначення гарантій виборчих прав, розкрито їх зміст та встановлено загальний порядок проведення виборів та референдумів на території РФ. У Туркменістані та Узбекистані тривалий час діяли закони про гарантії виборчих прав громадян, у яких визначалися їх поняття, види та система таких гарантій, але на сьогодні вони замінені відповідними виборчими кодексами.

Варто зазначити, що в Україні також пропонувалося прийняття Закону України «Про гарантії виборчих прав громадян» (реєстр. № 3434), який презентувався як спроба уніфікувати як визначення, так і механізми здійснення основних виборчих прав громадян України у всіх виборах та референдумах, проведення яких передбачено Конституцією України, та

встановити єдині механізми реалізації разом із можливостями судового захисту, які створюють гарантії здійснення виборчих прав громадян [1]. У червні 2004 р. цей законопроект був прийнятий у першому читанні, але подальший його розгляд не відбувся.

Неоднозначність наукових підходів щодо сутності ключових понять інституту гарантій, відсутність їх нормативного дефініціювання та наявність проблеми співвідношення обсягів цих понять, обумовлює необхідність розпочати наш аналіз поняття та змісту конституційно-правових гарантій права обирати та бути обраним з розгляду таких родових понять, як конституційно-правові гарантії та юридичні гарантії.

Юридичні гарантії є фундаментальною та дуже складною категорією права, яка досі не має уніфікованого підходу до розуміння її правової природи. Як слушно зазначає Н.А. Боброва: «В юридичній науці немає, мабуть, іншої такої категорії, яка б настільки часто згадувалася і мала б разом з тим настільки широку семантичну форму, що в неї вкладається самий різний зміст. Категорія ця –гарантії. В одних випадках ми говоримо про гарантії законності, в інших - про законність як гарантію, про гарантії правопорядку і про правопорядок як гарантію, про гарантії прав і свобод громадян та про права особистості як гарантії її свободи, про гарантії діяльності та про діяльність як гарантії, про гарантії компетенції і компетенції як гарантії, про гарантії відповідальності і відповідальність як гарантії і т.д» [2, с. 8]. Зазначену категорію розглядають як на загально-теоретичному рівні, так і в межах окремих інститутів та галузей права (інститут прав і свобод людини, юридичної відповідальності, трудове право, виборче право тощо).

В юридичній енциклопедичній літературі під гарантіями прав і свобод людини та громадянина розуміються умови, засоби, способи, які забезпечують здійснення в повному обсязі та всебічну охорону прав і свобод особи. Поняття «гарантії» (франц. *garantie* – забезпечення, порука) охоплює всю сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію прав і свобод, на усунення можливих перешкод їх повного або належного здійснення. Держава, яка закріплює права та свободи особи в законодавстві, бере на себе певні зобов'язання зі створення сприятливих умов для ефективного забезпечення останніх.

Розрізняють чотири види гарантії: економічні, політичні, ідеологічні та юридичні. Неухильне дотримання гарантії прав і свобод людини та громадянина є однією з умов розвитку демократії, законності, прогресу в усіх сферах суспільного життя [3, с. 555]. У цьому об'ємному визначенні поєднується тріада елементів змісту гарантії (умови, засоби, способи) та їх функціональне призначення (повна реалізація прав та їх охорона).

У теорії права під гарантіями розуміють систему умов, засобів, і способів, які забезпечують усім та кожному рівні правові можливості для виявлення, набуття та реалізації своїх прав та свобод [4-5]. Відповідно правові гарантії виступають компонентом теорії правового статусу особи, механізму реалізації права, системи державних органів із забезпечення прав і свобод особи, інституту права на працю, виборчого права тощо. У зв'язку з чим зміст правових гарантії часто розкривається крізь призму цих інститутів, відтворюючи структуру загальнотеоретичного розуміння гарантії.

Так, О.Ф. Скакун під гарантіями прав і свобод людини та громадянина пропонує розуміти систему соціально-економічних,

моральних, політичних, юридичних умов, засобів і способів, які забезпечують їх фактичну реалізацію, охорону та надійний захист. Без гарантій права та свободи людини і громадянина перетворюються на своєрідні «заяви про наміри», що не мають ніякої цінності ні для особи, ні для суспільства. Вчена зазначає що, проголошення будь-якого права людини, навіть закріпленого відповідними актами держави та її органів, – ніщо без реальних гарантій його здійснення [6, с.187]. У цьому визначенні додатково визначаються види умов, засобів і способів забезпечення та вказується на ще одну таку функцію гарантій, як захист прав і свобод людини та громадянина.

На переконання О.С. Мордовця гарантії – це система соціально-економічних, політичних, моральних, юридичних, організаційних передумов, умов, засобів і способів, які забезпечують рівні можливості особі для здійснення своїх прав, свобод та інтересів [7, с. 275].

Схожу позицію відстоює О.В. Петришин, який визначає гарантії прав і свобод людини та громадянина в якості системи загальних (політичних, економічних, духовних тощо) і спеціально юридичних засобів та інститутів, спрямованих на створення умов для реалізації прав людини, а також забезпечення їх всебічної охорони та захисту від порушень [8, с. 456]. Зазначена дефініція вказує на розвиток проблеми різновидів інструментів забезпечення прав і свобод людини та громадянина та включає не тільки їх перелік, а і поділ на загальні та спеціально юридичні.

Дещо вужчий підхід до змісту поняття гарантій використовують вчені С.П. Коталейчук та П.Я. Пісной, зокрема вони вказують, що гарантії прав і свобод особи – це юридичні засоби забезпечення повного, неухильного та безперешкодного здійснення кожним своїх прав і свобод, охорони прав і свобод від

можливих протиправних посягань та їх захисту від будь-яких незаконних порушень. При цьому вчені констатують, що часто під гарантіями розуміють також певні фактори або різноманітні умови забезпечення прав і свобод особи. Проте, фактори та умови самі по собі не належать до гарантій, вони виступають лише загальними передумовами забезпечення прав і свобод особи [9, с. 493]. Вузькість зазначеного підходу полягає у тому, що система умов та засобів забезпечення реалізації прав, яка становить зміст гарантій, обмежується лише юридичними засобами забезпечення відповідних прав.

М.В. Баглай під гарантіями розуміє правові засоби, що забезпечують реалізацію того чи іншого права людини і громадянина. Кожне право тільки тоді може бути реалізоване, коли йому відповідає чийсь обов'язок його забезпечити. Гарантії, по суті, і є обов'язки, стосовно конституційних прав і свобод це обов'язок держави» [10, с.247]. Такі учені як Н.М. Оніщенко та Н.М. Пархоменко, визначають сутність гарантій основних прав і свобод людини та громадянина як умови, які повинна створити держава для їх реалізації. За змістом гарантії основних прав і свобод є системою заходів, спрямованих на реалізацію прав (органи охорони здоров'я, соціального забезпечення тощо) [11, с. 14, 21].

Аналіз вищезазначених понять гарантій прав і свобод людини та громадянина свідчить про те, що при їх формулюванні було застосовано так званий системний підхід, який дозволив закласти в їх основу систему компонентів забезпечення реалізації прав. Водночас достатньо поширеним є розуміння гарантій крізь призму одного чи декількох компонентів такого забезпечення прав і свобод.

Так, В.В. Кравченко також вказує, що гарантії прав і свобод людини та громадянина – це умови та засоби, що забезпечують ефективну реалізацію прав і свобод кожною людиною та громадянином. Найвищою гарантією прав і свобод людини та громадянина є конституційний лад України, заснований на неухильному дотриманні Конституції і законів України, принципах природного права та загальноновизнаних нормах міжнародного права [12, с.152].

У свою чергу, Т.М. Заворотченко під гарантіями прав і свобод особи потрібно розує, по-перше, певні умови, за яких можлива найповніша та всебічна реалізація прав і свобод особи; по-друге, засоби, які ефективно забезпечують охорону та захист прав і свобод особи в разі їх незаконного порушення. Тобто, гарантії прав і свобод людини та громадянина як загальне поняття представляють собою основні умови і засоби, за допомогою яких кожна особа має можливість реалізувати свої права. При цьому поняття гарантій відрізняється від конституційно-правових гарантій тим, що останні встановлюються Основним Законом держави та іншими законодавчими актами [13, с.29].

Продовжуючи розгляд наукових підходів до розуміння гарантій прав і свобод людини та громадянина увагу привертає дуалістичний підхід, який забезпечує їх розгляд одночасно у двох напрямках: політичному (соціальному) та юридичному.

Наприклад, О.С. Мордовець стверджує, що гарантії представляють собою складне соціально-політичне та юридичне явище, яке характеризує щонайменше три аспекти: 1) пізнавальний; 2) ідеологічний; 3) практичний [6, с. 275].

Поряд з проаналізованою вище категорією «гарантії прав і свобод людини та громадянина» у юридичній науці активно досліджується сутність та розробляються категорії «гарантії

забезпечення» та «гарантії реалізації», у зв'язку з чим виникає потреба у розгляді останніх та встановленні їх співвідношення з іншими поняттями.

Зокрема, вчені С.Д. Гусарєв, А.Ю. Олійник та О.Л. Слюсаренко зазначають, що гарантії забезпечення прав і обов'язків – це відповідні умови та засоби, що сприяють перетворенню в життя проголошених прав і свобод та виконанню обов'язків [14, с. 241]. Словосполучення «гарантії забезпечення» часто зустрічаються і у назвах наукових праць, однак, з огляду на етимологію слова «гарантії», виникає питання змістовності та доцільності використання вказаного словосполучення.

Так, слово «гарантія» походить від фр. *garantie*, що у перекладі українською означає «забезпечення; запорука; умова, що забезпечує що-небудь». У тлумачних словниках наводиться кілька значень цього терміна: як забезпечення здійснення чого-небудь (порука) і як умова, яка забезпечує, підтверджує здійснення, виконання чого-небудь; гарантування як дія розглядається в якості синоніму захисту, забезпечення [15-16]. Отже, гарантія означає забезпечення чого-небудь, тому ці лексеми можна розглядати як синонімічні. На підтвердження цього слід розглянути і значення терміна забезпечення, зокрема у юридичній науці під правовим забезпеченням, як правило, і розуміють систему гарантій, засобів, способів, умов тощо. Що стосується «гарантій реалізації», то це поняття набуло поширення у дослідженнях інституту правового статусу особи та гарантування конституційних прав людини та громадянина.

А.М. Колодій та А.Ю. Олійник характеризують гарантії реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина як систему умов і засобів, що забезпечують у сукупності здійснення конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина.

Ефективність цієї системи залежить від різних чинників, але основним серед них є наявність визначених елементів у системі функціонування державної влади. До них належать: а) наявність Основного Закону, дія якого не може бути припинена довільно; б) визнання державної влади похідною від влади народу та Конституції; в) закріплення на конституційному рівні основних прав, свобод та обов'язків, засобів та умов їх здійснення; г) наявність незалежної судової влади; г) можливість захисту своїх прав в Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та міжнародних правозахисних організаціях. Система гарантій прав, свобод та обов'язків особи містить передумови політичного, економічного, соціального, ідеологічного, правового характеру, необхідні для їх реалізації, зокрема механізм їхньої охорони, захисту та відтворення [17, с. 261].

На думку К.Г. Волинка, слід розкривати категорію «гарантії реалізації прав і свобод людини» та її зміст через певні умови та засоби, які забезпечують реальне (фактичне) здійснення її прав і свобод – це сукупність установлених Конституцією норм, які виступають основним засобом захисту прав і свобод людини, а також певна система встановлених Конституцією правозахисних інститутів разом з основними принципами їх діяльності [18, с. 18].

Зазначимо, що у юридичній науці вже усталеними є категорії «гарантії захисту» та «гарантії охорони» прав і свобод. Виходячи із функціонального змісту гарантування, який становлять реалізація, охорона та захист, використання поняття гарантії реалізації, охорони чи захисту видається допустимим, та таким, що спрямовані на акцентування відповідного напрямку забезпечення. Тобто гарантування прав охоплює і гарантування реалізації цих прав, і, відповідно, ці поняття співвідносяться як ціле та частина.

Продовжуючи визначення обсягу поняття гарантування прав і свобод людини варто встановити підходи до розуміння його видового поняття – гарантування конституційних прав і свобод людини та громадянина. Так, у тлумачному словнику з конституційного права однойменні гарантії прав і свобод визначаються як сукупність установлених Конституцією процесуальних та інституціональних засобів захисту прав і свобод людини та громадянина, а також меж і умов їх можливих обмежень [19, с.121]. Зазначене поняття вирізняється тим, що його зміст включає лише таку функцію гарантування, як захист, а також достатньо спірний елемент гарантування – умови обмеження прав.

В.Ф. Погорілко та В.Л. Федоренко гарантіями конституційних прав і свобод людини розуміють систему умов і засобів, юридичних механізмів забезпечення належної реалізації визначених Конституцією та законами України прав і свобод людини та громадянина. Система гарантій конституційних прав і свобод представлена загальними і спеціальними (юридичними) гарантіями. Загальні гарантії визначаються рівнем розвитку основних сфер суспільного та державного життя – політичної, економічної, соціальної, культурної (духовної) та інших [20, с. 235].

З наведених дефініцій вбачається, що при їх формулюванні автори зосередили увагу лише на одному з трьох основних напрямів гарантування – реалізації прав і свобод і не зазначили про охорону та захист таких прав. Як нами було встановлено вище, у випадках наголошення на конкретному напрямі гарантування, який і утворює його зміст, вчені часто відображають це у самому понятті гарантій, уточнюючи їх вид (гарантії реалізації, гарантії захисту тощо). Такий підхід видається

вірним, оскільки через різноманітність авторських визначень поняття правових гарантій може виникнути концептуальна плутанина.

Змістовно ширше поняття конституційних гарантій прав і свобод людини та громадянина пропонують Н.К. Шаптала та Г.В. Задорожня, визначаючи їх як об'єктивні умови і засоби, які забезпечують фактичну реалізацію та всебічну охорону прав і свобод особи. Практична реалізація конституційних прав і свобод забезпечується двома категоріями гарантій: загальними та юридичними [21, с. 200].

Водночас, зустрічаємо підхід, за яким гарантії прав і свобод людини та громадянина завжди є конституційними, оскільки встановлені Конституцією та законами України, прийнятими на її виконання... [22, с.233]. На наш погляд, твердження про те, що гарантії прав і свобод людини та громадянина завжди є конституційними дисонує з усталеним у науці поділом права на галузі, вченням про загальні та додаткові правові гарантії. Зазначений підхід може невиправдано звужувати перелік таких гарантій, оскільки не всі закони є конституційними.

З вищенаведеного розгляду поняття «правові гарантії», його видових понять «гарантії прав людини та громадянина» та «гарантії конституційних прав і свобод людини» вбачається різноманітність наукових позицій щодо визначення їх сутності. Для цього автори розглянутих дефініцій використовують різні категорії, як-то: «система», «умови», «засоби», «способи», «механізми», «норми», «принципи», «вимоги», «інститути», «реалізація», «охорона», «захист». Водночас у всій сукупності проаналізованих наукових підходів можна виділити спільне у розумінні структури змісту правових гарантій, який складається з переліку інструментів забезпечення (матеріальний зміст) та їх

завдань чи спрямування (функціонального призначення). Крім того, в багатьох випадках автори доповнюють свої дефініції ще і переліком видів інструментів гарантування прав та свобод.

Гарантії виборчих прав, їх теоретичні аспекти та практичні проблеми забезпечення, недостатньо розроблені у вітчизняній юридичній науці. Дослідження у цих напрямках є фрагментарними, не цілком відповідають темпам розвитку виборчого законодавства України. Відсутність законодавчого визначення цієї категорії попри часте декларування законодавцем гарантій виборчих прав (наприклад, як слідує з преамбули Виборчого кодексу України, він прийнятий для визначення гарантій права громадян на участь у виборах; у назвах декількох його розділів також використовується ця категорія) сприяє багатоманітності наукових позицій щодо дефініції, змісту та видів виборчих прав громадян.

Так, Л.В. Гудзь під гарантіями суб'єктивного виборчого права розуміє систему соціально-економічних, політичних, юридичних, організаційних передумов, засобів і способів, які створюють рівні можливості та оптимальні умови для безперешкодного здійснення громадянином своїх виборчих прав, свобод та інтересів. Юридичні гарантії охоплюють усі правові засоби, які забезпечують здійснення й охорону виборчих прав громадян. Їх можна розділити на дві групи: а) гарантії реалізації (використання) виборчих прав – юридичні засоби, які забезпечують правомірну реалізацію прав і свобод; б) гарантії захисту виборчих прав – юридичні засоби, які їх охороняють [23, с. 51-52].

Водночас О.М. Стаднік виділяє об'єктивні гарантії реалізації виборчих прав та визначає їх як закріплені в нормах Конституції України основоположні норми-гарантії, норми-принципи, які певною мірою гарантують основним суб'єктам

виборчого процесу реалізацію своїх виборчих прав – право обирати та бути обраним до органів державної влади чи до органів місцевого самоврядування [24, с. 77]. Як бачимо, автор розглядає гарантії на нормативному рівні і лише в контексті одного напряму гарантування. Зокрема, наведене визначення стосується поняття, яке за обсягом є вужчим, ніж поняття гарантій права обирати та бути обраним, оскільки охоплює лише гарантії реалізації цього права. Що стосується самої дефініції, то на наш погляд, видається спірним твердження про «гарантування певною мірою», особливо коли мова йде про конституційне закріплення таких гарантій. Крім того, питання викликає і визначення гарантій через лексему «гарантування».

Розгляд нормативно-правового аспекту гарантій у сфері виборчого права є поширеним серед вітчизняних науковців. Наприклад, укладачі збірника «Вибори і референдуми в Україні: проблеми теорії і практики» за загальною редакцією М. М. Рябця до нормативно-правових гарантій безпосередньої демократії відносять сукупність відповідно прийнятих норм права, які визначають загальні принципи функціонування інститутів прямого народовладдя і коло суб'єктів здійснення безпосередньої демократії та цілі, яких вона має досягнути [25].

У свою чергу, М.І. Ставнійчук визначає механізм гарантування виборів як правове, організаційне, інформаційне, фінансове та матеріально-технічне забезпечення виборчих прав громадян України [26, с. 140]. Наведені наукові погляди щодо гарантій безпосередньої демократії та механізму гарантування виборів можуть бути без шкоди екстрапольовані на їх складову – систему гарантій права обирати та бути обраним. Гарантії виборчих прав також розглядаються крізь призму окремих видів виборів. Так, Р.П. Князевич вивчає гарантії виборів Президента

України, класифікуючи на національні (загально-соціальні, організаційно-правові та нормативно-правові) і міжнародно-правові гарантії виборів Президента України [27, с. 11].

У цілому при розгляді гарантій виборчих прав використовується усталений у юридичній науці підхід до класифікації гарантій на політичні, економічні, організаційні та юридичні. Аналіз наукових позицій В.В. Шабуні, В.В. Масловської, М.І. Воробйова, А.Г. Головіна та ін. свідчать про обрання вузького підходу до класифікації гарантій виборчих прав, який передбачає віднесення наявних у законодавстві принципів, засобів чи механізмів до конкретної групи гарантій (політичні: порядок висунення кандидатів, правила голосування, принцип рівності суб'єктів виборчого права та ін.; організаційні: діяльність уповноважених суб'єктів виборчого права, принципи діяльності виборчих комісій, автоматизованої системи виборів тощо; економічні: умови фінансування виборів, відповідні фінансові заборони тощо). Водночас серед вітчизняних вчених панує більш загальний підхід до диференціації електоральних гарантій, згідно з яким до тієї чи іншої групи гарантій відносяться загальні явища суспільного життя, без прямого зв'язку з нормами виборчого права.

З розвитком інформаційних технологій та впровадження їх у виборчий процес актуалізуються теоретичні та практичні проблеми визначення та реалізації інформаційних гарантій виборчих прав громадян. О.Д. Лізунова розглядає категорію «інформаційне забезпечення виборів» та відносить її певною мірою до складу системи гарантій виборчих прав громадян. Зокрема, автор зазначає, що інформаційне забезпечення виборів є юридичною конструкцією, яка являє собою ідеальну модель виборчих інформаційних правовідносин зі специфічним об'єктом

регулювання – електоральною інформацією. За сутністю інформаційне забезпечення виборів автор розуміє як діяльність уповноважених суб'єктів щодо забезпечення можливості доступу учасників виборчого процесу до різнобічної, об'єктивної та неупередженої інформації, потрібної для здійснення усвідомленого, поінформованого, вільного вибору. У свою чергу, продовжує автор, як зміст – слід розуміти визначені законом види діяльності уповноважених суб'єктів [28, с. 17, 27].

Такі позиції дещо спірні, оскільки основним значенням терміну «гарантії» і є забезпечення чогось, тому наголошення на приналежності інформаційного забезпечення до системи гарантій лише «певною мірою» не є коректним. По суті, юридична конструкція є технічним терміном юриспруденції, тому навряд чи виправдано на її основі формулювати дефініцію правової категорії.

Висновки. Узагальнення існуючих концептуальних підходів до розуміння конституційно-правових гарантій права обирати та бути обраним дозволяє їх визначити як упорядковану систему законодавчо регламентованих умов і правил, засобів і способів, що забезпечують повною мірою можливості громадян обирати та бути обраним до органів державної влади та місцевого самоврядування в Україні, організацію і проведення виборів відповідно до чинного законодавства, міжнародно-правових стандартів у даній сфері. Також відзначимо потребу подальшого дослідження визначеної проблематики з урахування їх різновидів, ефективності та доступності, практики зарубіжних країн, національних і місцевих особливостей.

Список використаних джерел:

1. Проект Закону України «Про гарантії виборчих прав громадян»: пояснювальна записка від 02.10.2003 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=3434&skl=5.
2. Боброва Н.А. Гарантии реализации государственно-правовых норм. Воронеж, 1984.
3. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. 2-ге вид., переробл. і допов. К. : Юридична думка, 2012. 1020 с.
4. Теория государства и права: учеб. для ВУЗОВ. Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова. М.: НОРМА-ИНФРА, 1998. 570 с.
5. Горун О.В., Камінська Н.В., Фатхутдінова О.В. Теорія держави та права : навч. посіб. К.: КНТ, 2011. 216 с.
6. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник; пер. з рос. Х. : Консум, 2006. 656 с.
7. Теория государства и права : курс лекций / под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. М. : Юристъ, 1997. 672 с.
8. Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. за ред М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Х. : Право, 2011. 584 с.
9. Коталейчук С. П., Пісной П. Я. Теорія держави та права в запитаннях і відповідях : навч. посіб. К. : КНТ, 2011. 560 с.
10. Баглай М. В. Конституционное право Российской Федерации: Учебник. М., 1998.
11. Оніщенко Н.М. Соціальний вимір правової системи: реалії та перспективи : монографія / Н.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко; під. ред. Ю.С. Шемшученко. К. : Юридична думка, 2011. 176 с.
12. Гудзь Л. Кравченко В.В. Конституційне право України : навч. посіб. Вид. 6-те, виправл. та доповн. К. : Атіка, 2009. 608 с.
13. Заворотченко Т. М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні: дис. ... кандидата юрид. наук : К., 2002. 220 с.

14. Гусарев С.Д. Теорія права і держави : навч. посіб. / С. Д. Гусарев, А. Ю. Олійник, О. Л. Слюсаренко. К. : Правова єдність, 2008. 270 с.
15. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений. 4-е изд. М., 2006.
16. Большой толковый словарь русского языка / под. ред. С.А. Кузнецова. СПб., 1998.
17. Колодій А. М. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні : під-руч. / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. К. : Правова єдність, 2008. 350 с.
18. Волинка К.Г. Правовий статус особи та гарантії реалізації прав і свобод за Конституцією України. К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1998. 34 с.
19. Наливайко Л.Р., Беляєва М.В. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права. 2-е вид. допов. Запоріжжя, 2010. 304 с.
20. Погорілко В.Ф. Конституційне право України : підручник / за заг. В. Л. Федоренка. 3-вид., перероб. і доопр. К. : КНТ Ліра К, 2011. 532 с.
21. Шаптала Н. К. Конституційне право України : навч. посіб. / Н. К. Шаптала, Г. В. Задорожня. Дніпропетровськ : Лізунов-Прес, 2012. 472 с.
22. Скрипнюк О. В. Курс сучасного конституційного права України : академічне видання. Х. : Право, 2009. 468 с.
23. Гудзь Л. В. Гарантії виборчих прав громадян України і досвід їх реалізації в зарубіжних країнах. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2006. № 33. С. 50-58.
24. Стаднік О. М. Загальносоціальні та нормативно-правові гарантії реалізації виборчих прав. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 3. С. 77-81.
25. Вибори і референдуми в Україні: проблеми теорії і практики : зб. / редкол.: М. М. Рябець та ін. К. : Центральна виборча комісія, 2001. С. 336.

26. Ставнічук М. Вдосконалення законодавства про вибори. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2005. Вип. 41. С. 140-144.

27. Князевич Р.П. Конституційно-правові засади виборів Президента України: проблеми теорії і практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : Одеса, 2002. 18 с.

28. Лізунова О.Д. Конституційно-правові основи інформаційного забезпечення виборів в Україні: дис. ...канд. юрид. наук. Київ, 2019. 237 с.

§ 4.2 КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ДУМКИ І СЛОВА У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ

Вступ. Конституційно-правове регулювання права на свободу думки і слова у професійній діяльності журналістів являє собою кластер теоретико-доктринального дослідження окремих соціально-правових аспектів між людиною та державою. Останнє виступає у ролі суб'єкта забезпечення позитивного права. Держава закріпила на конституційному рівні основоположні для життєдіяльності права та свободи людини і громадянина. Зі свого боку, практична складова вищезазначеного питання не враховує низку проблемних моментів, які виникають при застосуванні чинного законодавства. Йдеться про співвідношення права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і поширювання про особу недостовірну інформацію та таку, що ганьбить її гідність, честь чи ділову репутацію.

Розбіжності та протиріччя щодо предмета дослідження Конституційно-правового регулювання права на свободу думки і слова у професійній діяльності журналістів досліджували у своїх наукових працях І.В. Арістова, Ю.Г. Барабаш, О.В. Баранов, І.Л. Бачило, К.І. Беляков, В.Д. Гавловський, В.О. Демиденко, Т.М. Заворотченко, Р.А. Калюжний, Н.В. Камінська, В.П. Колісник, А.М. Колодій, О.В. Кохановська, І.В. Кушнір, А.І. Марущак, О.В. Нестеренко, А.Ю. Олійник, Н.М. Оніщенко, В.Ф. Погорілко, П.М. Рабінович, В.В. Речицький, В.О. Серьогін, О.В. Скрипнюк, Н.К. Шаптала, С.В. Шевчук, М.Я. Швець, В.С. Цимбалюк, та ін.

Дослідження практики Європейського суду з прав людини щодо свободи думки і слова у професійній діяльності журналістів стали основою для ґрунтовних роздумів багатьох вчених, а саме: Опришко Л.В., Титко А.В., Цуцкірідзе М.С., Савченко А.В., Мостепанюк Л.О, Семенюк О.О. тощо.

Виклад основного матеріалу. Ліберальні течії доби Нового часу і Просвітництва та думки Дж. Локка, який писав про те, що свобода думки прямо пов'язана з притаманним людині типом існування та є невід'ємним процесом мислення людини, який є внутрішнім за своєю суттю, дають поштовх для того, щоб ці ідеї знайшли свій розвиток у роботах І. Канта та Е Фіхте, а також у працях всіх представників ліберальної правової думки.

Статтею 34 Основного Закону України кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [1].

Установлене ст. 34 Конституції України право на свободу думки і слова належить до групи громадянських прав і свобод людини і громадянина і передбачає надання кожному можливостей на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Це право визнається невід'ємним правом людини і громадянина

не лише в теорії конституційного права, а й у цілому ряді міжнародних нормативно-правових актів [2].

Гарантування реалізації права на свободу слова в Україні починається із згадування в Преамбулі Конституції про те, що Основний Закон України був прийнятий для забезпечення прав і свобод людини. На жаль, незважаючи на рекомендацію Міжнародного форуму в Гуті – Синегоре (11-13 січня, 1996), категорія свободи не була включена в офіційний проект Конституції України в якості однієї з вищих соціальних цінностей. Проте ст. 3 Конституції України визнає, що права й свободи людини, а також їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [3].

Право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань породжує низку обов'язків, які передбачають заборону розповсюдження недостовірної інформації про особу та такої, що ганьбить її гідність, честь чи ділову репутацію, що в свою чергу не повинно суперечити статті 68 Конституції України, де кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей.

Свобода думки та свобода своїх власних переконань насамперед означає свободу у виборі власної думки, що є невід'ємною частиною успішної професійної діяльності журналістів, які потім, як наслідок, формуються у зовнішньому вираженні. Виходячи із вищевикладеного та відповідно до чинного законодавства, держава не може ставити собі за мету примушувати людину думати у той чи інший спосіб.

Захист гідності, честі та ділової репутації повинні забезпечувати баланс між конституційним правом на свободу думки і слова, правом на вільне вираження своїх поглядів та

переконань, з одного боку, та правом на повагу до людської гідності, конституційними гарантіями невтручання в особисте і сімейне життя, судовим захистом права на спростування недостовірної інформації про особу, з іншого боку [4].

Утім, характеризуючи право на свободу думки і слова, слід наголосити, що воно пов'язане не лише з індивідуальною природою людини (у цьому розумінні воно органічно входить до системи так званих «природних прав людини»), а й з її соціальним існуванням, адже це право забезпечує появу і розвиток громадянського суспільства. Дійсно, сама ідея автономності громадянського суспільства та його самостійності (хоча це не означає, що «автономне» громадянське суспільство повинно обов'язково протистояти державі) може бути реалізована на практиці лише за умови забезпечення прав кожного індивіда як члена громадянського суспільства на свободу думки і слова. Більше того, у процесі взаємодії громадянського суспільства і держави його ефективність прямо корелює з тим, наскільки повною та об'єктивною є інформація громадян щодо стану держави, а також тих органів державної влади та їх посадових осіб, на яких покладено виконання державних функцій. У цьому аспекті інформаційна відкритість органів державної влади і місцевого самоврядування є важливою запорукою конструктивної взаємодії держави і громадянського суспільства [2].

Не можна не підкреслити, що в Україні робляться спроби знайти законодавче й практичне вирішення проблем, пов'язаних із гарантуванням права громадянина на вільне вираження своїх думок і переконань, свободи слова, свободи інформації. Процес реформування інформаційної сфери в Україні набув організований характер під загальною назвою «медіареформи».

Позитивні зміни, які відбулися у суспільній свідомості громадян свідчать про те, що гарантована законом свобода слова культивує самостійне громадянське мислення й почуття соціальної відповідальності в окремого індивіда. Не менш важливо, що громадяни України починають не тільки сприймати невід'ємне право людини на свободу слова як вищу соціальну цінність, але й усвідомлювати, що активна й свідома участь у суспільно-політичному житті в принципі можлива тільки там, де право громадянина на вільне вираження своїх думок і переконань гарантовані законом. Разом з тим реальна свобода слова сприяє формуванню демократичного громадянського суспільства, створює стабільні умови для його збереження й зміцнення [3].

Аналізуючи 34 статтю Основного Закону України потрібно зауважити на узагальнюючій формі викладу тексту статті. Право на свободу думки і слова не має однозначної спрямованості на певний прошарок суспільства, роду діяльності чи фахової спеціалізації. Це говорить про те, що професійна діяльність журналістів повністю та невід'ємно керується вищевказаною статтею. Але така діяльність безпосередньо, за своїм родом, так чи інакше формує свідомість та ідеологічну спрямованість громадян. Цей факт дає підстави вважати, що стаття, регулююча право на свободу думки і слова Конституції України, повинна зазнати відповідних змін, які зі свого боку більш точно конкретизували б коло прав та свобод відносно професійної діяльності журналістів.

Однією із спроб законодавчо й практично вирішити проблеми щодо права громадянина на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, свободи інформації є створення сучасної концепції прав і свобод в Україні, згідно якої:

- найвищою соціальною цінністю визнається здоров'я та життя людини, її честь, гідність, недоторканність і безпека;
- права і свободи людини, їх гарантії визначають зміст та спрямованість діяльності держави;
- забезпечення та утвердження прав і свобод людини є головним обов'язком держави;
- усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах; права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними;
- конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані;
- при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод;
- громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом [5].

На ряду із вищезазначеними положеннями сучасної конституційно-правової концепції прав людини, слід зазначити на неврахуванні права на свободу думки і слова, як важливий елемент позитивного права. На думку автора, нехтування процесом реалізації права на свободу думки і слова, може призвести до швидкоплинного розпаду принципу демократичного суспільства, в якому головним атрибутом «вільної» людини повинно бути право на свободу вираження поглядів та переконань. Для більш глибокого дослідження проблематики реалізації права на свободу думки і слова, пропонується аналіз шляхів утворення прав і свобод.

Існують два способи конституційного формулювання прав і свобод:

- позитивний, тобто на конституційному рівні регламентується, що людина і громадянин мають певне право (право на освіту, на достатній життєвий рівень);

- негативний спосіб містить заборону у Конституції, будь-якому суб'єкту порушувати або обмежувати певне право або свободу (ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України).

Свобода слова може бути реалізована тільки в умовах демократичного режиму, який зацікавлений у прояві різноманіття думок по різних питаннях життєдіяльності суспільства. Ключове значення мають децентралізація поширення й використання інформації й дотримання демократичних свобод [3].

Тому для реалізації демократичного режиму державі необхідні надійні механізми захисту та забезпечення реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина. За довгі роки розвитку України, на рахунку чинного законодавства виробилася ціла система конституційно-правових чинників, які спрямовані на реалізацію права на свободу думки і слова у професійній діяльності журналістів.

Так, Верховна Рада України, відповідно до Конституції України, призначає на посаду та звільняє з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, здійснює через нього парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина, заслуховує його щорічні доповіді про стан до-тримання та захисту прав і свобод людини в Україні (пункт 17 частини 1 ст. 85 Конституції України). Основним Законом на Президента України покладено обов'язок бути гарантом додержання

Конституції України, прав і свобод людини і громадянина, обстоювати права і свободи громадян (статті 102 і 104 Конституції України), на Кабінет Міністрів України – вживати заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина (пункт 2 ст. 116 Конституції України), на місцеві державні адміністрації – забезпечувати додержання прав і свобод громадян на відповідних територіях (пункт 2 ст. 119 Конституції України). Ст. 8 Конституції України гарантує звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України, норми якої є нормами прямої дії [6].

На прокуратуру покладено функцію підтримання державного обвинувачення в суді; представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим Законом та главою 12 розділу III Цивільного процесуального кодексу України; нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян. З метою реалізації своїх функцій прокуратура здійснює міжнародне співробітництво (ст. 2 Закону України «Про прокуратуру») [7].

Відповідно до статті 131-2 Конституції України, для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура. Видами адвокатської діяльності є: захист прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх

застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення; надання правової допомоги свідку у кримінальному провадженні; представництво інтересів потерпілого під час розгляду справи про адміністративне правопорушення, прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні; представництво інтересів фізичних і юридичних осіб у судах під час здійснення цивільного, господарського, адміністративного та конституційного судочинства, а також в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами; представництво інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування в іноземних, міжнародних судових органах, якщо інше не встановлено законодавством іноземних держав, статутними документами міжнародних судових органів та інших міжнародних організацій або міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; надання правової допомоги під час виконання та відбування кримінальних покарань; захист прав, свобод і законних інтересів викривача у зв'язку з повідомленням ним інформації про корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення [8].

У ст. 22 Конституції України встановлене загальне правило, згідно з яким конституційні права і свободи гарантуються. Це означає, що вони не лише проголошуються, декларуються державою, а й мають реалізовуватися за допомогою відповідного механізму [6].

Але нехтування вище переліченими механізмами захисту та забезпечення реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина є нерідким явищем в Україні. Це підтверджується статистичними даними щорічної доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. Таким чином наводиться такі види порушених прав:

- політичні права – 238 (0,7%);
- свобода від дискримінації – 422 (1,5%);
- інші – 904 (2,7%);
- права дітей – 1006 (3%);
- особисті права – 1 937 (5,6%);
- економічні права – 3 379 (10%);
- соціальні права – 4 792 (14%);
- громадянські права – 21 160 (62,5%) [9].

Цифри говорять самі за себе. Група громадських прав і свобод, а відповідно і право на свободу думки і слова, зазнала найбільшого впливу з боку виявлених правопорушень. На практиці це проявляється більшою мірою у професійній діяльності журналістів.

Так, наприклад, у липні 2020 року експерти Інституту масової інформації зафіксували загалом в Україні 13 випадків порушень свободи слова (січень – 19, лютий – 18, березень – 25, квітень – 18, травень – 11, червень - 21). З них 12 стосувалися фізичної агресії проти журналістів. Такими є дані щомісячного моніторингу Інституту масової інформації «Барометр свободи слова». Загалом з початку року Інститут масової інформації зафіксував загалом 125 порушень свободи слова, 69 випадків перешкоджання, 14 випадків побиття та 12 випадків погроз [10].

З огляду вищезазначеного та відповідно до мети та завдань конституційно-правового регулювання права на свободу думки і слова у професійній діяльності журналістів:

- виявлено істотні умови виникнення права на свободу думки і слова;
- сформульовано проблемні питання стосовно регулювання права на свободу думки і слова у професійній діяльності журналістів;
- виокремлено правові способи конституційного формулювання прав і свобод;
- проаналізовано сучасну концепцію прав і свобод в Україні;
- розглянуто позитивні права і свободи людини і громадянина закріплені на конституційному рівні в системі нормативно-правових актів України;
- визначено співвідношення між правом на свободу думки і слова та правом на вільне вираження своїх поглядів і переконань;
- систематизовано механізмами захисту та забезпечення реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина;
- проведено моніторинг статистичних даних щодо стану дотримування та захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні;
- створення конструкції даних щомісячного моніторингу випадків порушень свободи слова.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: станом на 1 верес. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016. 82 с.

2. Конституція України. Науково-практичний коментар. URL: <https://coollib.com/b/340418/read#r>.

3. Слінько Т.М. Конституційно-правові гарантії свободи слова. *Наше право* № 9, 2014. С. 11-16. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/10546/1/Slinko_11-16.pdf.

4. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи. Постанова Пленуму Верховного суду України від 27.02.2009 № 1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text.

5. Права людини та мас-медіа в Україні: Збірник конспектів лекцій [Тексти] / Авт. кол. за ред. Виртосу І., Шендеровського К. Київ: Інститут журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка. 2018. 260 с.

6. Гарантії реалізації та захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина. Головне управління держгеокадастру у Миколаївській області. URL: <https://mykolaivska.land.gov.ua/%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D1%96%D1%97-%D1%80%D0%B5%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97-%D1%82%D0%B0-%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%83-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82/>.

7. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.

8. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.

9. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. URL: [file:///C:/Users/HP/Downloads/zvit%20za%202019%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/HP/Downloads/zvit%20za%202019%20(1).pdf).

10. Барометр свободи слова за липень 2020 року. Інститут масової інформації. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/barometr-svobody-slova-za-lypen-2020-roku-i34362>.

11. Довгань О.О. Теоретичні засади професійної діяльності журналістів. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2019. № 1 (17). С. 117–121. doi: doi.org/10.33270/01191702.117.

12. Довгань О.О. Захист професійної діяльності журналістів: проблеми міжгалузевого регулювання. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. Том 19 № 1 (2020). С. 20–24. doi: <https://doi.org/10.33270/04201901.20>.

13. Довгань О.О. Міжнародно-правове регулювання права на свободу вираження поглядів у професійній діяльності журналістів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. Том 114 № 1 (2020). С. 159–164. doi: <https://doi.org/10.33270/01201141.159>.

14. Камінська Н. М., Довгань О. О. Свобода, безпека і захист професійної журналістської діяльності. Проблеми нормотворення, реалізації та тлумачення норм права у світлі загальновизнаного принципу верховенства права: тези доп. та повідомл. учасників IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 3–4 жовт. 2019 р.) / за заг. ред. І. Д. Шутака. Івано-Франківськ, 2019. С. 144–146.

15. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657–XII в редакції Закону від 13 січня 2011 р. № 2938 - VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

16. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів: Закон України від 23 верес. 1997 р. № 540/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80/ed20190101/stru>.

17. Про друковані засоби масової інформації (преси) в Україні: Закон України від 16.11.1992 № 2782 XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>.

18. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів: Закон України від 23 вересня 1997 р. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-вр.

19. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки.: Закон України від 9 січня 2007р. URL: zakon.rada.gov.ua/go/537-16.

20. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів: Закон України від 23.09.1997р. № 540/97-ВР URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-вр.

§ 4.3 ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ СТВОРЕННЯ ЗАГРОЗИ ЗАГИБЕЛІ ЛЮДЕЙ ЧИ НАСТАННЯ ІНШИХ ТЯЖКИХ НАСЛІДКІВ НА БУДІВНИЦТВІ

Вступ. За 2019 р. на підприємствах України травмувалися 3 876 осіб, з яких смертельно — 422. Тоді, як у 2018 р. смертельно травмованих було 362 особи. До однієї з найбільш смертельно небезпечних галузей відноситься будівельна — на будівництві загинула 61 особа. Будівельна галузь займає одне з провідних місць за масштабами виробничого травматизму. Наприклад, у США частка виробничого травматизму зі смертельним наслідком у будівництві досягає 15 %, в Японії на частку будівельного комплексу припадає 10 % робочої сили і 42 % випадків виробничого травматизму зі смертельним наслідком, у Швеції ці показники знаходяться на рівні 6 і 13 % відповідно. В Україні на будівельну галузь припадає майже 4,4 % усіх зайнятих у промисловості працівників і 14,5 % випадків виробничого травматизму зі смертельними наслідками. В структурі подій, що призводять до нещасних випадків зі смертельним наслідками більше третини є «падіння з висоти» [1...3].

Головною проблемою судочинства в розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва (ч. 1 ст. 272, 275 Кримінального Кодексу України (далі — КК) є вирішення проблем досудового розслідування створення реальної загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків на будівництві.

Дослідженням існуючих недоліків при проведенні розслідування надзвичайних ситуацій (нещасних випадків, аварій, професійних захворювань) в промисловості, організації

проведення та науково-методичного забезпечення експертних досліджень з безпеки життєдіяльності та охорони праці постійно приділяється увага науковців та практиків.

Дослідження з безпеки життєдіяльності та в галузі охорони праці з 90-х років XX століття проводили такі судові експерти - науковці, як Афанасьєв Л. В., Ашерев А. Т., Беліков А. С., Белогурова Є. Ю., Безвесільний В. Д., Горбенко В. О., Дьяченко О. Ф., Кир'янов Ю. А., Костенко В. К., Сабадаш В. В., Таїрова Т. М., Решетнікова Н. А. та інші.

Але, на нашу думку, питанням досудового розслідування реальних загроз загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків на підприємствах будівельної галузі практично ні хто з учених не надавав уваги.

Метою роботи є дослідження методологічних підходів щодо досудового розслідування реальних загроз загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків на підприємствах будівельної галузі.

Досягнення зазначеної мети буде реалізовано за допомогою рішення наступних задач:

- розгляду визначення: «реальна загроза загибелі людей або настання інших тяжких наслідків»;
- розгляду та визначенню специфіки виникнення реальної загрози загибелі людей або настання інших тяжких наслідків та особливостей ведення будівельних робіт;
- визначенню, при виникненні реальної загрози загибелі людей або настання інших тяжких наслідків на будівництві, порядку проведення первісних процесуальних дій: а) вилученню та огляду документів на підприємстві; б) огляду місця події; в) допиту свідків події; г) призначенню судової інженерно-

технічної з безпеки життєдіяльності та охорони праці експертизи.

Виклад основного матеріалу. При порушенні вимог нормативно-правових актів з охорони праці (далі – НПАОП) на будівництві може виникнути реальна загроза загибелі людей або настання інших тяжких наслідків та настає для порушників кримінальна відповідальність за ч. 1 ст. 272, 275 КК. В них вказується, що при порушеннях вимог нормативно-правових актів з охорони праці під час виконання: робіт підвищеної небезпеки (ч. 1 ст. 272 КК); під час проектування, будівництва, експлуатації будівель і споруд (ч. 1 ст. 275 КК) дії посадових осіб та робітників караються в кримінальному порядку, якщо це порушення створило реальну загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків.

Під «реальною загрозою загибелі людей або настання інших тяжких наслідків» необхідно розуміти такі зміни в стані виробничих об'єктів, внаслідок яких виникає реальна небезпека життю чи здоров'ю людей або заподіяння шкоди різноманітним благам. Тяжкість ймовірних наслідків визначається залежно від цінності благ, які поставлені під загрозу, кількості осіб, які можуть постраждати від небезпечних дій, розміру можливого матеріального збитку тощо. Створення загрози загибелі людей або настання інших тяжких наслідків повинно бути реальним, свідчити про виникнення в конкретному виробничому процесі або внаслідок його такого небезпечного стану (загрози), коли з необхідністю можуть настати передбачені законом наслідки. Не настання наслідків може бути пов'язане або зі своєчасним припиненням порушення як самим порушником, так і іншими особами, або за «щасливої випадковості». Інші тяжкі наслідки — це заподіяння тяжких тілесних ушкоджень одній чи кільком

особам, середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом або більше особам, значних матеріальних збитків державній, громадській організації чи громадянам, а так само тривалий простій підприємств, цехів або їх виробничих дільниць [4].

Негативний вплив порушень вимог охорони праці на ведення виробничого процесу характеризуються інерційністю і випадковістю внаслідок об'єктивно існуючої кореляційної залежності між допущеними працівниками підприємства відступами від вимог НПАОП (правил, норм, інструкцій, положень, нарядів-допусків, технічної і технологічної документації наслідками, які настали після цього. Тобто від недотримання вимог технічних норм і правил поведінки, не завжди відразу виникають надзвичайні ситуації (далі – НС), негативні впливи можуть накопичуватися невизначено тривалий час і лише, в кінці кінців, обумовити якусь подію з наслідками, ступінь тяжкості яких не передбачена, а при більш сприятливому збігу обставин, багато в чому залежать від стохастичних виробничих і природних умов, які склалися на період ведення робіт, і вони взагалі не приводять до НС. Таким чином, якщо НС обумовлена людським фактором, то присутність особи, яка допустила відхилення від вимог нормативно-правових актів з охорони праці, на місці виникнення події необов'язкова. У період інерційного запізнювання практично завжди створюється реальна загроза загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків, якщо результат допущених відступів від вимог нормативно-правових актів з охорони праці буде навіть без події для підприємств і його працівників [5...8].

Робота будівельників наближається до роботи високо механізованих виробничих підприємств. Але у будівельників є свої специфічні особливості, які потребують певного підходу до

вирішення проблем безпеки та до них відносяться: практично всі роботи відносяться до робіт підвищеної небезпеки; експлуатація машин, механізмів підвищеної небезпеки; робота в екстремальних метеорологічних умовах на робочих місцях; переміщення робочих місць і знарядь праці у просторі та часі; значні фізичні витрати; робота на висоті, часто без освітлення; падіння предметів з висоти; поєднання різних будівельних професій тощо [1].

При досудовому розслідуванні ситуацій, пов'язаних з порушеннями вимог НПАОП при виникненні реальної загрози загибелі людей або настання інших тяжких наслідків, слідчому, прокурору необхідно, перш за все, виконати наступні первісні процесуальні дії: а) вилучити і оглянути документи на підприємстві; б) оглянути місце події; в) допитати свідків події; г) призначити судову інженерно-технічну з безпеки життєдіяльності та охорони праці експертизу [9].

ДБН А.3.2-2-2009 «Охорона праці і промислова безпека у будівництві. Основні положення»[10] містять вимоги з безпеки праці та виробничого середовища у сфері будівництва, охорони довкілля під час виконання будівельно-монтажних робіт.

Вилучення і огляд документів, огляд місця проведення будівельних робіт, можливо провести тільки після ухвали слідчого судді з указаннями конкретної адреси їх ведення. В ухвалі необхідно мати указівку щодо вилучення з переліком, нормативно-правових документів, регламентуючих безпеку проведення будівельно-монтажних робіт. Ці дії, згідно з вимогами статті 237 КПК покладаються на керівника слідчо-оперативної групи (слідчого).

Вилучення і огляд документів є одною з найважливіших первинних слідчих дій при досудовому розслідуванні злочинів

про порушеннях вимог НПАОП на підприємствах будівельної галузі. Вилученню можуть підлягати: статuti замовника, генпідрядних та субпідрядних організацій; Проект організації будівництва; Проект виконання робіт; Ліцензії генпідрядних та субпідрядних організацій на виконання робіт за видами; Дозволи генпідрядних та субпідрядних організацій на виконання робіт з підвищеною небезпекою та на експлуатацію машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки; наказ генпідрядника про визначення підрядної організації відповідальною за охорону праці на об'єкті; документ в якому генпідрядник (субпідрядник, підрядник) визначив небезпечні для людей зони, в яких існує постійний вплив або може існувати потенційний вплив небезпечних факторів, що пов'язані чи не пов'язані з характером робіт, що виконуються; Положення про Систему управління охороною праці на підприємстві; спільні заходи генпідрядника (субпідрядника, підрядника) та замовника на виконання сумісних робіт на території діючих підприємств або поблизу будівель та комунікацій; заходи з охорони праці, які здійснюються субпідрядною (підрядною) організацією під час зведення будівельного об'єкта; наряд-допуск на виконання будівельно-монтажних робіт на території підприємства; орієнтовний перелік місць (умов) виконання та видів робіт, на здійснення яких необхідно видавати наряд-допуск; акт про відповідність виконаних підготовчих робіт вимогам безпеки праці і готовності об'єкта до початку будівництва; орієнтовна схема улаштування суцільних захисних огорожувальних систем; документи про навчання та перевірку знань з безпеки праці посадових осіб та робітників; документи працівників, що підтверджують право виконання робіт з підвищеною

небезпекою; свідоцтва про спеціальне навчання працівників; медичні довідки про проходження попереднього (періодичного) медичного огляду працівниками; заключний акт за результатами періодичного медичного огляду працівників; протокол засідання комісії з перевірки знань з питань охорони праці; журнал реєстрації вступного інструктажу з питань охорони праці; журнал реєстрації інструктажів з питань охорони праці на робочому місці; посадові інструкції головного інженера, інженера з охорони праці, виконроба, начальника дільниці підприємства; Інструкції з охорони праці робітників; Інструкції з охорони праці за видами робіт тощо.

При огляді місця події криміналістично значущою інформацією є: відомості, що вказують на розташування місця події і причини її виникнення; інформація про механізм можливого поширення НС, обставини, що можуть сприяти її розвитку, про характер заподіяної шкоди; дані про осіб, які можуть бути причасними до виникнення НС; інші відомості, що дозволяють встановити обставини, які підлягають доведенню у справі [11...14].

Огляд, як правило, проводиться із залученням головного державного інспектора Головного Управління Державної служби України з питань праці (далі – ГУ Держпраці) та, можливо, інспектора пожежного нагляду Головного Управління Державної служби з надзвичайних ситуацій (далі – ГУ ДСНС).

Необхідно забезпечити безпеку учасників огляду, яка включає в себе захист від наступних несприятливих впливів: небезпечних чинників події, вогнегасних засобів (спеціальне екіпірування); обвалення будівельних конструкцій, падіння з висоти, а також отримання травм в місцях знаходження завалених і пошкоджених конструкцій, предметів (екіпірування,

дотримання запобіжних заходів при переміщенні і виборі точок спостереження); фізичного і психічного впливу з боку причасних до НС осіб. При проведенні огляду необхідно зафіксувати факт (з допомогою відео фіксації) знаходження та роботи працівників на об'єкті в місцях ведення робіт підвищеної небезпеки. Особи, які приймають участь в огляді повинні носити білі будівельні каски і сигнальні жилети. Бажана участь в огляді, в якості спеціаліста (експерта), судового експерта спеціальності 10.5. «Дослідження причин та наслідків порушення вимог безпеки життєдіяльності та охорони праці».

Встановлення фактичних обставин події, механізму події в ході слідства можливо різними способами. Ці відомості можуть бути отримані шляхом допиту учасників (очевидців) події, вивчення протоколів огляду, технічної та технологічної документації, в результаті слідчих дій, в тому числі відтворення обстановки і обставин події та іншими способами.

Кого ж в невідкладному порядку повинен допитати слідчий і які питання при цьому необхідно з'ясувати?

Необхідно допитати та встановити у головного державного інспектора ГУ Держпраці та інспектора пожежного нагляду ГУ ДСНС: які порушення вимог НПАОП встановлено при огляді об'єкту?; хто і які відступи від НПАОП допустив в даній виробничій ситуації? чи є виконувані в даній виробничій ситуації роботи роботами підвищеної небезпеки? у чому конкретно, в даній виробничій ситуації, виявилася реальна загроза загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків?

Допитати директорів, головних інженерів, інженерів з охорони праці замовника, генпідрядника, субпідрядників. При допиті необхідно зафіксувати: порядок організації робіт на об'єкті (хто замовник, генпідрядник, субпідрядник будівництва,

відповідальний за охорону праці (далі – ОП) на об’єкті)? порядок ведення робіт з ОП на об’єкті)? причини порушення вимог НПАОП при виконанні будівельних робіт? Хто і які порушення вимог НПАОП допустив в даній виробничій ситуації?

Допитати виконроба, начальника ділянки, майстра. При допиті необхідно зафіксувати: який порядок організації робіт на об’єкті (хто замовник, генпідрядник, субпідрядники будівництва, відповідальний за ОП на об’єкті; порядок ведення робіт з ОП на об’єкті, порядок видачі нарядів та інструктажів з охорони праці)? який порядок видачі нарядів-допусків на ведення робіт підвищеної небезпеки? які причини порушення вимог НПАОП при виконанні будівельних робіт? які роботи і якими силами (ПіБ виконавців) проводилися на момент виникнення НС (обов’язково для ведення робіт в місцях з найбільшими та кричущими порушеннями НПАОП)?

Допитати працівників, які працювали у містах порушень вимог НПАОП. При допиті необхідно зафіксувати: де і яку спеціальність одержав працівник (наявність свідоцтва)? який у працівника стаж роботи за спеціальністю? з якого часу та на якій спеціальності працівник працює на даному підприємстві? чи він працює на даному підприємстві на постійній основі, чи за договором підряду? чи проходив попередній та періодичний медичні огляди? які проходив інструктажі, навчання з питань охорони праці, з надання першої медичної допомоги потерпілим від НС і правил поведінки у разі виникнення аварії? який наряд та на яке робоче місце одержав? чи був проведений та в якому вигляді інструктаж з НПАОП? яку фактичну роботу та де виконував на об’єкті? які вимоги з НПАОП йому необхідно було виконувати? чи знав, що роботи виконуються з порушенням вимог НПАОП?

Якісне досудове розслідування створення реальної загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків на будівництві без проведення судової інженерно-технічної з безпеки життєдіяльності та охорони праці експертизи неможливе.

Судова інженерно-технічна з безпеки життєдіяльності та охорони праці експертиза розглядається як елемент багатогранного криміналістичного вчення про зв'язки взаємодії, гносеологічні положення котрого широко застосовувались при розробці методології судової експертизи матеріальних слідів-відображень. Метою судових інженерно-технічних з безпеки життєдіяльності та охорони праці експертиз є встановлення із залученням спеціальних знань фактичних обставин виникнення створення реальної загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків на будівництві, її наслідків для робітників, підприємства, навколишнього природного середовища й причинно-наслідкових зв'язків. Логіко-гносеологічна структура досліджень в рамках судових інженерно-технічних з безпеки життєдіяльності та охорони праці експертиз може бути зведена до наступних універсальних питань [15...17]: вимоги яких НПАОП в даній виробничій ситуації регламентують дії осіб, причетних до створення загрози загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків? чи є виконувані в даній виробничій ситуації роботи роботами підвищеної небезпеки? у чому конкретно, в даній виробничій ситуації, проявилася реальна загроза загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків? хто і які відступи від НПАОП допустив в даній виробничій ситуації? хто з осіб, причетних до події, мав технічну можливість запобігти створенню реальної загрози загибелі

людей чи настання інших тяжких наслідків, які дії для цього вони повинні були здійснити і які їхні дії (бездіяльність) з технічної точки зору знаходяться в прямому причинному зв'язку з виникненням цих небезпечних умов праці?

Висновки. 1.Процес дослідження охорони праці при реальних загрозах загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків на підприємствах будівельної галузі доволі складний, різноплановий і специфічний. Проблеми, які стоять перед слідством / судом, обумовлюють доцільність займатися широким спектром актуальних питань на сучасній науково-теоретичній базі з урахуванням особливостей ведення робіт підприємствами будівельної галузі.

2.Для досудового розслідування при реальних загрозах загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків на підприємствах будівельної галузі важливе значення має виконання первісних слідчих дій: виїмки документів на підприємстві, огляду місця події; допит свідків; призначення судових інженерно-технічних з безпеки життєдіяльності та охорони праці експертиз.

3.При проведенні досудового розслідування при реальних загрозах загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків на підприємствах будівельної галузі, призначення та проведення судової інженерно-технічної експертизи з охорони праці та безпеки життєдіяльності є обов'язковим.

Список використаних джерел:

1. Таїрова Т. М. Дослідження виробничого травматизму в будівельній галузі з використанням системного підходу. *Строительство, материаловедение, машиностроение*: сб. науч. трудов. Днепропетровск, ГВУЗ ПГАСА, 2013. Вып. 71. Т. 1. С. 230 –235.

2. Tairova, T. The mathematical model of occupational injuries in construction industry. Riadeniebezpečnostizložítýchsystémov24-28 februára 2015: Zbornikvedeckýchadbornýchprác - LiptovskyMikuláš - Liptovský Feb., 2015. - p. 521-528. (Clovakia).

3. Лесенко Г. Г. Оцінка ступенів ризику нещасних випадків / Г. Г. Лесенко, О. М. Масюкевич, Н. Б. Мішукова // Проблеми охорони праці в Україні. 2007. Вип. 14. С. 23–27.

4. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва: Постанова Пленуму Верховного суду України № 7 від 12.06.09.

5. Крупка А.А. Инерционность и случайность негативных воздействий на производственный процесс отступлений от требований нормативно-правовых актов по охране труда / А.А. Крупка, Л.Е. Дузь, Ю.А.Кривченко // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: Збірник наукових праць. Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса, Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Харків: Право, 2008. – Вип. 8. – С. 404 – 407.

6. Крупка А. А. Загроза загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків на виробництві: досудове розслідування, судова експертиза / А. А. Крупка, М. О. Кралюк, В. К. Костенко // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: Збірник наукових праць. Харківський науково-дослідний інститут судових експертиз ім. засл. проф. М.С. Бокаріуса, Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. - Харків: Право, 2019. – вип. 19, т. 1. - С. 356-366. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2019.027>.

7. Кралюк М. О. Проведення судової експертизи при загрозі загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків на виробництві / М. О. Кралюк, І. С. Ястреб // Актуальні питання судової експертизи і криміналістики: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 150-

річчю з дня народження Засл. проф. М. С. Бокаріуса. - Харків, 18–19 квітня 2019 року. - С. 303-305.

8. Крупка А. А. Експертна оцінка створення загрози загибелі людей або настання інших тяжких наслідків на виробництві / А. А. Крупка, Ю. О. Кривченко, І. М. Марченко // Вісті Донецького гірничого інституту. Всеукраїнський науково-технічний журнал гірничого профілю/ гол. ред. Є. О. Башков. – Донецьк: ДВНЗ «ДонНТУ, 2011. - № 1. - С. 159-166.

9. Крупка А. А. Тактика первісних слідчих дій у разі порушення вимог охорони праці на виробництві / А. А. Крупка, Л. Є. Дузь, М. О. Крालюк // Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Юридичні науки. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2020. № 1. - С. 252-256. DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2020-1-39> (ICI, GS).

10. ДБН А.3.2-2-2009 «Охорона праці і промислова безпека у будівництві. Основні положення»

11. Колмаков В. П. Следственный осмотр. М.: Юридическая литература, 1995.

12. Осмотр места происшествия: Учебное пособие / Под ред. В. Ф. Статкуса. - М.: ЭКЦ МВД, 1995.

13. Осмотр места пожара. Методическое пособие / Чешко И. Д. М.: ЭКЦ МВД России, 1996. - 128 с.

14. Цимбал М. Л. Розслідування пожеж (огляд місця події та проблем застосування спеціальних знань) / За ред. д-ра юрид. наук, проф. В. Ю. Шепітька. – Х.: Гриф, 2004. – 192 с.

15. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88). В редакції від 17.06.2020.

16. Дузь Л. Є. Особливості розслідування надзвичайних ситуацій на підприємствах гірничої промисловості / Л. Є. Дузь // Вісник прокуратури. – 2009. - № 12. – С. 69-72.

17. Крупка А. А. Уніфікований алгоритм призначення та проведення судових гірничо-технічних експертиз/ А. А. Крупка // Вісник прокуратури. – 2010. - № 3. – С. 42-48.

18. Крупка А. А. Судова гірничотехнічна експертиза: Усталені форми призначення та проведення / А. А. Крупка, Л. Є. Дузь, Ю. О. Кривченко // Донецький НДІ судових експертиз. – Донецьк: СПД ФО «Воробйов Д.М.», 2010. – 80 с.

РОЗДІЛ 5. ПСИХОЛОГІЯ, ПЕДАГОГІКА, ОСВІТА, ФІЛОСОФІЯ ТА ФІЛОЛОГІЯ

§ 5.1 РЕАЛІЗАЦІЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО РІВНЯ ІМПЕРАТИВА В ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Вступ. Сьогодні в лінгвістиці спостерігаємо зростання інтересу до специфіки стосунків між учасниками комунікації та способів її мовного втілення. Імперативність має достатньо сильний експресивний потенціал, чим, безумовно, не може не скористатися суб'єкт у комунікативній ситуації спонукання в публіцистичному дискурсі.

Семантика імператива передбачає присутність у тексті мовних засобів зі значенням спонукання (волевиявлення), які можуть реалізувати його не лише засобом категоричних і некатегоричних лексичних засобів імператива.

Виклад основного матеріалу. Продовжували вивчати теоретичні аспекти семантико-прагматичного аналізу висловлень зі значенням спонукання до дозволу в річці семантики й типології імператива Л. Бірюлін, В. Храковський та А. Володін [1; 2; 3]. Дослідниці спонукальної модальності С. Мясоєдова, С. Шабат-Савка, О. Нарушевич-Васильєва та Л. Фоміна, описуючи спонукальний мовленнєвий акт дозволу, розглянули його зв'язок із запитом співрозмовника [4; 5; 6; 7]. Н. Войцехівська проаналізувала засоби зв'язку між репліками в діалогічних єдностях зі значенням згоди-дозволу [8]. Класифікаційні ознаки та мовні засоби вираження прохання розглядалися у роботах М. Гринишина, А. Дедухо, М. Телеки та В. Шинкарук [9; 10; 11].

Оскільки публіцистика є сферою масової комунікації, цим зумовлене те, що публіцистичний стиль має дуже значний діапазон поширення. З огляду на призначення публіцистичного стилю – формування громадської думки – визначальною рисою є вдале поєднання логізації викладу з емоційно-експресивним забарвленням та вольовою установкою автора щодо слухача [36, с. 331]. Адже публіцистика мусить бути одночасно й впливовою, та інформативною. У цьому велика роль відведена імперативу, адже він одночасно інформує, повідомляє про подію слухачу, а водночас «виражає волевиявлення мовця, яке залежно від конкретної ситуації набуває модальних відтінків наказу, команди, заклику, побажання, прохання, застереження тощо» [36, с. 373].

Однак цілісного дослідження лексичних виявів імператива в жанрах публіцистики відсутнє, тому **метою статті** є аналіз його структурно-семантичних та комунікативно-прагматичних характеристик лексичних засобів їхнього вираження. Реалізація мати передбачає розв'язання таких **завдань**: з'ясувати суть та аспекти дослідження імператива, описати його ознаки, визначити особливості функціонування лексичних засобів реалізації імператива в публіцистичному дискурсі.

Матеріалом для дослідження послуговували дібрані переважно методом наскрізного виписування імперативних одиниць, зокрема було проаналізовано їх лексичний рівень, зафіксованих у публіцистиці останніх років, інтернет-виданнях.

Отже, нами з'ясовано, що волевиявлення мовця може бути реалізовано й неморфологічними (лексичними) засобами. До таких засобів належать, зокрема, дієслова з різними модальними значеннями на зразок попросити, запропонувати,

порадити, благати, вмовляти, доручити вимагати, наказати, попередити, хотіти тощо. У репрезентації значення імперативності в таких випадках основний (семантичний) зміст зазвичай реалізований інфінітивом.

Лексичні засоби можуть репрезентувати різні відтінки спонукування.

– Наказ

Наказую ПАТ «Євраз Суха Балка» припинити всі види цільових робіт, які пов'язані з використанням надр і проводяться з порушенням стандартів та правил і можуть спричинити псування родовищ, суттєве зниження ефективності робіт (Цензор.net. – 03.08.2017); Над каютою з палуби було чути стурбовані голоси, швидкі кроки кількох людей, а тоді голосний наказ скинути рятувального круга і одразу ж – плюскіт води (Українська правда. – 22.10.2013).

Таке значення може бути ускладнене і посилене семантикою повинності, напр.: Із зазначених ознак випливають вимоги до кандидатів на посаду мирового судді, згідно з якими, зокрема, він повинен бути громадянином України з вищою юридичною освітою та досвідом юридичної діяльності (Дзеркало тижня. – 03.07.2009).

– Дозвіл, повинність

Але бізнес повинен допомогти розвинути молоді таланти, виплачуючи належні гонорари, відтак виробники отримали б якісні промислові взірці, а майстри – умови для творчості (Дзеркало тижня. – 07.06.2013); А якщо буде встановлено провину за майстром, то він зобов'язаний, за ухвалою майстрів, внести в касу цеху 3 гульдени штрафу, а його учневі цех повинен виділити для навчання іншого

– Доручення

Здоров'я – наш пріоритет, а дитяче здоров'я – тим більше, я доручаю Павлу Розенку створити робочу групу, щоб ми розпочали масштабну програму лікування дітей – якщо ми володіємо технологіями – то лікуватимемо тут, якщо ні – нехай це буде закордоном, їх треба рятувати», – заявив Гройсман (Деро.ua. – 14.07.2017); Кабміну Віктор Янукович заявив: «Доручаю уряду поступово впровадити європейський підхід референції цін до державного регулювання цін на ліки» (Дзеркало тижня. – 07.06.2013).

– Благання

Але Діана була його навіть тоді, коли він благав про прощення (Сьогодні. – 26.05.2017); В Україні людина повинна повзти на колінах в банк і благати НБУ, щоб їй дозволили її ж кошти перевести в Європу (Цензор.net. – 20.06.2017); У перших лавах на барикади кинули строковиків внутрішніх військ, що їх мали використати як гарматне м'ясо. Але після кривавого протистояння на Грушевського до Києва почали з'їжджатися матері солдатів і благати їх берегти себе, нікуди не лізти тощо (Дзеркало тижня. – 11.12. 2009).

Значення благання реалізоване вживанням вставних слів, конструкцій на зразок заради всього святого, заради бога тощо: Заради дітей, власне, митці і створювали ці антивірусні полотна протягом кількох годин (Дзеркало тижня. – 11.12.2009); Зокрема СПУ, де, мовляв, одна пішла, а 320 прийшло, – заради Бога (Дзеркало тижня. – 11.12 2009).

– Пропозиція

Треба запросити до спільного управління країною саме тих, справжніх, яким режим ламає спину на мітингах та розбиває обличчя на площах і в лісах, тягає на допити в СБУ, кидає в

тюремні бокси, забирає теле – й радіочастоти, влаштовує «маски-шоу» в офісах та стріляє в спину (Дзеркало тижня. – 11.12 2009); Його треба негайно переглянути й запросити всі опозиційні партії до участі у висуванні кандидатів в одномандатному окрузі, навіть в тому разі, якщо ці партії не мають шансів подолати прохідний бар'єр до Верховної Ради (Дзеркало тижня. – 11.12.2009); Він п'яний! Треба запросити [в значенні «запросіть»] лікаря для огляду (Українська правда. – 22.07.2014); Я пропоную [у значенні «отримайте»] вам посаду у виконавчій владі – наведіть порядок на будь-якій із ділянок (Дзеркало тижня. – 11.12 2009).

Речення може бути ускладнене семантикою повинності: Пропоную [в значенні «треба / слід покарати»] покарання за керування в нетверезому стані – позбавити водіїв права на керування автомобілем на завжди (Українська правда. – 07.08.2017); Я пропоную найсуворіше покарання [в значенні «треба / слід покарати»] – виключення з партії (Солідарність. – травень 2016).

Значення повиннісної модальності може бути ускладнене значенням дозволу: Можеш щось їм купити [= купи їм / треба купити], а чеки потім просто додаси до справи (Дзеркало тижня. – 07.06.2013); Польська історія з міністром внутрішніх справ засвідчила: у Польщі ти можеш скільки завгодно критикувати уряд, але якщо ти насправді не причетний до корупційних справ, можеш спати спокійно (Українська правда. – 13.01.2011).

– Порада

Поради найбільш поширені серед некатегоричних спонукальних мовленнєвих актів, що вживаються у науково-академічному та публіцистичному дискурсах. Такі висловлення спонукають адресата до дії, підказують можливі рішення

проблеми, спрямовують на правильну думку або вчинок, переконують, а інколи й застерігають чи попереджають. Отже, порада – це пропозиція-спонукання до дії, яка з погляду мовця є доцільною та корисною для адресата [20, с. 14]. Наприклад, Я вам щиро раджу сказати це й своєму лідерові (Дзеркало тижня. – 07.06.2013); Досить критикувати і нічого не змінювати, час просто добре виконувати свою роботу!» – допоможемо пані Олі втілити її принципи у життя? (Високий замок. – 31.05.2011); Віце-президенте, я бачу, ви йдете, але сподіваюся, ви послухаєте нас ще кілька хвилин [=послухайте нашої поради]. Майку Пенсе, ми раді вітати вас тут. Ми – американці різного походження, які стурбовані і стурбовані тим, що ваша нова адміністрація не буде захищати нас, нашу планету, наших дітей, наших батьків», – сказав актор (Голос України. – 23.12.2016).

У таких випадках мовець представляє пропоноване як один із кращих (доцільних) варіантів виходу із ситуації, що склалася. Цілком погоджуємося з думкою М. Кулібаби про те, що Порада є комунікативним актом, активно вживаним в українському метеорологічному дискурсі. Її формують за допомогою кількох продуктивних синтаксичних конструкцій. До їхнього складу входять мовні одиниці, що слугують маркерами, які акцентують увагу слухачів/ читачів і спонукають їх скористатися порадами фахівця [23, https://www.researchgate.net/publication/340303722_PORADA_AK_SUGES_TIVNIJ_SKLADNIK_UKRAINSKOGO_METEODISKURSU].

– Попередження

Я всіх попереджаю, до всіх буде вжито заходів, для мене немає різниці, яка це буде політична сила (Високий замок. – 20.10.2010); Краще, якщо людина не поїде за кордон, знайшовши

роботу в Україні, ніж потім ми будемо з ризиком не тільки для цього моряка, а й для працівників компетентних органів, посольств і консульств, із величезними бюджетними витратами витягувати його з біди (Дзеркало тижня. – 11.12.2009); Дякую Вам за підтримку, але зараз на мене не розраховуйте (Zaxid.net. – 21.02.2015).

Таблиця 1

Реалізація лексико-семантичного рівня імператива
в публіцистичному стилі

Тип категоричного/некатегоричного виявів імператива	Кількість
Категоричні МА	
наказ	250
дозвіл (повинність)	103
доручення	97
Некатегоричні МА	
благання	105
порада	200
пропозиція	100
попередження	145
Загалом	1000

Аналізуючи сказане вище, можемо зазначити, що ядерними серед категоричних типів мовленнєвого акту імператива є – наказ, а серед некатегоричних МА – порада. Периферійними категоричним типом мовленнєвого акта

імператива є доручення, а серед некатегоричних МА – благання.

Висновки. Отже, нами встановлено, що лексичні засоби вираження імперативної семантики можуть уживатися паралельно з формами наказового способу. Вони допомагають автору публіцистичних текстів розставити правильні акценти, привернути увагу та змусити зосередитися над прочитаним, зробити певні висновки. Імператив є основним засобом вираження волевиявлення в українській мові, виражає не процес, не дію, а волю мовця, його наказ або прохання про те, щоб була виконана чи завершена дія. У роботі було розкрито лексичні засоби вираження спонукальної семантики, описано відтінки значення категоричності та некатегоричності імператива. Подальше дослідження аналізованої проблеми може бути зосереджене на вивченні мовленнєвих актів у офіційно-діловому стилі в зіставному аспекті.

Список використаних джерел:

1. Андреева И. С. Повелительное наклонение и контекст при выражении побуждения в современном русском языке: автореф. дисс. ... д-ра филол. наук: 10.02.01. Ленинград, 1971. 18 с.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. Москва: УРСС: Едиториал УРСС, 2004. 571 с.
3. Баган М. Функціональні параметри лексико-граматичного заперечення в сучасній українській мові. Українська мова. 2010. (3). С. 11–19.
4. Баліцька М. Лінгвокраїнознавчий потенціал жанру мовлення прохання в українських народних казках/ *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. Львів: ЛНУ, 2006. (4). 2009. С. 112 – 118.
5. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підруч. Київ: Академія, 2004. 344 с.

6. Беляева Е. И. Грамматика и прагматика побуждения: английский язык. Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1992. 168 с.
7. Бирюлин Л. А. Семантика и прагматика русского императива. Helsinki: Slavica Helsingiensia, 1994. 230 с.
8. Бортун К. О. Структурно-семантичні типи та функції імперативних висловлень у публіцистичному і офіційно-діловому стилях: дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Вінниця, 2018. 214 с.
9. Васильченко О. М., Жебчук І. В. Прихильність та прохання як засоби психологічного впливу в управлінській діяльності керівника закладу загальної середньої освіти. *Психологічний часопис*. 2019. 5(11). С. 297–308.
10. Войцехівська Н. К. Засоби зв'язку між репліками в діалогічних єдностях зі значенням згоди-дозволу. Вісник Черкаського університету. (116). Черкаси: Черкаський нац. ун-т ім. Б. М. Хмельницького, 2007. С. 150–156.
11. Волощенко Є. І. Мовленнєвий жанр «прохання» в епістолярному тексті. Студентські наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». (13). 2020. С. 19–23.
12. Гавриш М. М. Мовленнєвий акт застереження: соціолінгвістичний аспект. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2015. (9). С. 33–38.
13. Гавриш М. М. Статусно фіксований мовленнєвий акт прохання (на матеріалі художньої прози Івана Франка). *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2012. (5). С. 34–42.
15. Гринишин М. М. Статусно фіксований мовленнєвий акт прохання (на матеріалі художньої прози Івана Франка). Наукові праці: Науково-методичний журнал. 98. (85). Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. С. 9–13.
16. Гродський І. Я. Мовні засоби вираження прохання в англійських лицарських романах XII–XV ст. *Studia Philologica*. 2014. (3). <https://studiap.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/88>
17. Дедухо А. В. Комунікативно-прагматичні та структурно-семантичні характеристики перформативного акту прохання. Філологічні студії. (6). Кривий Ріг, 2011. С. 145–152.

18. Дрінко Г. Г. Зіставний аналіз мовленнєвого акту «команда» в англійській та українській мовах. Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. 2009. (45). С. 70–74.
19. Ільченко О. М., Шпенюк І. Є. Стереотипове заперечення в американському науково-академічному дискурсі: культурна специфіка. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. (811). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. (55). С. 12–16.
20. Казимова Э. А. Персональность в дискурсе побуждения : дисс. канд. филол. наук: 10.02.02. Махачкала, 2004. 178 с.
21. Киселева Л. А. Вопросы теории речевого воздействия. Ленинград : ЛГУ, 1978. 160 с.
22. Кузенна Н. М. Мовленнєвий акт «прохання» в сучасній англomовній лінгвокультурі. Нова філологія. 2012. (54). С. 45–48.
23. Кулібаба М. О. Порада як сугестивний складник українського метеодискурсу. World Science. 2020. https://www.researchgate.net/publication/340303722_PORADA_AK_SUGESTIVNIJ_SKLADNIK_UKRAINSKOGO_METEODISKURSU
24. Ларина Т. В. Категория вежливости и стиль коммуникации: сопоставление английских и русских лингвокультурных традиций. Москва: Языки славянских культур, 2009. 512 с.
25. Максим'юк Н. В. Комунікативні акти відмови: гендерний аспект. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. 2011. (28). С. 255–259.
26. Матусевич Л. М. Структурно-семантичні та комунікативно-прагматичні характеристики мовленнєвого акту прохання про дозвіл. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». 2015. (56). С. 189–192.
27. Мельничук О., Сілевич Л. Особливості засобів вираження прохання в художніх творах Ольги Кобилянської. Науковий вісник Чернівецького національного університету. Слов'янська філологія. 2011. (545-546). - С. 267–271.
28. Мясоєдова С. В. Категория спонукання і її вираження в непрямих висловленнях сучасної української мови: дис. ... канд. філол. наук. 10.02.01. Харків, 2001. 178 с.

29. Нарушевич-Васильєва О. В. Категорія спонукальності у прагматистичному аспекті: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Одеса, 2002. 176 с.
30. Натанзон Е. А. Побудительные предложения в современном английском языке. Дис. канд. філол. наук. Москва, 1955. 204 с.
31. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ: Видавничий центр «Київський ун-т», 1999. 307 с.
32. Прокопчук А. А. Текст и предложение. Вестник Харьковского государственного ун-та. Харьков: Основа, 1992. (372). С. 77–83.
33. Радевич-Винницький Я. К. Етикет і культура спілкування. Київ: Знання, 2006. 291 с.
34. Саранцацрал Ц. Речевые акты побуждения, их типы и способы выражения в русском языке: автореф. дисс. на соискание ученой степени докт. філол. наук: спец. 10.02.01. Москва, 1993. 40 с.
35. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2011. 844 с.
36. Сучасна українська літературна мова /за ред. А. П. Грищенка. Київ: Вища шк., 2002. 439 с.
37. Телеки М. М. Вираження семантики заборони в писемній комунікації. Міжнародний вісник: Культурологія. Філологія. Музикознавство. 2014. (2). С. 198–205.
38. Телеки М. М., Шинкарук В. Д. Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру. Киев: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2007. 176 с.
39. Филатова Е. А. Побудительные высказывания как речевые акты в современном русском языке: дисс. канд. філол. наук: 10.02.01. Москва, 1997. 253 с.
40. Фоміна Л. В. Комунікативна організація безсполучникового складного речення спонукального типу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2000. 19 с.

41. Формановская Н. И. Прагматика побуждения и логика языка. Русский язык за рубежом. 1994. (5–6). С. 34–40.
42. Храковский В. С. Семантика и типология императива. Русский императив. Ленинград: Наука, 1986. 272 с.
43. Церенчимедийн С. Речевые акты побуждения, их типы и способы выражения в русском языке: дисс. д-ра филол.наук: 10.02.01. Москва, 1993. 246 с.
44. Шабат-Савка С. Т. Функційно-змістовий діапазон і засоби вербалізації інтенцій сугестивного спонукання
45. Шатілова О. С. Способи мовленнєвого впливу в аспекті реалізації текстових категорій. Вісник ДонНУ. (1-2). С. 316–318.

§ 5.2 УКРАЇНСЬКЕ НАУКОВЕ МОВЛЕННЯ: ВИМІР ЛОГІЧНОСТІ / НЕЛОГІЧНОСТІ

Вступ. На рівні наукового мовлення найбільш важливим є чинник звикання, що зумовлює швидке поширення певних слів і словосполучень не лише в науковому дискурсі, але й у загальнонародному мовленні. Тобто наукова спільнота ніби домовляється про використання певних мовних форм, апріорі зрозумілих усім. Проте в межах метамовного лексичного масиву існують і нелогічні форми (у широкому розумінні – як у семантичному вимірі, так і кальковані, зокрема з російської мови), і якщо в усному мовленні вони помітні лише лінгвістам із вродженим «чуттям мови», то в письмовій формі стають помітні будь-якому мовцю, який має аналітичний склад розуму й виявляє ту нелогічність відповідно до морфологічного чи синтаксичного складу.

У цьому підрозділі монографії ми розглянемо деякі одиниці українського наукового мовлення у вимірі їх логічності. Наприклад, у назві зазначено форму **логічність**, що походить від етимона **логіка**. На відміну від неї існує форма **аналогія**, від якої утворена та активно використовується похідна прикметникова одиниця **аналогічний**. Нелогічність тут виявляється через схему «логіка – логічність = аналогія – аналогічність», тобто логічною формою буде **аналогійність (аналогійна)**, що відповідає значенню «подібна». Утім тлумачний словник української мови розділяє ці одиниці за семантикою: **аналогічний** – який становить аналогію до чого-небудь, подібний, схожий, а **аналогійний** – який ґрунтується на аналогії, відповідно до дефініції самого іменника **аналогія** як «подібність, схожість між

предметами, явищами», «висновок, зроблений на підставі подібності» тощо [1, С. 28].

Отже, академісти таким чином кодифікували обидві форми – *аналогічний* як правильну за семантикою та морфемною структурою та *аналогічний* як звичайну кальку з російської мови, що була і є активною в сучасному науковому мовленні. Тобто вони врятували останню, здублювавши одне й те саме значення («подібність, схожість»). Зауважимо при тому, що такі пари в гуманітарному дискурсі вживаються: скажімо, *категоричний* (походить із греко-латинської давнини зі значенням «обвинувальний, стверджувальний») і *категорійний* (від *категорія* з того самого кореня, але іншої семи – «основна ознака предмета») [2, С. 403]. Проте в інших ситуаціях використовується лише одна форма, а саме та, що існує в російській мові. Так, іменник-етимон *алегорія* має лише форму *алегоричний* [1, С. 21] (що за морфемною структурою має походити від одиниці *алегорика*), а не *алегорійний*, *нація* утворює чомусь форму *національний*, а не *наційний*. З іншого боку, низка термінів останнім часом ствердилися у правильному варіанті (*пенсійний*, *атестаційний*, *медійний*), деякі намагаються ствердитися (*стипендійний*, *функційний*), а тому має бути й, скажімо, *раційний* замість *раціональний* (як *операційний*).

Виклад основного матеріалу. Окремі сучасні українські лінгвісти (Анатолій Венцковський, Катерина Городенська, Святослав Караванський, Лариса Масенко, Олександр Пономарів) наразі переймаються питаннями мовного пуризму, створюючи просвітницькі медійні проєкти, акцентуючи на потребі виведення російськомовних калек з усіх рівнів української мови, зокрема й синтаксичного (пунктуаційного), де

традиції російської канцелярської мови живуть уже три століття (скажімо, щодо вставних слів, які не завжди відокремлюються й не завжди є вставними).

Так, Олександр Пономарів більше уваги приділяє написанню слів іншомовного походження в українській мові, що безпосередньо стосується наукової термінології [3], проте одиниці *катедра, ортографія, аудиторія, автотренінг, аташе, фіни* тощо безпосередньо відповідають законам органічної народної мови (уникання чужого звуку *ф*, уникання збігу голосних, зайве нагромадження приголосних). Серед таких бажаних новацій учений відзначає і аналізовану нами вище інтропозитивну сполуку *-ія-* з прикладами *абрєвіатура, геніальний, діалектика, матеріал*. Проте якщо колізію з формами на *т/ф, ав/ау* в новому правописі української мови було вирішено компромісним (і небувалим) засобом – варіативністю вибору або старої, або нової форм, то колізію зі сполукою *-ія-* не було вирішено взагалі. Тому дослідження означених проблем потрібно продовжувати й актуалізувати далі – для повернення в українську мову питомих й органічних / логічних форм.

У наших попередніх монографіях, присвячених питанням органічності / неорганічності та логічності / нелогічності деяких мовних форм української мови [4; 5; 6], ми зауважуємо, що друга – негативна – позиція ґрунтується на штучності, яка походить або від невибагливого (нефахового) їх утворення, або від калькування з російської мови, що часто суперечить на генетичному рівні фонетичним (переважно) законам української мови. Це часто спостерігається на рівні антропонімії, де прізвища *Колєсніченко, Спєвак, Чижмарь, Кас'ян* візуально вже сприймаються як помилкові в написанні. В останній праці

ми зазначили про потребу відновлення органічності / логічності в групі прикметникових форм зі сполукою **-ій-** перед суфіксом **-н-** на кшталт колишніх **соціальний** і **спеціальний**.

Зрештою було з'ясовано, що прикметник **спеціальний** походить від лат. *speciālis* («особливий, своєрідний» [7, С. 370]). Вимова звука **а** при цьому позначена як довга, що виділяє його у сполученні з попереднім **і**. В українській мові таке сполучення генетично не прийнятне, а тому природно відбувається інтерйотація. За аналогією – **сесія** (**сесійний**), **гармонія** (**гармонійний**), **магія** (**магійний** ! – емоція наша – В.Д.) тощо. У російській мові функціонують форми **специальный**, **азиатский**, які довгий час є активними й в українській, хоча варіант **азійський** (**азієць**) усе більше завойовує позиції в гуманітарному дискурсі [6, С. 168-170]. Проте навіть концептуально ці відмінності в обох мовах – компонентах історичного білінгвізму – визначено ще в умовах імперії: у російській переважає традиційний та історичний принципи орфографії (звідки нелогічні **грамм**, **адресс** тощо), в українській – фонетичний. У будь-якому разі правильні (логічні) форми зі сполукою **-ій-** мають красиву вимову (**граційний**, **соціальний**), що правильно й логічно.

Повертаючись до нового правопису фіксуємо єдину однозначну зміну в цій статті – уведення варіанту **проект** до активного наукового мовлення (аналогійно до **траєкторія**) з можливим застосуванням правила й щодо інших слів (напр., **коєфіцієнт**). Відзначимо, що новація відразу стала ефективною, і одиниця **проект** (**проекткування**) уже активно застосовується на практиці.

На лексичному рівні існує чимало калькованих одиниць, які перманентно замінюються питомими українськими формами,

але не системно й не активно. І якщо запозичення, що має давнє латинське походження, – лексема **фактор** – не принципово мусить бути замінено на український відповідник **чинник**, то значна низка запозичень із російської мови має більшу небезпеку для цілісності українського наукового мовлення, адже їх було введено туди навмисно відповідно до ідеологічної стратегії – за словами ще Катерини Другої, «обрусіння» народів імперії. Найбільшу частотність виявляють такі кальковані одиниці – фонетичні й семантичні, як **необхідно** (українські питомі **потрібно, варто**), **повинні** (**мають, мусять**), **наступні** (**такі**), **існуючі** (**наявні**), **знаходиться** (**перебуває, міститься**), **відображено** (**відбито, віддзеркалено**). Як видно, всі питомі українські відповідники мають органічну природу, а деякі – давню неімперську історію (як, скажімо, **мусять** і **варто**).

Ще більш небезпечним є вживання таких одиниць у складі словосполучень, що активно використовуються в діловому й науковому мовленні, адже мовець уже сприймає цей штамп як семантично нероз’єднаний із загальним контекстом. Наприклад:

«Цей захід **являє собою** важке завдання» (**становить собою**)

Нелогічність – від основної семи «з’явитися, презентувати», що має ширшу семантику, ніж це потрібно цьому присудку;

«Відділ **покликаний виконати** поставлене завдання» (**має виконати**)

Нелогічність – від основної семи «покликати», що потребує прямого додатка «ким»;

«Ця проблема **має місце** у складних ситуаціях» (**присутня, наявна**)

Нелогічність – від основної семи «місце», що передбачає конкретну площину;

«Питання розглядається **у плані** виявлення перспектив» (*щодо, для*)

Нелогічність – від основної семи «план», що позначає конкретний об'єкт, а не виконує службову функцію;

«У дослідженні потрібно виконати чимало завдань, **у тому числі** – визначити...» (*зокрема*)

Нелогічність – від основної семи «число», що передбачає власне математичне значення (тобто, наприклад, «у числі 8 присутнє число 3»);

«**Прийнятий** депутатами Закон» (*ухвалений*)

Нелогічність – від основної семи «прийняти», тобто взяти щось від когось у руки; натомість Закон передбачає не лише цю дію, а й інші – «спланувати», «підготувати», «ухвалити», «застосувати»;

«**У цілому** визначено такі завдання...» (*загалом*)

Нелогічність – від основної семи «ціле», що позначає певну нероз'єднаність, а не масштаб дії.

Ми відзначаємо такі сполуки через те, що вони надто частотні в науковому мовленні. Аналогічно – **у першу чергу** (*насамперед, передусім*), **у даний час** (*сьогодні, наразі*), **на сьогоднішній день** (*сьогодні*) та ін., де останнє словосполучення – приклад неуважності й неаналітичності мовців, які навіть у такій ситуації не бачили тавтології.

Також активно використовуються сполуки з іменником **шляхом** у загальному значенні «виконати завдання **шляхом** певної дії», що калькує російськомовне «выполнить задание **путем** определенного действия». В українській мові цю семантику передає форма **через щось** («виконати завдання **через**

певну дію» (цей відповідник фіксується і у словниках, однак лише як значення [8, С. 443]). У разі калькування лексема *шлях* у такому контексті не відповідає російській *путь*: *шлях* визначається як «смуга землі, призначена для їзди та ходіння; дорога» [9, С. 493]. У дефініції іменника *путь* (повний синонім) є сема «напрямок» («напрямок руху») [10, С. 405], через що й сформовано російськомовну семантичну модель «осуществляют *путем*» (тобто певним чином). Тобто в українському варіанті тоді мало би бути «вирішити завдання *путтю* певної дії», що через немилозвучність і примусило першого «творця» цієї кальки вжити лексема *шляхом*. Утім для нас важлива сьогодні не історія, а сам мотив калькування – «щоб як у російській мові». Натомість в англійській маємо «accomplish the task *by* multiplying» (тобто *через*).

Лексема *шлях* функціонує й у дещо іншому значенні в діловому й науковому мовленні, більш конкретно позначаючи напрямок: «*шляхи* реалізації», «правильний *шлях* розвитку» тощо. Однак у такому контексті більшою мірою виявляється сема «засіб» (тобто «*засоби* реалізації», «правильний *засіб* розвитку»). Зауважимо, що в цьому значенні в науковому мовленні вживається термін *спосіб*, розмежовуючи таким чином предметні й комплексні засоби. Проте ми вважаємо, що лексема *засіб* має використовуватися в будь-якому значенні й контексті.

Щодо наведених вище калькованих лексем і словосполучень, як видно з нещодавньої історії з новим правописом, ми маємо право на вибір нової (поверненої) мовної форми чи зміну російськомовної кальки (наприклад, писати *катедра* чи *ортографія*). Проте залишилися не зачепленими інші колізії, що не мають жодних аргументів, окрім звикання. Такою колізією є написання складних слів із дефісом, що не

відповідає правилу взагалі, а є тривалим у часі повторенням колишньої правописної традиції, виробленої в імперській канцелярії.

У комп'ютерному сервісі перевірки ортографії лексема **загальноправовий** відзначається як неправильна (хоча походить від підрядного словосполучення **загальне право**), але лексема тієї ж моделі **приватноправовий** (від **приватне право**) – уже як правильна. Ще одна подібна форма – **публічноправовий** (від **публічне право**) – також вважається помилковою, і цю модель ([галузь]**правовий**) традиційно пишуть із дефісом, хоча в будь-якому підручнику це написання не пояснюється. Не пояснюється воно й у правописі російської мови, де ці приклади також ігноруються. І тому ціла низка термінів (**державно-правовий, цивільно-правовий, міжнародно-правовий, галузєво-правовий, сімейно-правовий** тощо) пишуться неправильно, оскільки походять від підрядних словосполучень, де головне слово **право** має означення **цивільне, міжнародне, сімейне** тощо, що в межах відповідних складних слів потребують написання разом.

Ми акцентуємо саме на моделі ([галузь]**правовий**) не лише через її значну поширеність у текстах наукових праць і публіцистиці, але й кодифікованість у численних державних документах і законах, а також назвах навчальних дисциплін і відповідних кафедр в університетах. Тобто вирішення цієї колізії навряд чи є реальним. Єдиний засіб – компромісне написання окремо (**державний правовий, публічний правовий, міжнародний правовий, сімейний правовий** тощо), і це вже має практику, хоча й у дещо іншій моделі: **адміністративний процесуальний, кримінальний процесуальний**.

Отже, в умовному виборі між англійською формою (**публічний правовий**) та німецькою (**публічноправовий**)

доводиться вибирати першу. Сподіваємося, що неправильне написання з дефісом залишиться колись у минулому. Візуальне ж звикання до правильної лексеми традиційно відбувається дуже швидко – пропорційно до частотної її повторюваності в умовах логічності цієї форми та її органічності на ґрунті української мови.

Вище ми зауважували, що до проблем калькування належить не лише лексичний, морфологічний або фразеологічний рівні – це спостерігається й у синтаксичних, зокрема пунктуаційних ситуаціях. І порівняно з проблемою відокремлення підрядних частин складного речення, що стала помітною останнім часом (певно, через категоричне зменшення обсягу мовних дисциплін у навчальних планах вишів) і є ознакою недостатнього освітнього рівня мовця, зворотня проблема – зайве відокремлення синтаксем – є таким же показником.

Це починається ще в школі, де вчитель української мови формально дотримується елементарних правил відокремлення вставних частин, не заглиблюючись у логіку семантичних зв'язків між словами у реченні [5, С. 33]. Скажімо, про відокремлення поширених обставин зазначається, що коли вони починаються словами *завдяки, всупереч, відповідно до, у зв'язку* з тощо, то в такому разі відокремлення є необов'язковим. Тобто в реченні «*У зв'язку з виконанням завдання* ми маємо дослідити цю проблему» можна як виділяти позначену частину, так і не виділяти (! – наша емоція – В.Д.). І тому вчитель обов'язково її виділить за логікою терміна *відокремлені*.

У такому разі більшість мовців виділяє так звані «вставні слова», що, за правилом, виконують модальні функції, оформлюють послідовність викладу, вказують на джерело

інформації. Скажімо, у реченні «Депутати, *безумовно*, мають виконати обіцяне» виділення аргументується як упевненість мовця у виконанні певної дії об'єктом оповіді. Якщо ж не виділяти цю одиницю, отримаємо обов'язковість виконання дії, тобто логічно це одне й те саме для читача. Формально слово *безумовно* марковане тут уже як власне обставина, тобто на відміну від першої ситуації є членом речення.

Отже, якщо трактувати відомі всім вставні слова (*зазвичай, однак, у свою чергу, зокрема, принаймні, утім, передусім, головним чином, відтак, водночас, між тим, разом із тим, головним чином* тощо) як обставину способу дії чи підсилювальну / уточнювальну частку, то вони не відокремлюються, адже стоять у препозиції до більш самостійної частини (напр., «*передусім* слід зазначити»), а в середині речення кома може стояти перед ними (напр., «маємо таку норму, *втім* зауважимо, що...»). Також порівняємо: «ми говоримо *саме* про це» – «ми говоримо *зокрема* про це», де використано надто частотне в сучасному науковому дискурсі слово *зокрема* (на заміну калькованій сполуці «*в тому числі*»), яке, на нашу думку, переважно не слід відокремлювати, оскільки воно майже завжди тісно пов'язане з подальшою синтаксею. Наприклад, у частотній моделі «... *загалом* і ... *зокрема*» воно не відокремлюється ще й за аналогією до такого ж попереднього слова («*уся публічна влада загалом* і місцева *зокрема* мають виконати це завдання»).

Для полегшення ситуації ми пропонуємо ототожнити «вставні слова» з їх синонімічними відповідниками. Тоді маємо таке: *з огляду на це, відтак – тому; утім, однак, попри те – проте, але; тим самим – тому, тобто; головним чином, передусім, зокрема, крім того, принаймні* – для конкретизації

наступної частини. Утім коли б ми не були настільки налякані різноманітними історичними догмами, то навіть звичні вставні **наприклад, по-перше** тощо так категорично не маркувалися б. Недарма в тій же англійській мові присутня інша пунктуаційна логіка з мінімумом відокремлення.

Висновки. Отже, відповідно до проаналізованих вище позицій письмової форми української мови, зокрема її наукового стилю, можна підсумувати, що правильні питомі (народні) мовні форми потребують підтримки у практиці їх застосування, коли частотність уживання впливає на швидкість звикання мовців і відповідно – на кодифікацію мовних одиниць у науковому мовленні. Для цього потрібно виконати одну умову – позбавитися калькованих форм, зокрема з російської мови, що були штучно поширені свого часу в українській мові та сьогодні становлять небезпеку для її функціонування.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Етимологічний словник української мови / ред. кол. О.С. Мельничук (гол. ред.) та ін. К.: Наук. думка, 1985. Т.2. 570 с.
3. Український правопис – повернення до національних засад / упор. О. Пономарів. К.: Просвіта, 2003. 22 с.
4. Демченко В. Органічна та неорганічна українська мова : монографія. Херсон: Мрія, 2003. 188 с.
5. Демченко В. Українська мова: зорові та слухові особливості сприйняття структурних елементів : монографія. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2013. 104 с.

6. Демченко В. Державна мова як об'єкт національної безпеки : монографія. Херсон : Вид-во ПП Вишемирський В.С., 2019. 176 с.
7. Етимологічний словник української мови / ред. кол. О.С. Мельничук (гол. ред.) та ін. К.: Наук. думка, 2006. Т.5. 704 с.
8. Етимологічний словник української мови / ред. кол. О.С. Мельничук (гол. ред.) та ін. К.: Наук. думка, 2012. Т.6. 568 с.
9. Словник української мови / ред. кол: Білодід І.К., Бурячок О.О. та ін. К.: Наукова думка, 1980. Т. 11. 700 с.
10. Словник української мови / ред. кол: Білодід І.К., Бурячок О.О. та ін. К.: Наукова думка, 1977. Т. 8. 928 с.

Колективна монографія

СУЧАСНІ АСПЕКТИ НАУКИ

Підписано до друку 14 вересня 2020 р. Формат 60х90/8.
Папір офсетний. Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 8,2. Наклад 100 прим.
Зам. 668

ФОП КАНДИБА Т.П.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
Державного реєстру видавців серія ДК № №5263 від 20.12.2016р.

Надруковано в друкарні ФОП Кандиба Т.П.
Адреса, Україна, Київська обл., м. Бровари, вул. Незалежності, 16
тел.+38067 231-02-86, 099 120-25-24,
e-mail: kandyba18@ukr.net

